

Tijelo kao slikovnica

Trgovčević, Tena

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:753600>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-21**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Studij antropologije

**TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH
ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA**

Diplomski rad

Tena Trgovčević

Mentorice: doc. dr. sc. Marija Bartulović

dr. sc. Sanja Potkonjak, izv. prof

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Tetoviranje kroz povijest	3
3. Motivacija za tetoviranjem	4
3.1. <i>Javna i privatna osoba</i>	5
3.2. <i>Samopoimanje tetoviranih ljudi</i>	6
3.3. <i>Legitimacija tetovaža</i>	6
4. Feministički pogled na tetoviranje	7
5. Utjecaj tetovaža pri zapošljavanju	10
5.1. <i>Stavovi poslodavaca</i>	11
5.2. <i>Stavovi klijenata</i>	13
6. Uloga tijela u odgojno-obrazovnom procesu	14
6.1. <i>Tetovirani odgojno-obrazovni djelatnici</i>	17
6.2. <i>Integracija tetovaža u odgojno-obrazovni proces</i>	20
7. Empirijsko istraživanje	24
7.1. <i>Cilj i svrha istraživanja</i>	24
7.2. <i>Istraživačka pitanja</i>	24
7.3. <i>Uzorak</i>	25
7.4. <i>Postupci i instrumenti</i>	25
7.5. <i>Način provođenja istraživanja</i>	26
7.6. <i>Ograničenja istraživanja</i>	28
7.7. <i>Obrada podataka</i>	28
7.8. <i>Analiza rezultata i rasprava</i>	29
7.8.1. <i>Privatni i profesionalni identitet</i>	29
7.8.1.1. <i>Motivacija za tetoviranjem</i>	29
7.8.1.2. <i>Utjecaj tetovaža na oblikovanje stavova i iskustava unutar odgojno-obrazovnog sustava</i> 32	
7.8.1.3. <i>Odnos privatnog i poslovnog identiteta na radnome mjestu</i>	35
7.8.2. <i>Strategije tjelesne ekspresije</i>	37
7.8.2.1. <i>Vidljivost tetovaža prilikom razgovora za posao</i>	38
7.8.2.2. <i>Zahtjevi za prekrivanjem tetovaža</i>	39
7.8.2.3. <i>Očekivani izgled odgojno-obrazovnih djelatnika</i>	42
7.8.2.4. <i>Tijelo kao medij komunikacije</i>	44
7.8.3. <i>Odnosi unutar odgojno-obrazovne zajednice</i>	45

7.8.3.1.	<i>Uloga ravnatelja</i>	45
7.8.3.2.	<i>Reakcije kolega</i>	48
7.8.3.3.	<i>Reakcije roditelja</i>	50
7.8.3.4.	<i>Reakcije djece</i>	52
7.8.4.	<i>Integracija tetovaža u odgojno-obrazovni proces</i>	55
7.8.4.1.	<i>Izgradnja odnosa</i>	55
7.8.4.2.	<i>Odgovorno ponašanje i trajnost tetovaže</i>	58
7.8.4.3.	<i>Tolerancija i poštivanje različitosti</i>	59
7.8.4.4.	<i>Kreativnost i likovno izražavanje</i>	60
7.8.4.5.	<i>Učenje</i>	61
7.8.4.6.	<i>Ideje i prijedlozi sudionika za destigmatizaciju tetovaža i njihovu integraciju u odgojno-obrazovni proces</i>	62
8.	Zaključak	63
9.	Literatura	66
	Prilozi	70
	<i>Prilog 1 – Intervju protokol</i>	70
	<i>Prilog 2 – Informacijski letak</i>	71
	<i>Prilog 3 – Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju</i>	73
	<i>Prilog 4 – Suglasnost za korištenje zvučnog zapisa</i>	74
	<i>Prilog 5 – Suglasnost za korištenje fotografije</i>	75

Tijelo kao slikovnica – samopoimanje i iskustva tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada su iskustva i samopoimanje tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika. U teorijskom okviru ukratko je predstavljena praksa tetoviranja kroz povijest, uloga tetovaža u oblikovanju identiteta kroz skalu motivacije za tetoviranjem te njihov utjecaj pri zapošljavanju, a zatim i uloga tijela u odgojno-obrazovnom sustavu, pogled na tetovirane odgojno-obrazovne djelatnike te mogućnost integracije tetovaža u odgojno-obrazovne procese. Obzirom da je ovo još uvijek poprilično neistražena tema u Hrvatskoj, u empirijskom se dijelu rada pokušalo odgovoriti na sljedeća pitanja: *Koja je uloga tetovaže u oblikovanju privatnog i profesionalnog identiteta sudionika? Na koji način sudionici poimaju vlastito tetovirano tijelo i koje strategije tjelesne ekspresije primjenjuju u odgojno-obrazovnoj instituciji u kojoj rade? Na koji način vidljive tetovaže sudionika oblikuju njihove odnose s kolegama, roditeljima, djecom i drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa?* Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako su tetovaže, suprotno očekivanjima, poprilično prihvaćene u sustavu odgoja i obrazovanja, iako je većina sudionika promišljala o njihovom mogućem negativnom utjecaju prilikom zapošljavanja. Također, rezultati ukazuju na važnu ulogu ravnatelja pri donošenju odluke sudionika o činjenju tetovaže (ne)vidljivom na radnome mjestu, dok su reakcije roditelja i djece na vidljive tetovaže sudionika istraživanja u gotovo svim slučajevima iznimno pozitivne.

Ključne riječi: tetovaža, tetoviranje, odgojno-obrazovni djelatnici, ravnatelj, djeca

Body as a picture book – self-perception and experiences of tattooed educational workers

Abstract

The subject of this graduate thesis are experiences and self-perception of tattooed educators. The theoretical framework briefly presents the praxis of tattooing throughout history, the role of tattoos in shaping identity through the scale of tattoo motivation and their impact on employment, and subsequently the role of the body itself in educational system, perception of tattooed educators and the ability to integrate tattoos into educational processes. Given that this is still a rather unexplored topic in Croatia, in the empirical part of the paper an attempt was made to answer the following questions: *What is the role of tattoos in shaping the private and professional identity of participants? In which way do the participants perceive their own tattooed body and what body expression strategies do they apply in the educational institution in which they work? How do the visible tattoos of the participants shape their relationships with colleagues, parents, children and other participants of the educational process?* The results of this research showed that tattoos, contrary to expectations, are quite accepted in the education system, although most participants considered their possible negative impact on employment. Also, the results indicate an important role of the principal in making the participants' decision to make the tattoo (in)visible in the workplace, while the reactions of parents and children to the visible tattoos of the study participants are extremely positive in most cases.

Key words: tattoo, tattooing, educators, principal, children

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Tijelo kao slikovnica – samopoimanje i iskustva tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorica prof. doc .dr. sc. Marije Bartulović i izv. prof. dr. sc. Sanje Potkonjak. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardima struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Vlastoručni potpis studentice

*Sve fotografije korištene u radu proizlaze iz privatne arhive sudionika istraživanja, osim jedne koju sam osobno fotografirala te su ilustrativne prirode, a zbog zaštite podataka sudionika, nisu navedeni opisi fotografija.

1. Uvod

Tetoviranje je stoljećima prisutno u različitim kulturama diljem svijeta, pa tako i u Hrvatskoj, ali ono je i dalje na neki način tabu tema o kojoj se relativno malo govori i istražuje. Stigma vezana uz tetoviranje i ljude sklone društveno neprihvatljivim praksama ponašanja još uvijek je prisutna na ovim prostorima, no, rastom popularnosti tetoviranja u zapadnom društvu te posredstvom masovnih medija, ono postaje sve češća praksa među Hrvatima različitih dobnih skupina te ekonomskog i društvenog statusa. Tako možemo pronaći tetovirane pojedince različitih zanimanja poput policajaca, medicinskih sestara, pravnika, bankara i učiteljica. Iako tetovaže kao takve ne utječu na nečije profesionalne kompetencije, postoje određene predrasude koje poslodavci često imaju prilikom razgovora za posao s tetoviranim osobama, što pokazuju nalazi brojnih istraživanja (Bekhor i sur., 1995; Timming, 2015). Istovremeno, tetovaže predstavljaju važan faktor u stvaranju vlastitog, jedinstvenog identiteta (Pentina i Spears, 2011), a u nekim situacijama mogu imati i terapijsku funkciju (Callaghan i Dann, 2019). Upravo iz tog razloga postavlja se pitanje jesu li i zašto tetovaže percipirane kao neprimjerene za određene profesije? Postoji li razlika u poruci koju tetovirani pojedinac želi poslati i u shvaćanju te iste poruke od strane promatrača u kontekstu različitih profesija? Što je to toliko negativno u vezi tetovaža da ih dio ljudi i dalje ne prihvaća kao prihvatljiv oblik tjelesne samoekspresije? Ova pitanja dobivaju specifičnu težinu u promišljanju o prihvatljivosti tetovaža na tijelima odgojno-obrazovnih djelatnika s obzirom da oni rade s djecom i roditeljima, a njihova tijela su dio kurikulumu. Odgojitelji, učitelji i ostali djelatnici škola i vrtića roditeljima trebaju predstavljati pouzdane osobe i uzore kojima će ostaviti svoju djecu, no, što ako je ta osoba vidljivo tetovirana, a roditelj ima negativne stavove prema tetovažama? Iz posljednjeg je pitanja proizašao moj osobni interes za ovu temu, obzirom da sam i sama vidljivo tetovirana, a velika je vjerojatnost da ću jednog dana raditi u školi ili vrtiću. Tetovaže su mi uvijek bile zanimljive, a već drugu sam napravila na vidljivom mjestu, iako sam se i prije toga susrela s time da su me odbili za studentski posao u jednom vrtiću jer sam imala piercing na obrvi i crveno obojano kosu. Kako se radilo o crkvenome vrtiću, odbijanje me nije pretjerano iznenadilo, no, zapitala sam se hoće li tetovaže utjecati na moju daljnju karijeru. Nakon toga sam dobila studentski posao u salonu za tetoviranje gdje sam radila 2 godine i upoznala, između ostalog, mnogo visokoobrazovanih ljudi na različitim poslovima i pozicijama, od kojih su neki imali popriličan broj tetovaža. U tom periodu konstantno sam bila okružena pozitivnim stavovima o tetovažama te sam i sama napravila još nekoliko podosta vidljivih, ali bila sam svjesna da ću se sa završetkom fakulteta i promjenom posla, vjerojatno susretati i s drugačijim stavovima prema

tetovažama u novoj radnoj okolini. Upravo zbog toga odlučila sam istražiti kakva su iskustva tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika u Hrvatskoj.

Teorijski dio rada započinje postavljanjem tetovaža u povijesni i motivacijski kontekst kako bi se objasnila njihova uloga u stvaranju značenja i identiteta te u samopoimanju i percepciji vlastitoga tijela, a zatim slijedi opis tehnika legitimacije pomoću kojih se tetovaže dovodi u okvire uobičajenih društvenih normi. Nadalje, predstavlja se feministički pogled na tijelo i tjelesnu samoekspresiju, obzirom da je tijelo „Učiteljice“ veoma čest pojam u literaturi te se daje pregled istraživanja o utjecaju tetovaža prilikom zapošljavanja u kontekstu stavova poslodavaca, ali i potencijalnih djelatnika. Fokus se zatim usmjerava na ulogu tijela unutar odgojno-obrazovne zajednice, dosadašnja empirijskim istraživanjima zahvaćena iskustva tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika te mogućnosti integriranja tetovaže u odgojno-obrazovni proces. Na temelju teorijskog okvira, postavljen je nacrt empirijskoga dijela istraživanja koji se bavi ulogom tetovaža u oblikovanju privatnog i profesionalnog identiteta sudionika, odgojno-obrazovnih djelatnika; strategijama tjelesne ekspresije koje koriste unutar odgojno-obrazovnih institucija u kojima rade te njihovim odnosima s drugim članovima odgojno-obrazovne zajednice (učenicima, kolegama, roditeljima). Također, istaknuta su ograničenja poduzetog istraživanja, a nakon analize i interpretacije prikupljenih rezultata dane su smjernice za buduća istraživanja.

2. Tetoviranje kroz povijest

Tetoviranje ima dugu povijest diljem svijeta te je u različitim kulturama korišteno u razne ritualne, religijske i socijalne svrhe. Primjerice, u 17. stoljeću u Japanu kriminalci su tetovirani kako bi označili tip i lokaciju svojih zločina, dok je u 19. stoljeću britanska vojska tetovirala dezertere oznakom „D“, a agresivne muškarce oznakom „BC“ („bad character“). Maorske žene su u pubertetu tetovirale horizontalnu liniju preko usana, obzirom da su crvene usne smatrane nepoželjnima. Europski križari su se tetovirali kako bi obilježili ekspediciju ka svetoj zemlji, kao i muslimanski hodočasnici svoj posjet Meki, dok su u Paragvaju ljudi tetovaže pozicionirali na čelo kako bi se razlikovala plemena (Doss i Ebesu Hubbard, 2009). U Europi se početkom 20. stoljeća tetoviranje ponajviše prakticiralo među mornarima te pripadnicima radničke klase, dok je kasnije predstavljalo pripadnost određenim skupinama kao što su „bajkeri“ i zatvorenici. U osamdesetim godinama prošloga stoljeća, punk i gay pokreti također su počeli koristiti tjelesne modifikacije kao znak protesta protiv društvenih normi konzervativne srednje klase, a sve do devedesetih godina, tetoviranje je smatrano provokacijom od strane različitih supkultura (Kappeler i sur., 2006). U nekim su kulturama, poput starih Rimljana, tjelesne modifikacije simbolizirale kraljevski status, hrabrost, snagu ili moć, no, u zapadnoj je kulturi tetoviranje dugo vremena bila tabu tema (Armstrong i sur., 1999). Periodično kroz američku povijest, tetovaže su prolazile kroz dramatična redefiniranja. Krajem 19. stoljeća društvena elita prihvatila je male tetovaže koje se lako mogu prekriti kao modni dodatak te ih učinila pomodnima među europskom aristokracijom i američkim višim slojem društva. Prelaskom u 20. stoljeće, posebice nakon prvog svjetskog rata, tetovaže su se počele povezivati prvenstveno s „devijantnim“ ljudima, no, krajem šezdesetih godina, tetoviranje doživljava pravu „renesansu“ dolaskom kvalitetnih umjetnika u profesiju te do kraja stoljeća postaje dio popularne kulture (Irwin, 2001). Antropolozi opisuju tjelesne modifikacije kao način identificiranja pojedinca s određenom grupom, bilo to s nekom religijskom grupom, plemenom ili bandom, pokazivanje bračnog ili financijskog statusa, ili jednostavno kao način uljepšavanja tijela (Saunders, 1989; Myers, 1992; prema Armstrong i sur., 1999). Iako je tetoviranje oduvijek smatrano muškom aktivnošću, danas su oba spola podjednako tetovirana, neovisno o dobi, zanimanju i socioekonomskom statusu. Iako je nekada smatrano neprihvatljivim ponašanjem te se uglavnom povezivalo s ljudima nižeg socioekonomskog statusa, članovima bandi, zatvorenicima i ostalim marginalnim skupinama, tetoviranje u modernom svijetu postalo je sve popularnije među širom populacijom različite dobi, razine obrazovanja i statusa. Razlog tome može se pronaći u komercijalizaciji tetovaža putem medija, koji na taj način poručuju kako tjelesne modifikacije više ne upućuju nužno na pripadnost određenoj supkulturi te je sve češće

mišljenje kako tetovaže danas ne predstavljaju ništa više od modnih dodataka (Kappeler i sur., 2006). Vidljivo tetovirane poznate osobe te brojne „reality“ emisije na temu tetoviranja, u kombinaciji s rastućom popustljivošću prema tetovažama na radnom mjestu, odražavaju sve veću društvenu prihvatljivost tjelesnih modifikacija (Pentina i Spears, 2011).

3. Motivacija za tetoviranjem

Istraživanje motivacije za tetoviranjem važno je kako bi omogućilo razumijevanje ljudske potrebe za modificiranjem svoga tijela, ali i kako bi se promijenila negativna stigma vezana uz tjelesne modifikacije. Kappeler i suradnici (2006) u svojem su osvrtu pokušali sistematizirati i strukturirati motive za tetoviranjem uključivši razna dosadašnja istraživanja, te su tako ustanovili 10 kategorija motiva kao referencu u budućim istraživanjima. *Individualnost* je jedan od najčešćih motiva, a podrazumijeva želju za stvaranjem vlastitog identiteta, potrebu da osoba bude posebna i drugačija od ostalih, a kontrolom svog izgleda odražava stvaranje identiteta. *Ljepota, umjetnost i moda* obuhvaćene su u istu kategoriju u kontekstu uljepšavanja tijela, dok se *izražavanje vlastitih iskustava* odnosi na osobnu katarzu, izražavanje svojih vrijednosti, uvjerenja i iskustava, kao i posvetu određenoj vrsti velike životne promjene ili „obredu prelaska“. Primjerice, zlostavljane žene stvaraju novo značenje dijelu tijela koje je ozlijeđeno te ga vraćaju u svoj posjed kroz bolan, ali oslobađajući proces tetoviranja kao trajno označavanje tog dijela sebe, što ima iscjeljujući efekt. *Fizička izdržljivost* je testiranje vlastitog praga tolerancije na bol, prevladavanje osobnih granica, bol kao iskustvo samo po sebi te pokazivanje vlastite izdržljivosti, a također ukazuje na autoagresivne tendencije i hrabrost za sudjelovanje u tako nečemu uopće. Osim toga, bolna stimulacija povezana je i s ispuštanjem endorfina u tijelo, čime se stvaraju pozitivne emocije, kao i anestetizirajući efekt. *Želja za pripadanjem* označava pripadanje ili želju za pripadanjem određenoj supkulturi ili društvenom krugu te prijateljstvo ili ljubav koja se postiže podudarnim tetovažama („*matching tattoos*“). *Otpor* može biti protest protiv roditelja ili društva općenito. Invazivne tjelesne modifikacije mogu biti provokativne, ne samo zbog svoje napadne prirode, već zato što su veoma dugo bile povezivane sa supkulturnim pokretima i kriminalnim tendencijama. *Duhovnost i kulturna tradicija* podrazumijevaju osobnu pripadnost kulturama i njihovoj duhovnosti. Određene skupine koriste tetovaže kako bi pokazale i naglasile povijesni značaj tjelesnih modifikacija. Jedna od kategorija je i *ovisnost*, što znači da tetovaže imaju ovisnički karakter, što može biti povezano s ispuštanjem endorfina, stvarajući ugodan osjećaj. Iz psihologijske perspektive, takozvanim sakupljačima tetovaža važno je čuvati svoje uspomene, iskustva, vrijednosti ili duhovnost kroz tetovaže. *Seksualna motivacija* je izražavanje seksualnih afekcija ili

naglašavanje vlastite seksualnosti kroz tetovaže. Posljednja kategorija okuplja osobe koje su se tetovirale *bez posebnog razloga*. U tu kategoriju spadaju impulzivne odluke ili utjecaj opijata prilikom tetoviranja, stoga osobe nemaju poseban razlog tetoviranja (ili ga se ne sjećaju). Atik i Yildirim (2014) motivaciju za tetoviranjem dijele na simboličko izražavanje koje uključuje grupnu identifikaciju, želju za jedinstvenošću, slavljenje događaja ili osobe, naglasak na estetici i uljepšavanju te fizičku izdržljivost, kao i na ostale razloge koji obuhvaćaju prekrivanje ožiljaka, ovisnost, darivanje i nagrađivanje te impulzivne odluke. Na neki način, tetovaže kreiraju zajednicu, obzirom da su česti pokretač tema među neznancima koji se kroz razgovor o zajedničkim interesima bolje upoznaju i zbližavaju.

3.1. Javna i privatna osoba

Pentina i Spears (2011) proveli su istraživanje o povezanosti tetoviranja s razvojem identiteta i izražavanjem potreba kod mladih, a glavna je svrha bila proširiti prijašnja istraživanja te saznati glavne razloge zbog kojih se adolescenti odlučuju tetovirati. Rezultati su pokazali kako su razlozi za stjecanjem ili odbijanjem tetovaže duboko usidreni u dijalektičkoj kontradikciji između potrebe za konformiranjem s relevantnim grupama i potrebe za jedinstvenošću individualnog ili grupnog identiteta. Osim toga, povezani su s dva tipa identiteta- javna osoba (ono kako nas doživljavaju drugi) i privatna osoba (autentičan, pravi ja). Identitet javne osobe može se gledati kroz diferencijaciju ili konformizam. Diferencijacija obuhvaća pobunu i oslobođenje (u određenoj fazi života, prihvaćanje novih životnih vrijednosti, politički otpor i bunt protiv tradicionalnih institucija i dominantnog društvenog poretka) te jedinstvenost i kreativnost (izražavanje svoje osobnosti kroz umjetnost, simboličko manifestiranje osobnih vrijednosti i uvjerenja na vanjski izgled), dok konformizam podrazumijeva modu i društveni utjecaj (normativni utjecaj, pritisak ili želja društva, imitiranje ljudi kojima se dive), grupni identitet (označavanje pripadnosti nekoj grupi ili odnosu-npr. prijateljstvo ili obitelj, pritom je bitan dizajn tetovaže), ritualizam i poklanjanje (sam čin tetoviranja, promišljanje o dizajnu i briga o tetovaži, katarzično iskustvo proživljavanja boli tijekom tetoviranja; neki se tetoviraju povodom rođendana ili drugih prigoda; oni koji poklanjaju tetovaže za rođendan-socijalna kohezija i način vezanja uz osobu) te kulturalni simbolizam (osobne vrijednosti i principi, određuje kulturni identitet, simbolizira njihov život kroz određenu kulturu). U identitetu privatne osobe tetovaže imaju ulogu u stvaranju vlastitog identiteta, prkoseći promjenama i uspostavljajući stabilnost u kontekstu samopotvrđivanja, a ta trajna obilježja su jedan od mogućih „alata“ u obilježavanju važnih ljudi i događaja. Osim toga, pojam privatne osobe podrazumijeva samozaštitu i samopotvrđivanje (stabilnost identiteta i čuvanje istog od

nesigurnosti i sumnje u samog sebe, zaštita, talisman, vječni podsjetnik na nečije najdublje želje, vrijednosti, aspiracije), pamćenje ljudi i događaja (obilježavanje neke važne osobe, iskustva ili važnog životnog događaja) te spontanu i impulzivnu odluku (zadovoljavanje trenutne senzacije i želje za nečim impulzivnim, površno imitiranje, nema dubljeg značenja, želja za nečim novim i drugačijim, obično u društvu prijatelja ili pod utjecajem opijata).

3.2. Samopoimanje tetoviranih ljudi

Swami (2011) je istraživao utjecaj prve tetovaže na promjene u samopoimanju i percepciji vlastitog tijela. Mjerilo se nezadovoljstvo i anksioznost po pitanju izgleda prije i nakon tetoviranja te vrijednosti kao što su uvažavanje tijela, ulaganje u prepoznatljiv izgled, samopripisana jedinstvenost, anksioznost socijalne vanjštine te samopouzdanje, 3 tjedna nakon tetoviranja. Moguće je odrediti 3 glavna psihosocijalna aspekta tetoviranja: sociokulturni i osobni motivi za tetoviranjem, interpersonalna percepcija tetoviranih ljudi te uzajamna psihološka i bihevioralna veza. Rezultati su pokazali kako tetoviranje ima pozitivne učinke na stavove o tijelu, odmah nakon tetoviranja, kao i nakon 3 tjedna. I muškarci i žene su prijavili znatnu redukciju nezadovoljstva i anksioznosti u vezi vlastitog tijela, što se može povezati s ponovnim „posjedovanjem tijela“ i osjećajem vlasništva nad svojim tijelom. Ipak, nakon 3 tjedna pojavila se razlika između žena i muškaraca u percepciji izgleda, gdje su žene doživjele porast socijalne anksioznosti vezane uz vanjštinu, iako su počele doživljavati svoje tijelo s više poštovanja i zahvalnosti. Osim toga, i muškarci i žene su zabilježili porast pozitivnih stavova po pitanju percepcije vlastite jedinstvenosti i prepoznatljivog izgleda, što kasnije rezultira većim samopouzdanjem i uvažavanjem tijela. Nadalje, nisu primijećene razlike između većih i manjih tetovaža (vidljivih/manje vidljivih), što ukazuje na to da nije samo riječ o vanjskom izgledu kao takvom. Većina sudionika rekla je kako postoji velika vjerojatnost ponovnog tetoviranja, dok su neki iskazali nezadovoljstvo tetovažom, što može biti povezano s nižim samopouzdanjem i generalnim zadovoljstvom vlastitim tijelom, ali i izvedbom i izgledom same tetovaže.

3.3. Legitimacija tetovaža

Kako bi ispunili svoju želju za tetoviranjem, ali i uspjeli zadržati svoj socijalni status, mladi pripadnici srednje klase često su koristili niz tehnika legitimacije, što je dovelo do toga da su tetovaže postale društveno prihvatljive. Irwin (2001) je na temelju istraživanja koje je trajalo četiri godine, predložila 4 legitimacijske tehnike kojima je cilj promijeniti značenje društveno neprihvatljivih aktivnosti u kontekstu tetoviranja. *Korištenje uobičajenih motiva* jedna je od tehnika gdje tetovaže služe kao uspomena na neke konvencionalne uspjehe poput diplome,

polaganja zadnjeg ispita, rođenja djeteta i slično, podsjetnik na prijeđen put, naučene lekcije i osobni rast, simbol stečenih vještina i ostvarenih uspjeha ili slavljenje svojih osobina ličnosti (smisao za humor, umjetnička narav, nježnost, snaga). *Obvezivanje na konvencionalno ponašanje* podrazumijeva dokazivanje da, iako imaju tetovažu, ti isti pojedinci mogu biti dobri u raznim konvencionalnim aktivnostima poput škole, obiteljskih obaveza i profesionalnih karijera. Pomno planiranje tetovaže kroz biranje dizajna, sterilnog studija i dobrog „tattoo“ majstora, dokazuje da su i dalje odgovorne osobe koje idu u „pravom smjeru“, a samim time mijenjaju se stavovi odraslih, roditelja i zajednice. Kroz *verbalnu neutralizaciju*, suptilno pokušavaju opravdati svoje ponašanje „napadanjem“ i osuđivanjem određenih kritičara, a njihovi komentari o drugima predstavljaju verbalne napore da se normativni konsenzus odmakne od stigmatiziranja tetovaža. Pokušavaju se progurati tvrdnje kako su oni koji osuđuju tetovaže zapravo društveno neprihvatljivi jer ne idu u korak s trendovima i promjenama društvenih normi. Četvrta tehnika je *konformiranje s konvencionalnom estetikom*, pri čemu se biraju male, diskretne tetovaže konvencionalne tematike, kako bi se što više odmaklo od imidža ružnih, antisocijalnih motiva, u želji za time da tetovaže postanu društveno prihvatljive. Iako su ispitanici priznali kako ih je u početku privukla mistična i pomalo „devijantna“ atmosfera koja okružuje tetovaže, njihovi razlozi, tipovi tetovaža koje su htjeli te njihovo ponašanje prije, za vrijeme i nakon tetoviranja, uglavnom demonstriraju njihovu konvencionalnost. Ipak, konzervativni roditelji, prijatelji i partneri često su mijenjali mišljenje nakon što im se netko blizak tetovirao, a neki aspekti tetovaža čak su im se i svidjeli, poput kvalitete estetike i umjetničkog izražaja. Ova mreža neformalnih svakodnevnih interakcija na kraju je dovela tetovirane pojedince do toga da razvijaju, prerađuju te koriste set sličnih odgovora kako bi održali svoj status nakon tetoviranja, što su i uspjeli. S vremenom, mnogi su shvatili kako je njihov dotadašnji društveni položaj ostao nepromijenjen. U ovom slučaju došlo je do „moralnog prijelaza“, odnosno do legitimacije kada društvena većina prihvati dotad neprihvatljiva ponašanja kao normalna.

4. Feministički pogled na tetoviranje

Već u članku iz 1991. godine piše kako su polovina tetovirane populacije žene koje dolaze iz različitih društvenih i profesionalnih krugova, poput doktorica, medicinskih sestara, savjetnica, odvjetnica ili poslovnih menadžerica, a u zadnjih 20 godina broj tetoviranih žena se učeterostručio. . Prema Armstrong (1991), nekoliko je razloga zašto žene koriste tetovaže kao osobni ukras, kao što je demonstracija individualnosti, fantazije, jedinstvenosti, slobode, ženstvenosti, ljepote, neovisnosti i egzibicionizma, a prva tetovaža je najčešće na nekom manje

vidljivom mjestu, što se najčešće mijenja s porastom broja tetovaža. „Produkcija osobnih pripovijesti“ na kožu ženama služi kao način izražavanja i isticanja onoga što im je u životu važno te omogućava da se u isto vrijeme konformiraju s društvenim idealima ženstvenosti, ali im se i opiru (Callaghan i Dann, 2019). Iako su neka istraživanja pokazala da se žene tetoviraju kako bi istaknule svoju ženstvenost, brojni autori sugeriraju da je tetoviranje čin pobune i rušenja dosadašnjih hegemonijskih ideologija o ženstvenosti, posebice slike žene kao slabe, pokorne i seksualno objektivizirane. Tetoviranje se tako može shvatiti i kao namjerna gesta strukturirana od strane žena kao vid političkog otpora spram mizoginističkih ideologija i socijalno opresivnih struktura (Atkinson&Young, 2001; DeMello, 2000; prema Atkinson, 2002). Kada se pojavilo pitanje ženstvenosti u tetoviranju, naglasak je stavljen na to kako ju tetovaže opasno ugrožavaju, a žene koje na taj način svojevolumno krše postojeće rodne norme smatrane su posrnulima i pretjerano maskuliniziranima. Hegemonijski muški autoritet u zapadnim kulturama djelomično se održava kroz aktivnu biološku i socijalnu kontrolu ženskih tijela (norme, vrijednosti, uvjerenja) koja su društveno konstruirana, nadgledana i regulirana u skladu s dominantnom slikom „ženstvenog tijela“. Čvrsto utvrđene društvene grupe imaju moć utjecanja na konstrukciju društvenih zakona, kulturalnih normi, ali i stavova prema određenim pojavama kao što su tjelesne modifikacije. „Tjelesni projekti mogu postići puno više od samog reproduciranja već uspostavljenih rodni normi kao što je prekrasno neokaljano žensko tijelo, mogu se koristiti kao sredstvo opiranja utvrđenih kulturalnih ideologija.“ (Atkinson, 2002). Tetoviranje može također biti i sredstvo kulturalne pobune. Žene traže alternativne kulturalne konstrukcije ženstvenosti kroz tetoviranje, svjesno kršeći uspostavljene tjelesne norme, odbijajući ideju kako je žensko tijelo pasivno i neozlijeđeno. Obzirom da su tjelesni projekti uglavnom izrazi konformizma s utvrđenim rodni ideologijama, modificiranje kože u svrhu kulturalnog otpora djelo je kulturalne subverzije i širenja granica ženskih tjelesnih projekata. Baš kako su se neke žene konformirale s pojmom ženstvenosti, tako postoje i one koje su se odlučile suprotstaviti rodnom poretku kroz tjelesne modifikacije. Postoje primjeri žena koje su se odlučile tetovirati nakon određenog traumatičnog iskustva i to im je pomoglo u suočavanju s onim što im se dogodilo, a iz tog razloga odlučuju se za drugačije, „muške“ motive poput lubanja, orlova, srca i bodeža, kako bi pokazale da nisu ranjive i nemoćne, već snažne i samostalne, puno više od onoga čime ih se smatra. Biranjem znatno većih tetovaža te izloženijih dijelova tijela poput ruku, šaka, potkoljenica, prsa i vrata, svjesno krše utvrđene tjelesne osobitosti – ako se želimo nečemu suprotstaviti, poruka mora biti glasna i vidljiva. Callaghan i Dann (2019) ponudili su 2 koncepta ženskih tetovaža u kontekstu stvaranja značenja. Prvi se odnosi na značenje kao izvođenje „dobre“ ženstvenosti, gdje žene odabiru simbole vezane uz

obitelj, primjerice imena, i tako pokazuju svoju posvećenost tradicionalnim vrijednostima poput odanosti, brige i pripadanja, a samim time njihove su tetovaže smatrane ženstvenima. Kada se tetovažom obilježava bitan događaj, osoba ili promjena, ona ima neku svrhu, a samim time i vrijednost, služi kao sredstvo komunikacije i ima emocionalnu vrijednost te potencijalno iscjeljujuću svrhu (prikriivanje ožiljaka-simbol snage, završetka određenog perioda života, osobnog rasta). Drugi je koncept značenja kao simbola autentičnosti, pri čemu žene traže smisao u svojim tetovažama kako bi izrazile pripadnost i povezanost s obitelji, partnerom ili prijateljima te ih smatraju važnim pokazateljem identiteta i povezanosti. Pozicioniranjem tetovaža u okvire autentičnosti i umjetnosti, pojedinac može spriječiti širenje negativnih asocijacija vezanih uz tetoviranje. Pojam autentičnosti je ovdje u funkciji legitimacije važnosti smisla tetovaže i ima komunikacijski potencijal, obzirom da je ženama bitno verbalizirati značenje njihovih tetovaža, inače onaj tko promatra tetovaže možda neće shvatiti njihov smisao ni važnost. Iako s vremenom tetovaže mogu izgubiti originalni smisao, one i dalje predstavljaju određeni povijesni i osobni kontekst, pogled unatrag na određeno vrijeme, što pokazuje složenost značenja samih tetovaža (prošla iskustva, lekcije). Teorija socijalnog identiteta uključuje razumijevanje pojedinca kroz proces socijalne kategorizacije (organizacija društvenog okruženja kroz grupiranje ljudi u kategorije koje imaju smisla za pojedinca), što pomaže u donošenju društvenih odluka i razumijevanju tuđeg ponašanja. Ova funkcija razvrstavanja služi kako bi se razlikovali od ostalih, održali svoj socijalni status, zaštitili sustav vrijednosti te interpretirali interakciju s drugima. Hugenberg i Sacco (2008; prema Hastings i sur., 2016) odredili su 3 koraka socijalne kategorizacije i stereotipiziranja koji mogu biti korisni u ispitivanju percepcije o tetoviranim ženama s obzirom na njihovu dob, a to su odabir, aktivacija te primjena kategorije. Odabir kategorije podrazumijeva neposredno sortiranje ljudi u kategorije koje bi mogle biti adekvatne za tu osobu, a bazira se na unaprijed zamišljenim „tipovima“ ljudi i ponašanja povezanih s tim kategorijama. Obzirom da koristimo ovaj proces kako bismo razumjeli društveni svijet oko sebe, bilo kakvo izvannormativno iskustvo ima tendenciju izazvati potrebu za evaluacijom i kategorizacijom. Kada se na određenu osobu ili grupu primjene odabrane kategorije, one se aktiviraju, a zatim se primjenjuju povezane pretpostavke i očekivanja. Primjena kategorije uključuje praćenje i obradu jedinstvenih karakteristika pojedinca ili grupe te ga procjenjuje na temelju njegovog „tipa“ i odgovarajućih obrazaca ponašanja. Socijalna kategorizacija je proces u kojem može doći do stigmatizacije ukoliko se krše društvene norme, a tetovaže su simboli trajno ucrtani u dijelove tijela i kao takvi mogu biti predmet osude ovisno o već postojećim stavovima promatrača. Prema Bullo i Koller (2019) tetovaže nošene od strane žena koje su preboljele rak dojke ili endometriozu služe u

konstrukciji identiteta i za bolest, ali i za ženu koja kroz to sve prolazi ili je prošla, u kontekstu ratnice ili patnice. Obzirom da se tetovaže često koriste kao načini izražavanja, komemoriranja osobe ili događaja, stvaranja zajednice te društvenog komentara, one imaju interpersonalnu funkciju. Ukoliko se tetovaža povezana s bolešću nalazi na vidljivom mjestu, ima interaktivnu ulogu i služi kako bi podigla svijest o toj bolesti, ali i demonstrirala razumijevanje i solidarnost s onima koji se suočavaju s istim problemom.

5. Utjecaj tetovaža pri zapošljavanju

Sa svakom novom generacijom zaposlenika, poslodavci se suočavaju s novim izazovima po pitanju pravila odijevanja. Primjerice, umjesto nekadašnjih pravila gdje su žene morale nositi haljine te imati šminku i frizuru primjerenu svojoj radnoj poziciji, danas su sporne tetovaže. Kada zaposlenici nose vidljive tetovaže samo kao stvar vlastitog ukusa ili načina izražavanja, poslodavci imaju pravo zahtijevati da se one prekriju, no, moraju biti oprezni u svojoj politici kako ne bi diskriminirali zaposlenika po rasnoj, vjerskoj ili nacionalnoj osnovi (Kramer, 2006). Kada se tetovaže stave u kontekst socijalne psihologije predrasuda, nije teško shvatiti zašto bi poslodavci mogli negativno percipirati potencijalne zaposlenike, obzirom da su kroz povijest povezivane s različitim antisocijalnim ponašanjima. Predrasude su po definiciji negativni stavovi koje pripadnici određene grupe imaju prema pripadnicima drugih grupa, temeljeno na već postojećim stereotipima (Timming, 2015). U jednom od prvih istraživanja na ovu temu, Hamermesh i Biddle (1994; prema French i sur., 2016) otkrili su kako ljepota znatno utječe na zapošljavanje i zaradu pojedinca, što može biti rezultat diskriminacije poslodavca, ali i klijenata, dok su Robins, Homer i French (2011; prema French i sur., 2016) proširili ovu teoriju i na utjecaj osobnosti te dotjerivanja/brige o izgledu. Bekhor i suradnici (1995) proveli su istraživanje o stavovima poslodavaca prema potencijalnim zaposlenicima s vidljivim tetovažama, a rezultati su potvrdili opću percepciju kako one znatno smanjuju šanse za zapošljavanjem, što je najizraženije u uslužnim djelatnostima, privatnom sektoru i maloprodaji, kao i u industrijama koje većinski zapošljavaju žene, još više stvarajući nepravednost pri zapošljavanju mladim ženama. Obzirom da je u međuvremenu drastično porasla popularnost tetovaža te su se sukladno tome promijenili i stavovi prema njima, danas su podvojena mišljenja i dobiveni rezultati istraživanja o tome utječu li tetovaže pozitivno ili negativno na zapošljavanje i zaradu, a ishodi na tržištu rada pretežito ovise o stavovima poslodavaca i klijenata. Osim toga, brojna istraživanja pokazala su povezanost između tetovaža i rizičnog ponašanja kod mladih, što može ukazivati na različitosti u produktivnosti između tetoviranih i netetoviranih zaposlenika, a samim time utjecati na plaću i uvjete rada (French i sur., 2016).

Rast popularnosti tetovaža, posebice kod mlađih generacija, predstavlja značajnu društvenu promjenu koja zahtijeva promjenu ustaljenih stavova prilikom selekcije u uslužnim djelatnostima. Općenito govoreći, iako poslodavci zakonski ne smiju diskriminirati zaposlenike na rasnoj, etničkoj ili vjerskoj razini, ne postoji zakon koji štiti ljude s tjelesnim modifikacijama, što bi se ipak moglo promijeniti s izmjenama generacija (Timming, 2015).

5.1. Stavovi poslodavaca

Stavove poslodavaca prema vidljivim tetovažama može se gledati na 3 načina: njihovo osobno mišljenje o tetovažama, mišljenje o tome što njihovi klijenti očekuju po pitanju izgleda zaposlenika te hoće li njihovi stavovi o tome što klijenti misle utjecati na zapošljavanje vidljivo tetovirane osobe. U istraživanju koje je proveo Timming (2015), ispitano je 15 poslodavaca iz različitih sektora te 10 vidljivo tetoviranih pojedinaca, a cilj je bio saznati iskustva prilikom zapošljavanja od obje strane. Iako je većina poslodavaca izrazila negativne stavove prema vidljivim tetovažama, bitnija stavka su ipak očekivanja klijenata i to je ono što utječe na njihovu odluku prilikom zapošljavanja (boje se da će klijenti imati negativna iskustva temeljena na stereotipima koji se vežu uz tetovaže). Smatraju da je prvi dojam važan, što znači da će za komunikaciju s klijentima izabrati nekoga tko ostavlja dojam odgovorne i pouzdane osobe. Isto tako, gotovo svi tetovirani ispitanici susreli su se s diskriminacijom prilikom zapošljavanja te su svjesni stigme koja ih okružuje, a neki su skrivali tetovaže za vrijeme razgovora za posao. Nadalje, otkriveno je da je utjecaj vidljivih tetovaža pri zapošljavanju manji, što je manja vjerojatnost komunikacije s potencijalnim klijentima, što je povezano i s općom pretpostavkom kako će zaposlenici koji rade „iza pozornice“ doživjeti manje diskriminacije prilikom selekcije od onih koji rade na „pročelju“. Osim toga, pozitivne ili negativne konotacije mogu se javiti ovisno o dizajnu tetovaže, odnosno, onome što ona predstavlja, ali tu se javlja problem percepcije toga što se smatra prihvatljivim, a što nekusnim i uvredljivim. Primjerice, najprihvatljiviji su motivi cvijeća, životinja i vojske (hrabrost, čast), dok se paukova mreža na vratu, suza na licu te bilo kakvi motivi vezani uz smrt, rasizam, opijate, seks, pa čak i politiku, smatraju uvredljivima. Sama vidljivost tetovaže možda je najveći čimbenik koji utječe na zapošljavanje, a male, suptilne tetovaže koje se mogu lako prikriti pred poslodavcem ili klijentom manje su osuđivane od onih koje je teže sakriti. French i suradnici (2016) izdvojili su 4 moguće teorije koje objašnjavaju vezu između „tattoo“ statusa i tržišta rada. Prva teorija kaže kako tetovaže mogu direktno utjecati na učinkovitost zaposlenika tako što utječu na njegovu interakciju sa supervizorima/nadređenima, kolegama i klijentima, bilo to pozitivno ili negativno. Primjerice, ukoliko tetovaža stvara opušteno i prijateljski nastrojeno okruženje,

vjerojatno je da će se tetovirani zaposlenik osjećati ugodno te će rasti njegova produktivnost. Druga teorija smatra da „tattoo“ status može indirektno utjecati na ishode tržišta rada kroz akumulaciju ljudskog kapitala. Dakle, ako tetovirani pojedinci akumuliraju manje ljudskog kapitala i stoga su manje produktivni, očekivano je kako će imati lošije ishode na tržištu rada, a samim time manju vjerojatnost zapošljavanja i zarađivanja visoke plaće. Prema trećoj teoriji, tetovaža ne mora imati direktan utjecaj na produktivnost, ali može predvidjeti ishode na tržištu rada, odnosno, poslodavac može imati pozitivna ili negativna uvjerenja o produktivnosti tetoviranog zaposlenika, što utječe na poslovne prilike i uvjete rada istog. Četvrta teorija kaže da se tetovirani radnici mogu suočiti s diskriminacijom temeljenom na osobnom ukusu poslodavaca ili klijenata. Ovdje dolazi do statističke diskriminacije gdje, kada nije siguran u pogledu nečije produktivnosti, poslodavac pretpostavlja prosječnu produktivnost grupe). Ipak, valja naglasiti kako postoje i drugi (intrinzični) faktori koji mogu utjecati na vezu između tetovaža i ishoda na tržištu rada, poput nižeg stupnja pripremljenosti, motivacije ili nepovoljnog položaja potencijalnog zaposlenika. Iako opća prihvaćenost tetovaža raste, politika firme i očekivanja poslodavaca još uvijek su poprilično konzervativni. Suprotno popularnom mišljenju, rezultati ovog istraživanja pokazali su kako tetovirani zaposlenici nemaju lošije ishode na tržištu rada, uzevši u obzir varijable ljudskog kapitala, životnog stila, ponašanja te zemljopisne varijable. Ključan faktor u objašnjenju tako podvojenih veza između tetovaža, zaposlenja i zarade može biti upravo akumulacija ljudskog kapitala. Ovo istraživanje pokazalo je kako posjedovanje tetovaže nije nužno povezano sa zapošljavanjem i zaradom, ukoliko se uzmu u obzir varijable poput obrazovanja, poslovnih vještina te sklonosti riziku. French i suradnici proveli su još jedno, prošireno istraživanje 2 godine kasnije u kojem su uključili dodatne varijable za koje su pretpostavili da bi mogle promijeniti rezultate, međutim, čak i s tim proširenim mjerama, nisu pronađeni dokazi koji ukazuju na to da su tetovaže povezane sa zapošljavanjem ili diskriminacijom u pogledu zarade, što opovrgava dosadašnja uvjerenja kako su tetovirani ljudi marginalizirani, potlačeni i u nepovoljnom položaju. Ipak, većina postojeće literature na temu marketinga i ljudskih resursa ukazuje na visoku razinu percipirane diskriminacije tetoviranih ljudi od strane poslodavaca i klijenata, no, to nije isto što i stvarna diskriminacija. Brojna društvena istraživanja pokazala su mnoštvo socijalnih situacija u kojima preuveličana uvjerenja nisu kompatibilna s realnim rezultatima (primjerice percepcija ženskih „IT“ vještina puno je niža od njihovih stvarnih sposobnosti), dakle, može se zaključiti kako iskrivljen učinak stereotipa može umanjiti sposobnost ispravne percepcije društvenog svijeta. Drugo moguće objašnjenje ovog fenomena jest da diskriminacija tetoviranih ljudi postoji, ali je zamaskirana unutar dobivenih podataka i ograničena samo na određene sektore ili vrste radnih

mjesta. Treće objašnjenje kaže kako je diskriminacija tetoviranih ljudi prevladavala u prijašnjim desetljećima kada su i same tetovaže bile rijetke, no, njihov rast popularnosti i činjenica da će, ukoliko se ovaj trend nastavi, tetovirani ljudi postati većina cjelokupnog društva, čini diskriminaciju manje vjerojatnom (French i sur., 2018).

5.2. Stavovi klijenata

Obzirom da potrošači teško mogu procijeniti kvalitetu usluge prije kupnje ili korištenja određenog proizvoda, često u okruženju u kojem kupuju traže svojevrsnu potvrdu o tome što mogu očekivati od istog, a jedan od znakova je i fizički izgled prodavača. Istraživanje koje je proveo Dean (2010) bavi se percepcijom potrošača o vidljivim tetovažama uslužnih djelatnika te pokušava saznati ovisi li ona o djelatnom sektoru, dobi ispitanika i tome ima li sam ispitanik tetovažu. Baker i Cameron (1996; prema Dean, 2010) ponudili su 3 komponente koje utječu na ukupni dojam o mjestu usluge, a to su: faktor ambijenta (temperatura, cirkulacija i vlažnost zraka, buka, miris, čistoća), faktor dizajna (prostorno uređenje i raspored, boje, natpisi, tekstura i stil) i socijalni faktor (izgled i ponašanje zaposlenika te drugih kupaca u tom okruženju). Upravo područje usluge može biti strateški dizajnirano kako bi komuniciralo s potrošačima te razlikovalo dobavljače jedne od drugih, a samim time postalo izvor prednosti nad konkurencijom. Izgled zaposlenika može biti interpretiran kao implicitni znak kvalitete usluge, obzirom da potrošači prilikom procjene uzimaju u obzir jesu li njihova očekivanja ispunjena kroz pruženu uslugu od strane prodavača. Istraživanje se temelji na 3 teorije. Prva je *teorija sličnosti*, gdje uslužno osoblje kao glasnogovornici firme komuniciraju korporativne vrijednosti i ciljeve, a što ih potrošači percipiraju sličnijima sebi, to će postići veći uspjeh u međusobnom poslovanju. Čak i izvan poslovnog konteksta, postoje dokazi u psihologijskoj literaturi kako će pretpostavljene sličnosti između dotadašnjih neznanaca utjecati na njihovu međusobnu percepciju privlačnosti i bliskosti kroz određeno vrijeme. Dakle, ukoliko i potrošač sam ima tetovaže, veća je vjerojatnost da će se poistovjetiti s prodavačem i tako stvoriti pozitivan dojam o cjelokupnom iskustvu. Druga je *teorija kontinuiteta*, što znači da bi stariji potrošači mogli htjeti održati tradiciju i vrijednosti s kojima su odrasli, a s obzirom na negativnu konotaciju koju su imale u njihovoj mladosti, vjerojatno je da će nastaviti percipirati vidljive tetovaže neprikladnima. Posljednja teorija odnosi se na *podudarnost slike*, odnosno, potrošači imaju stereotipna očekivanja od toga kako bi pružatelj neke usluge trebao izgledati temeljeno na prijašnjim iskustvima pa tako tetovaže smatraju neprikladnima za određene profesije. Primjerice, vidljiva tetovaža na zubaru može se smatrati nesvojstvenom jer se klijent dotad nije susreo s takvim zubarom te prisutnost iste ne odgovara već stvorenoj slici u glavi subjekta, dok

će na mehaničaru tetovaža biti prihvatljiva jer se klijent može prisjetiti sličnog iskustva u prošlosti. Rezultati su pokazali kako potrošači generalno vidljive tetovaže smatraju prihvatljivijima na fizičkim radnicima poput mehaničara, konobara, brijača/frizera, dok su manje prikladne za profesije kao što su bankari, računovođe, doktori i zubari, što se može objasniti teorijom podudarnosti slike. Osim toga, na pretpostavljene karakteristike tetovirane osobe znatno utječe percipirana sličnost sa objektom, što se objašnjava principom kognitivne dosljednosti (pod pretpostavkom da osoba koja posjeduje tetovažu misli pozitivno o sebi, veća je vjerojatnost da će imati pozitivan stav i prema drugim tetoviranim osobama smatrajući ih sličnima sebi). S upraviteljske pozicije, ovo je zabrinjavajuće obzirom da jednom kad se ovakva kategorizacija napravi, ljudi su skloni automatski pridavati osobine temeljene na stereotipima što može utjecati i na poslovanje, posebice u finansijskom i zdravstvenom sektoru. Nakon ovoga, Dean (2011) proveo je prošireno istraživanje, fokusirano na percepciju mladih (18-24 g.) o vidljivim tetovažama na zaposlenicima, odnosno, povezanost između njihovog izgleda i očekivane sposobnosti. Dokazano je kako ljudi imaju tendenciju donošenja zaključaka temeljenih na minimalnoj količini informacija, putem nesvjesne aktivacije stereotipa i pridodavanjem osobina odgovarajućih određenoj kategoriji, stoga je u istraživanju manipuliran izgled uslužnog djelatnika (podudarno s očekivanjima ili ne) te ishodi usluge (prosječni, ispod ili iznad prosjeka), a kao primjer uzeli su poreznog obveznika. Istraživanje je pokazalo kako mladi ljudi vidljive tetovaže ne smatraju prihvatljivima za tu profesiju, iako dio njih i sami imaju tetovaže, a ta dobna skupina općenito se smatra generalno otvorenijom prema tetoviranim ljudima. Osim toga, manje povjerenja dano je ljudima koji ne odgovaraju očekivanom izgledu zaposlenika, što se objašnjava aktivacijom stereotipa, dok se hipoteza kako će ispitanici biti manje zadovoljni lošom uslugom ukoliko je osoba tetovirana, nije u potpunosti potvrdila. Ono što je posebno zanimljivo jest da izgled zaposlenika uvelike utječe na to hoće li ga klijent preporučiti drugima, čak i ako je zadovoljan uslugom. Nije u potpunosti jasno zašto je to tako, objašnjenje može biti u socijalnom faktoru, odnosno, ispitanik neće preporučiti tetoviranog djelatnika iz straha da se prijatelji i poznanici neće osjećati ugodno zbog njegovog izgleda.

6. Uloga tijela u odgojno-obrazovnom procesu

Anderson (2010) govori o tijelu i tetovažama u kontekstu arhetipova, pri čemu je arhetip definiran kao hipotetski konstrukt koji obuhvaća sve slike koje se pojavljuju u snovima i fantazijama, a često se mogu pronaći kao motivi u različitim religijama, mitovima i legendama. Osim toga, povezuje ih s psihom, odnosno, skupom svih svjesnih i nesvjesnih psihičkih procesa, gdje se nesvjesni izražavaju kroz slike. Tetovaže su same po sebi arhetipovi, a kao slike koje

proizlaze iz dubina psihe, postaju izrazi osobne nesvjesne energije te su geografski i kulturalno rasprostranjene, čineći element grupnog identiteta. S druge strane, tijelo može biti shvaćeno kao umjetničko platno na kojem je tetovaža prikazana te stvara vlastiti arhetipski značaj, odnosno, kao cjelina, ali i svoji pojedinačni dijelovi, tijelo je nositelj dubokih psiholoških uvida i svetih značenja. Jung je tijelo gledao kao intrinzično povezano s psihom, entitet u kojem su arhetipovi ukorijenjeni i koji ima transcendentalnu dimenziju (Rowland, 2008; prema Anderson, 2010), a tijelo može biti metafora u objašnjavanju psihe. Tetovaže, stoga, imaju moć transformiranja tijela u umjetničko djelo, ali i iscjeljujući učinak ukoliko osoba želi odati počast nekoj bolesti ili zamaskirati ožiljak te su važni čimbenik u stvaranju identiteta. Upravo iz tog razloga, za mnoge buduće nastavnike preuzimanje očekivanog učiteljskog identiteta prema konzervativnim zahtjevima osnovnih i srednjih škola predstavlja značajan stres. S jedne strane postoji želja za impresioniranjem ravnatelja i osiguravanjem radnog mjesta, dok s druge strane žele zadržati vlastita uvjerenja i vrijednosti. Kako bi udovoljili očekivanjima kolega i nadređenih, često potiskuju dijelove svog identiteta te se konformiraju s pretpostavljenom slikom idealnog nastavnika. Tanya Howard (2012) u svom članku govori o tome kako je to biti tetovirani nastavnik i iskusiti tuđe poglede na svojim vidljivim tetovažama. Pritom se osvrnula na Maurice Merleau-Pontyevu fenomenologiju percepcije koja kaže kako naše tijelo nije samo nositelj uma i biološke tvari, već primarni element koji koristimo kako bi upoznali i iskusili svijet. Prema Neal Eastmanu (2006) objašnjava kako je fizičko tijelo nastavnika vezano uz institucionalnu praksu i konvencionalno „drugo tijelo“ koje sudjeluje u ritualima discipliniranja, regulacije i dominacije te postaje institucionalizirano tijelo. Također je važna Foucaultova teorija „pogleda“ koja govori o kritičkom pogledu upućenom od strane drugih izvana, kojeg u konačnici preuzimamo sami prema sebi te on tako postaje sredstvo institucionalnih autoriteta u nadgledanju podređenih, kao i mehanizam samoregulacije koji vodi ljude da konstantno kontroliraju svoja tijela, ponašanje i osjećaje (Foucault, 1973; prema Danaher i sur., 2001; prema Howard, 2012). Osim toga, Foucault (1979; prema Howard, 2012) govori o teoriji moći Normalnog i normalizacije te kako se ona koristi u stvaranju „poslušnih tijela“ putem discipliniranja. Ti režimi su često vrlo kratke, repetitivne i preklapajuće tehnike kojima se uspostavlja ono što je „Normalno“ unutar neke institucije, a baziraju se na opservaciji, tj. kako oni na poziciji moći nadziru ljude za koje žele da se ponašaju, osjećaju ili izgledaju na određeni način u kontekstu društvene strukture. „Normalno“ je postao utvrđen princip prisile u odgojno-obrazovnoj zajednici, a sve je započelo standardiziranim obrazovanjem i osnivanjem učiteljskih te fakulteta za rani i predškolski odgoj. Normalizacija se događa uspostavljanjem određenog dometa normalnosti koji se koristi kako bi indicirao nečiju pripadnost homogenom

društvenom tijelu, a oni koji odstupaju od tih normi smatraju se društveno neprilagođenima i zahtijevaju biti kažnjeni. Ulogu tijela unutar odgojno-obrazovne zajednice možemo promatrati i u kontekstu kulturalnih modela o kojima govori Christine A. Mallozzi (2012), pri čemu su oni definirani kao pojednostavljene slike i priče koje su smatrane tipičnima za neku društvenu grupu te određuju ono što je „normalno“, a važni su jer pomažu ljudima u procesima shvaćanja ponašanja i postojanja na ovom svijetu. Kulturalni modeli nastavnika, stoga, uključuju sliku tijela u kontekstu odijevanja, nakita te ponašanja, a korisni su u ispitivanju društvenih normi i vrijednosti. Nastavnici su ujedno i praktični i simbolički faktori kojima odgojno-obrazovne ustanove žele pokazati ispravne vrijednosti, no, u stvarnom svijetu slika idealnog nastavnika često se ne poklapa s pretpostavljenim očekivanjima. Učiteljice su kroz povijest opisivane kao drage, mudre i ljupke majčinske figure, konzervativne, strpljive i smirene, a samim time njihov bi izgled trebao odavati dojam nježnosti i ženstvenosti. Atkinson (2008; prema Mallozzi, 2012) je definirao 3 tipa idealne učiteljice: „džemper-učiteljica“ čija odjeća uključuje veste i džempere sa simbolima škole, „učiteljica komad“ koja nosi stiliziranu, usku odjeću koja otkriva kožu te „bljutavo uniformirana učiteljica“ koja je prihvatila neugledan i neženstven poslovan izgled. Pri tome prva kategorija najviše odgovara kulturalnom modelu učiteljice, dok je najpoželjnija treća kategorija gdje se tako defeminiziranu i deseksualiziranu učiteljicu smatra najprofesionalnijom. Generalno gledano, najčešća slika učiteljice je žena s punđom i naočalama obučena u košulju i suknju srednje dužine, neprimjetna i neupadljiva. Vick i Martinez (2009; prema Howard, 2012) govore kako se od tijela nastavnika očekuje prikaz normaliziranog izgleda i kako se tetovaže u to ne uklapaju te povezuju to s umanjivanjem njihove profesionalnosti i očekivanom aseksualnošću njihovih tijela. S druge strane, kulturalni model učiteljice ovisi i o okolini u kojoj se ona nalazi, razini prihvaćanja različitosti, ali i odnosima unutar zajednice te odnosima između učiteljice i njezinih učenika. Problem nije u samoj tetovaži, već u percepciji i očekivanjima onih ljudi koji su uključeni u kontekst, međutim, tijelo je ono što stvara značenje o tome kakva je ta učiteljica unutar i izvan radnog okruženja. Poricanje ili ignoriranje tjelesne komponente poučavanja te eksplicitno ili implicitno inzistiranje na tome da se umjetnost poučavanja može naučiti isključivo intelektualnim istraživanjem i kritičkom mišlju, dubinski je nepošteno prema novim učiteljima koji moraju smjestiti svoje tijelo pred 120 ili više učenika svaki dan kako bi odigrali ulogu učitelja (Alsop, 2006; prema Howard, 2012). Rad s djecom predstavlja jedan od najvećih izazova za tetovirane pojedince, ne zbog same djece, već zbog njihovih roditelja. McLeod (2014) govori o iskustvima tetoviranih ljudi koji su se susretali s neodobravanjem i osudama roditelja s čijom su djecom radili. Djeca imaju tendenciju fascinacije tetoviranom kožom, promatrajući ju s radoznalošću i

bez straha, što nije slučaj kod roditelja. Roditelji prirodno štite svoju djecu od mogućih prijetnji, a tetovirana je koža još uvijek smatrana nepoželjnom i zastrašujućom za neke ljude. Jedan od primjera u McLeodovoj knjizi opisuje drastičnu situaciju vezanu za tetoviranu učiteljicu koja se zaposlila u konzervativnoj privatnoj školi te ju je ravnateljica odvela u kupovinu prikladne odjeće. Svrha nove odjeće bila je prekriti tetovaže i udovoljiti očekivanjima roditelja koji, prema mišljenju ravnateljice, ne plaćaju samo akademsko, već i religiozno obrazovanje svoje djece, a samim time smatraju kako im tetovirana žena to nije u mogućnosti osigurati. Ipak, postoje i pozitivni primjeri gdje su se tetovaže pokazale djelotvornima u radu s djecom, posebice s rizičnim skupinama koje su u strahu od institucija i stalnih razgovora s psiholozima, pedagogima i ostalim odgojno-obrazovnim djelatnicima. U tom slučaju, tetovaže pomažu u humanizaciji te profesionalne ličnosti, stvarajući kod djeteta povezanost i osjećaj da će ga takva osoba razumjeti, upravo zato što se ne uklapa u okvire tipičnog učitelja, psihologa i slično. Dakle, iako je prema nekim autorima poželjno da se učiteljice ponašaju isključivo prema normama idealnog kulturnog modela, u nekim se slučajevima pokazalo kako je upravo integracija privatnog života u odgojno-obrazovnu zajednicu dovela do uspješnog iskustva poučavanja.

6.1. Tetovirani odgojno-obrazovni djelatnici

Javnost ima specifična očekivanja od izgleda nastavnika, obzirom da je njihova uloga pružiti djeci i mladima primjer prihvatljivog ponašanja i izgleda, što je dovelo do toga da odgojno-obrazovne institucije preuzimaju kontrolu nad njihovim tijelima, na način da upravljaju time kako bi se trebali odijevati, ali i kako bi trebali provoditi slobodno vrijeme. Društvo i dalje ima visoka očekivanja od učitelja kada je u pitanju vrsta slike koju odlučuju prikazati na poslu. Atkinson (2008; prema Howard, 2012) primjećuje kako su učitelji prisiljeni prikazati društveno i kulturalno odobrene verzije ženstvenosti i muževnosti koje se konformiraju s dominantnim interesima, a kako bi im udovoljili, na raspolaganju im je vrlo malen skup prisilnih identiteta između kojih mogu birati. Primjerice, učiteljica s uskom, sijedom punđom i istim takvim izgledom, oštra poslovna žena u visokim potpeticama i uskoj suknji ili nježna, majčinska figura učiteljice u džemperu. Weber i Mitchell (1995; prema Howard, 2012) karakteriziraju „Učiteljicu“ kao nezanimljivo, aseksualno biće, zaokupljeno isključivo pitanjima uma, koja će rado izazvati nečiju ravnodušnost, podsmijeh ili sažaljenje, ovisno o tome što im ta osoba želi dati. Iako iznimke ovog stereotipa postoje, primijećene su upravo zato što su jedinstvene te se nikako ne uklapaju u postojeće norme. Nije nemoguće zamisliti učiteljicu kao božicu, heroinu, umjetnicu ili buntovnicu, no, to je poprilično romantizirana slika koja nas podsjeća da situacija

najčešće nije takva. Mnoge se učiteljice ne bi prepoznale u navedenim stereotipima, što bi trebalo služiti kao podsjetnik na to koliko zapravo te normalizirane, očekivane i socijalno prihvatljive slike mogu biti ograničavajuće. U rijetkim prilikama u literaturi gdje se spominju tetovirani nastavnici, naglasak je stavljen na to kako bi prilikom stručne prakse, razgovora za posao i rada u institucijama trebali prekrivati tetovaže, obzirom da one mogu naštetiti njihovoj karijeri i profesionalnoj slici. Kako bi se uklopili u svoje radno okruženje i izbjegli osuđivanje prilikom razgovora za posao, ali i kasnije, nastavnici, posebice oni novi i neiskusni, moraju se uskladiti s očekivanjima svoje profesije i prihvatiti utvrđene učiteljske norme. Takva promjena identiteta može uzrokovati značajan stres, obzirom da oni zapravo ne znaju kulturu škole u koju tek dolaze, kao ni kako tipični nastavnik izgleda, ponaša se ili koja su njegova uvjerenja. Postavljaju se pitanja kako razviti učiteljski identitet koji je ujedno prihvaćen u školi i prihvatljiv učitelju te kako dobiti i zadržati posao bez odustajanja od istinske srži svojeg bića (Howard, 2012). Beijaard i suradnici (2003; prema Howard, 2012) definiraju učiteljski identitet kao skup učiteljevih vrijednosti i uvjerenja, stavova prema obrazovanju i pedagogiji te način na koji su njegova iskustva oblikovala pristup prema odgovornosti i samoj ulozi odgojno-obrazovnog djelatnika. No, on uključuje i druge, fizički opipljive aspekte poput odijevanja, primjerice, kakvu odjeću učitelji nose i kako se u njoj osjećaju. Madeline Grumet (1988; prema Howard, 2012) govori o teoriji izgleda i tijela u kontekstu obrazovanja i u školama te naglašava koliko je tijelo, posebice žensko, u učionicama zapravo pogrešno njegovano. U tradiciji je zapadnjačkog obrazovanja disciplinirati tijelo do te mjere da ono postane nevidljivo i neprimjetno. Subjektivnost i osobni identitet također oblikuju iskustvo poučavanja, a pri tome najviše utjecaja imaju upravo nadziranje i „pogled“. Nastavnici stojeći na početku učionice, dobivajući poglede od svojih učenika, svakodnevno riskiraju objektivizaciju s kojom se nose na način da preuzimaju očekivane učiteljske identitete. Iz tog razloga, izgled odgojno-obrazovnih djelatnika često je bezličan, neizbježan i određujući, što može dovesti do manje značajnih odnosa između nastavnika i njihovih učenika. Mnogi mladi tetovirani nastavnici, poučeni prijašnjim iskustvom, skrivaju svoje tetovaže dugim rukavima, ali na taj se način ne osjećaju ugodno u vlastitoj koži, frustrirani, pokušavajući prihvatiti identitet učitelja. Učitelje bi trebalo gledati kao ljude i profesionalce na čiji život i posao utječu faktori unutar, ali i izvan škole, a tetovaže su nešto na što su se odlučili možda i mnogo prije nego su planirali raditi u školi. Oni ne napuštaju svoj identitet od prije 10 godina ili od prošle godine, ne zaboravljaju svoja uvjerenja i vrijednosti ili prestaju voljeti tetovaže samo zato što su počeli poučavati (Howard, 2012). O tome koliko je bitna okolina i radno okruženje u prihvaćanju tetovaža, govori jedan od autora poglavlja „Teachers' Inked: Tattooed Narratives of High School

Teachers“ iz knjige *Feather boas, black hoodies and John Deere hats* koji je radio u 3 veoma različite škole te tako doživio različite reakcije na svoje tetovaže. Prvo radno mjesto bila je alternativna škola u koju su išli „problematični“ učenici – oni koji su imali problema sa zloupotrebom opijata, bili na uvjetnom otpustu ili radili 40 sati tjedno za vrijeme školovanja te trudnice. Nakon toga dobio je posao u konzervativnoj srednjoj školi u dobrostojećem prigradskom području gdje su živjele visokoobrazovane obitelji s istim očekivanjima od svoje djece, dok je treća bila osnovna škola s mješovitim stanovništvom različitog društvenog statusa i stupnja obrazovanja. U kontekstu odijevanja, modnih trendova, ali i konstrukcije identiteta, škole su se uvelike razlikovale. Primjerice, u alternativnoj školi nosile su se košulje od flanela, poderane traperice, majice s popularnim glazbenicima, šilterice i „skejterske“ tenisice, tradicionalna škola zahtijevala je uredan izgled te su učenici najčešće nosili „brendiranu“ odjeću, dok se u osnovnoj školi cijenila drskost i hrabrost pri odabiru odjevnih predmeta. U skladu s tim morali su se ponašati i nastavnici, što može imati i pozitivan i negativan utjecaj na njihov identitet, ovisno o tome kako se osjećaju u situacijama u kojima bi tetovaže trebale biti skrivene. Ovaj autor prihvatio je to kao svojevrsnu igru u kojoj mu tetovaža može poslužiti kao „as iz rukava“, karta koju će odigrati ovisno o kontekstu, ali i svojim radom dokazati kako tetovirani ljudi mogu biti izuzetno uspješni i dobri u svojoj profesiji (Jones, 2017). Dakle, koja su uopće očekivanja od nastavnikovog tijela, kakvo bi ono trebalo biti? Kao što je već spomenuto, nastavnikovo tijelo bi na neki način trebalo biti neprimjetno, odjeveno u odjeću koja ne privlači pažnju, već sugerira ozbiljnu osobu i autoritet. Ipak, djeca sa znatiželjom promatraju tetovaže i žele znati više o njima, što stvara nelagodu odraslima čiji sustav vrijednosti ne podržava tjelesne modifikacije. Na taj način, umjesto da tetovaže budu čimbenik povezivanja i izmjene iskustava između nastavnika i njegovih učenika te način na koji se uči poštivati razlike i one koji su drugačiji od nas, one postaju nešto nedopušteno i loše. Simons (2015) je provela istraživanje o utjecaju tetovaža na percepciju djece o učiteljici, no, rezultati nisu pokazali značajnu razliku između tetovirane i netetovirane učiteljice. Iako su u istraživanju sudjelovali učenici četvrtih razreda osnovne škole, što sugerira snažniji utjecaj obitelji na njihove stavove i mišljenja, ovdje to nije dokazano, a može se objasniti sve većim utjecajem medija na djecu. Također, nije potvrđena hipoteza kako će učenici čiji roditelji imaju barem jednu tetovažu percipirati tetoviranu učiteljicu kao inteligentniju, pošteniju, brižniju ili pouzdaniju od netetovirane učiteljice, a osim toga, tetovaža nije imala utjecaj ni na izvedbu učiteljice na skali postignuća. Ipak, treba uzeti u obzir dobnu skupinu ispitanika, spol percipirane osobe, tip tetovaže te broj tetovaža. Rezultati bi možda bili drugačiji kada bi ispitanici bili stariji te kada bi u fokusu bio muškarac, tj. učitelj, a tetovaža mnogo veća i

drugačijeg motiva, primjerice lubanje. Upravo iz tog razloga zanimljivi su rezultati istraživanja koje je proveo Wiseman (2010) koji je htio utvrditi utjecaj tetovaža na percepciju fakultetske profesorice i njezina predavanja, a kao dizajn je izabrana velika, vidljiva, neženstvena tetovaža kako bi efekt bio jači. Studenti su ju ocjenjivali na temelju 9 karakteristika vezanih za nastavu, a prisutnost tetovaže pozitivno je povezana samo s 3: motivacija studenata, kreativnost pri izradi zadataka te vjerojatnost da će ju studenti preporučiti kao dobru profesoricu. Irigaray (2001; prema Howard, 2012) objašnjava način na koji pojedinci doživljavaju druge oko sebe u zapadnim kulturama, odnosno, nudi alternativu kako bi se to trebalo činiti. Naime, ona smatra kako pristupamo drugima na temelju sličnosti, a to je upravo ono što onemogućuje prepoznavanje i prihvaćanje različitosti. Procjenjujemo nečiju osobnost i kvalitetu na temelju vlastitih uvjerenja i tako stvaramo sliku o njoj, pritom ne uzimajući u obzir različita životna iskustva, kulturu i druge važne čimbenike koji nas razlikuju. Stoga, prilikom susreta s drugom osobom, trebalo bi ju doživljavati kao „drugoga“, a ne kao sebe, što podrazumijeva poštivanje njezinih stavova, vrijednosti i uvjerenja u cijelosti, bez iznimke, a također pruža mogućnost ostajanja vjernih sebi, ništa manje ili više vrijednih, samo drugačijih od drugih. Taj pristup može se primijeniti i na tetovirane nastavnike, koji izgledaju drugačije od svojih kolega i učenika te koji mogu imati drugačije vrijednosti, navike i načine življenja od ostatka školske zajednice. Na taj način možemo učiti jedni od drugih, više se međusobno poštivati, ali i pronaći nove, produktivne i značajne načine zajedničkog postojanja. Percepcija tetoviranih nastavnika ovisi o brojnim faktorima, no, svakako postoje načini da se tetovaže na pozitivan način uključe u procese odgoja i obrazovanja.

6.2. Integracija tetovaža u odgojno-obrazovni proces

Iako je još uvijek teško zamisliti izrazito tetoviranog nastavnika kao tipičnog djelatnika odgojno-obrazovnih institucija, tetovaže zapravo mogu biti odlično sredstvo komunikacije i povezivanja s učenicima, ali mogu biti korisne i u procesima učenja i poučavanja. Tetovaže prenose poruke o onome tko ih nosi, no, one mogu imati različita značenja, ovisno o tome kako se interpretiraju. Blair (2007) smatra kako studija o tetovažama kao obliku vizualne kulture može uvelike doprinijeti interdisciplinarnom ili integriranom kurikulumu. Takav kurikulum postavlja slike i predmete koji karakteriziraju složenost, dvosmislenost, proturječnost, paradoks i višestruke perspektive, a studenti uče da je stvarni život izazovan te da nije moguće imati „pravi“ odgovor u svakoj situaciji. Ona spominje Dartov predložak poučavanja koji se sastoji od „udice“, temelja te reflektivne akcije, a može biti izuzetno koristan u stvaranju okvira za istraživanje tetoviranja. „*Udica*“ je opisana kao sredstvo kojim će se studente upoznati s

određenim problemom i pridobiti njihovu pažnju, a to sredstvo može biti upravo tetovirano tijelo. Druga komponenta – *temelji*, zahtijeva od studenata istraživanje osnovnih informacija, prikaz važnih činjenica i statistike te predlaganje suprotstavljenih pogleda na temu. Na temelju tih istraživanja i stečenog znanja, profesori mogu navesti studente da sudjeluju u debati te kritički promišljaju o vlastitim i postupcima grupe, kao i koga osnažuju ili obespravljaju svojim življenjem i djelovanjem. Osim toga, na ovaj način mogu se obrađivati različite povijesne teme, ali i naučiti o potencijalnim zdravstvenim rizicima koji okružuju proces tetoviranja. Zadnja komponenta – *reflektirajuće djelovanje*, podrazumijeva određenu umjetničku aktivnost putem koje bi se promišljalo o danim informacijama. Seglem i Witte (2009; prema Howard, 2012) su u radu s učenicima koristili primjer Norman Rockwellove slike „The tattoo artist“ kako bi ih potaknuli na razmišljanje o trajnosti tetovaža te na izražavanje vlastitog kritičkog mišljenja, a cilj je bio naučiti ih kako vizualna prezentacija može biti korištena u razumijevanju književnosti. Današnja mladež ostavlja svoj trag ne samo na papiru u obliku poezije i proze, već i na kompjuterskim ekranima, zidovima zgrada, pa i na koži, a njihovo izražavanje iskustava postoji u različitim oblicima, što donosi različite izazove, ali i mogućnosti u obrazovanju. Kirkland (2009) se pita kako ti oblici mogu biti uključeni u učenje engleskog jezika, kako mogu pomoći odgojno-obrazovnim djelatnicima u novim pogledima na čitanje i pisanje te kako mogu promijeniti načine na koje oni doživljavaju pismenost i studente koje podučavaju. U svom radu pokušava odgovoriti na ta pitanja na primjeru mladog tetoviranog Afroamerikanca Derricka koji svoje tetovaže koristi kako bi izmijenio iskrivljenu sliku o sebi. U ovom slučaju njegove tetovaže imaju dvojak funkciju. Za početak, njihova je uloga negirati često nijemi, a zloslutni mit o odsutnosti pismenosti u životima mladih crnaca te naposljetku, ukoliko ih se shvati kao ozbiljne literarne artefakte, mogu pomoći nastavnicima u boljem shvaćanju pismenosti kao prakse koja nije limitirana tehničkim, prepisanim ili akademskim funkcijama privilegiranih skupina ljudi. Za Derricka tetovaže predstavljaju djelovanje putem natpisa, način na koji će ga ljudi percipirati te put kojim će postaviti sebe i svoja značenja u širi ljudski kontekst. Ovdje pismenost implicira potencijal stvaranja značenja te mogućnost komentiranja nečije realnosti kroz simbolički sustav koji koristi više od samih riječi. Pismenost na ovaj način ne govori samo o tome kako netko koristi riječi, već ono što pojedinac smatra mogućim putem znakova i simbola utisnutih u kožu. Prema brojnim autorima, problem nije u samoj pismenosti, već u jezičnim razlikama između bjelačke i crnačke populacije, kao i negativnoj percepciji javnosti što uvelike utječe na cjelokupni sustav obrazovanja. Derickove tetovaže za njega predstavljaju način izražavanja boli i patnje s kojom se morao nositi kroz život te simboliziraju važne osobe i događaje u njegovom životu, a njihovo shvaćanje u

kontekstu pismenosti daje mu mogućnost utjecaja na životne okolnosti, umjesto da je on žrtva oblikovana tim istim okolnostima. Gallego i Hollingsworth (2000; prema Kirkland, 2009) govore o „osobnim pismenostima“ koje uključuju kritičku svjesnost o načinima znanja i vjerovanja o sebi koja proizlaze iz pažljivog preispitivanja povijesnih, eksperimentalnih ili rodno specifičnih pozadina unutar škole i zajednice te utječu na mišljenja učenika kako bi se trebali uključiti u te zajednice na društveno prihvatljiv način. Nadalje, tetovaže mu omogućavaju povezanost s ljudima koji više nisu u njegovom životu, što govori o humanom potencijalu pismenosti, odnosno, uključujućoj praksi solidarnosti s drugima. One također daju mogućnost komentiranja određenih osobnih, društvenih i političkih situacija te govore o pripadanju, borbi, kulturi i identitetu, čija se vrijednost u odgojno-obrazovnom sustavu često umanjuje. I dok sociokulturni teoretičari često raspravljaju o društvenim praksama pismenosti, one imaju puno šire značenje i svrhu za mladež poput Derricka. Kirkland stoga smatra kako je važno formulirati pismenost kao humanu praksu i proširiti obrazovanje na proučavanje njegovih višestrukih oblika, posebice u kontekstu tijela kao značajnog modernog načina izražavanja. Tijelo kao takvo je važan faktor u razumijevanju sebe u kontekstu pismenosti, obzirom da na taj način pojedinac može stvarati vlastita značenja. Prema novom shvaćanju obrazovanja i učenja jezika, tijelo može predstavljati mjesto radikalnih zapisa, gdje nastaje hegemonija pravila ili otpor prema tim pravilima. Dakle, u ovom slučaju, tetovaže u kontekstu pismenosti i stvaranja identiteta odražavaju osobne vrijednosti, tj. omogućuju nove načine čitanja i pisanja, ali i lakše nošenje sa životnim tragedijama. S druge strane, odgojno-obrazovnim djelatnicima nude način povezivanja s učenicima te vidljivost onima koji su često po strani odbačeni i neshvaćeni. Osim toga, na Sveučilištu Južne Floride pokrenut je projekt pod nazivom „Stories on the skin“, čija je svrha bila kreativna kolaboracija sa studentima kako bi javno iznijeli svoje priče te kako bi se ponudilo dublje razumijevanje umjetničke prezentacije sebe svijetu kroz oslikano tijelo. Leader (2015) opisuje kako su autori ovog projekta htjeli istražiti tetovaže u kontekstu povezanosti tijela i uma, priče i kože te pokušati utjecati na protivnike tetovaža, ne kako bi promovirali tetoviranje, već kako bi podigli svijest i razumijevanje. U okviru projekta nastali su raznovrsni rezultati istraživanja poput: intervjua, fotografija, stotina kreativno prezentiranih priča o tetoviranju, nekoliko kratkih filmova te profesionalni dokumentarni film u projektu, a također su organizirani brojni javni događaji, umjetničke izložbe, javni nastupi, debate, filmske projekcije i nastavni projekti. Projekt je započet tako da su studenti pozvani da pokažu svoje tetovaže, a nakon toga se ulazilo u dublje razgovore o razlozima zašto su se tetovirali i što im te tetovaže predstavljaju. Organizirana je izložba pod imenom „Umjetnost tijela (kod) studenata“ koja je uključivala fotografije

tetoviranih ljudi uz kratki opis ili izreku. Grupa studenata je sudjelovala u kreativnim radionicama s filmskom ekipom kako bi stvorili emisiju „Priče uživo!“, večer „tattoo kulture“ pred publikom gdje su kroz poeziju ili neki drugi oblik umjetnosti pričali o svojim tetovažama i njihovim značenjima, a samim time i svojim iskustvima, strahovima, željama itd. Premijera dokumentarnog filma uključivala je i slikarsku izložbu vezanu uz tetovaže, fotografije i medije te večer glazbe, plesa, kazališta, video-umjetnosti i poezije, u suradnji s različitim odsjecima fakulteta, zaposlenicima, studentima i drugima. U predvorju su slikari, kipari, fotografi i dizajneri izložili svoje radove na temu tetovaža, kao i tijela na kojima te tetovaže jesu. Film je prikazivao projekt od samih početaka te je obuhvatio razne aspekte „tattoo“ kulture fakulteta, a reakcije publike su bile izuzetno pozitivne. Glavna svrha projekta je boriti se protiv stigme i diskriminacije koja još uvijek postoji kako bi se zaštitila budućnost studenata jer uskraćivanje posla osobi zbog posjedovanja tetovaže nije ilegalno, ali se događa se. Zanimljivo, svjesni utjecaja vidljivih tetovaža, kao i činjenice da mogu napraviti neku koja se lako može prekriti, velik broj studenata svejedno se odlučuje za njih, unatoč tome što znaju za potencijalnu diskriminaciju na tržištu rada. Osim toga, tetovaže su posebno korisne u radu s djecom i mladima jer probijaju led na početku razgovora, reduciraju strah i stigmatu vezanu uz terapiju te povezuju klijente različitih karakteristika, o čemu govori Elizabeth M. Hoose (2019). U istraživanju i razgovorima koje je provela s tetoviranim psiholozima, saznala je kako im se neki klijenti lakše povjeravaju i stvaraju jaču povezanost jer ih smatraju sličnijima sebi te im djeluju pristupačnije. Klijenti se interesiraju o tetovažama te se osjećaju ugodnije nakon razgovora o njima, a one se također mogu koristiti kao vizualni sadržaj kojim se postiže komunikacija o klijentovim interesima i vrijednostima, samim time olakšavajući liječenje, posebice ako se klijenti mogu poistovjetiti s terapeutom. No, iako tetovaže mogu biti korisne u terapiji, veoma je važan trenutak i svrha otkrivanja tetovaže, pri čemu je važan sadržaj i kontekst, kao i stavovi osobe kojoj se tetovaža pokazuje. U razgovoru o njoj važno je znati što je primjereno reći o njezinom značenju, ovisno o međusobnom odnosu s klijentom, kontekstu i svrsi otkrivanja. Anderson (2010) je provela slično istraživanje, s gotovo istim rezultatima, pri čemu stavlja naglasak na pronicljivu ulogu tetovaža, obzirom da one mogu sugerirati određeni sustav vrijednosti, moralni kodeks te duhovni život klijenata. Većina ispitanika potvrdila je kako se osjećaju povezanijima s klijentima na temelju tetovaža, a također su izjavili kako one mogu biti odličan alat u terapiji, obzirom da potiču otvorenu komunikaciju, iako to nije uvijek pravilo. U svakom slučaju, na određeni način daju informacije o klijentu te pružaju više mogućnosti u samoj terapiji, posebice jer tetovaže same po sebi mogu imati iscjeljujući učinak.

7. Empirijsko istraživanje

7.1. Cilj i svrha istraživanja

Cilj empirijskog dijela istraživanja jest dobiti uvid u samopoimanje tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika. Istraživanjem se nastojao dobiti uvid u motivaciju za tetoviranjem odgojno-obrazovnih djelatnika i smisao koji oni pridaju tetovažama u procesu stvaranja osobnog i profesionalnog identiteta. Nadalje, istražilo se na koje sve načine vidljive tetovaže utječu na profesionalnu svakodnevicu odgojno-obrazovnih djelatnika u kontekstu odijevanja, ponašanja, izgleda i odnosa s drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Naglasak je pritom stavljen na reakcije potencijalnih poslodavaca prilikom razgovora za posao te na reakcije kolega, roditelja i djece u odgojno-obrazovnom sustavu na vidljivu tetovažu sudionika, odnosno način na koji relacijska dimenzija tjelesnosti oblikuje profesionalni identitet i iskustva odgojno-obrazovnih djelatnika.

Svrha istraživanja jest preispitati utvrđene norme i očekivanja od izgleda odgojno-obrazovnih djelatnika u kontekstu tjelesnosti i stvaranja identiteta te doprinijeti boljem razumijevanju i destigmatizaciji tetovaža u odgojno-obrazovnom sustavu, ukoliko za time ima potrebe obzirom da se kroz vrijeme mijenjaju i pravila. Također, obzirom da je ova tema poprilično neistražena u Hrvatskoj, valja naglasiti njezinu važnost u pedagoškim i antropološkim istraživanjima te prikazati transformativni potencijal tetovaža u odgojno-obrazovnom procesu, kao i dati smjernice za buduća istraživanja.

7.2. Istraživačka pitanja

S obzirom na postavljeni cilj istraživanja, artikulirana su sljedeća centralna istraživačka pitanja:

- 1) Koja je uloga tetovaže u oblikovanju privatnog i profesionalnog identiteta sudionika, tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika?
- 2) Na koji način sudionici istraživanja poimaju vlastito tetovirano tijelo i koje strategije tjelesne ekspresije primjenjuju u odgojno-obrazovnoj instituciji u kojoj rade?
- 3) Na koji način vidljive tetovaže sudionika istraživanja oblikuju njihove odnose s kolegama, roditeljima, djecom i drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa?

7.3. Uzorak

Odabir sudionika istraživanja temeljen je na prigodnom uzorku te obuhvaća vidljivo tetovirane pojedince, tj. one koji imaju tetovaže na vratu, podlakticama ili šakama, kao i one koji imaju tetovaže na drugim dijelovima tijela koji mogu biti vidljivi u određenim situacijama, poput nadlaktica, potkoljenica, stopala, prsa i gornjeg dijela leđa, a zaposleni su u odgojno-obrazovnoj ustanovi u Zagrebu ili užoj okolini minimalno tri godine. Planirani broj ispitanika, u skladu s preporukama koje daje literatura o uzorkovanju u kvalitativnim istraživanjima (Vasileiou i sur., 2018) bio je između 12 i 20, pri čemu su korišteni principi utemeljene teorije, točnije, teorijska saturacija koja podrazumijeva kodiranje, konstantnu komparativnu analizu, formiranje kategorija, aksijalno kodiranje, teorijsko uzorkovanje i analizu negativnih slučajeva, sve dok istraživač ne utvrdi da se nove kategorije više ne ponavljaju, odnosno da postojeće kategorije i kodovi nanovo objašnjavaju i etiketiraju sirove podatke (Charmaz, 2006; Howitt, 2010; Willig, 2008; prema Topolovčan, 2017). Uzevši u obzir navedene kriterije, u istraživanju je sudjelovalo četrnaest odgojno-obrazovnih djelatnika i djelatnica, od čega šest odgojitelja/ica te osam učitelja/ica, pri čemu je samo jedna osoba zaposlena u srednjoj školi, dok ostali rade u osnovnim školama. Ukupan uzorak činilo je pet muškaraca, od čega dva učitelja i tri odgojitelja te devet žena, tri odgojiteljice i šest učiteljica.

7.4. Postupci i instrumenti

Obzirom na potrebu za dubinskim uvidom u istraživanu temu, koristila se kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua kako bi sudionici vođenim razgovorom što preciznije približili vlastita iskustva i stavove relevantne za ovu problematiku, ali i kako bi se omogućio prostor za određeno odmicanje od teme te na taj način dobili odgovori koji nisu bili prethodno predviđeni. Svrha dubinskog intervjua jest omogućavanje novih načina promišljanja te dobivanje uvida u ljudske misli, osjećaje i ponašanje o ključnim pitanjima. Sudionici istraživanja odgovarali su na unaprijed osmišljena pitanja i potpitanja, no, pritom je bilo važno omogućiti opuštenu atmosferu i slobodu u govoru kako bi njihovi odgovori bili iskreni i autentični, a samim time rezultati istraživanja vjerodostojni. Unaprijed je osmišljen intervjua protokol (Prilog 1), a istraživačka pitanja s potpitanjima postavljena su u tri kategorije. Prva kategorija razmatra utjecaj tetovaža pri stvaranju privatnog i profesionalnog identiteta, kao i njihova preklapanja na radnom mjestu. Druga kategorija se odnosi na poimanje i ulogu tetoviranog tijela u odgojno-obrazovnoj ustanovi u kontekstu prihvaćanja, prikladnosti i osjećaja pripadnosti, dok se treća kategorija bavi iskustvima sudionika u odgojno-obrazovnoj zajednici, primjerice prilikom razgovora za posao te u interakciji s kolegama, roditeljima i djecom.

7.5. Način provođenja istraživanja

Prije početka prikupljanja sudionika, Povjerenstvu za etičnost u pedagogijskim istraživanjima (u daljnjem tekstu Povjerenstvo) poslan je Obrazac za prijavu istraživanja, prethodno odobren od strane obje mentorice, kao i ostale suglasnosti potrebne za provođenje istraživanja: Informacijski letak (Prilog 2), Standardni informirani pristanak (Prilog 3) te Izjava o otpuštanju prava na korištenje fotografije, slikovnog i zvučnog zapisa. Nakon nekoliko nužnih prepravaka te odluke da se razdvoje Izjava o otpuštanju prava na korištenje zvučnog zapisa (Prilog 4) i Izjava o otpuštanju prava na korištenje fotografije (Prilog 5), uzimajući u obzir da možda neće svi sudionici biti voljni podijeliti javno fotografije svojih tetovaža, dok je korištenje audio zapisa nužno zbog kasnije transkripcije razgovora, Povjerenstvo je zaključilo kako se navedeni prijedlog istraživanja može proglasiti valjanim sa stajališta etike istraživanja. Kako bi se prikupili sudionici, osmišljen je relativno neformalan tekst koji se dijelio putem društvene mreže *facebook*, a u kojem su navedene osnovne informacije o istraživanju, načinu provedbe te uvjetima sudjelovanja. Za početak, tekst sam javno objavila na svom osobnom profilu sa zamolbom da ga svi oni koji pročitaju i voljni su, dijele dalje i šire informaciju ukoliko poznaju nekoga tko bi odgovarao kriterijima istraživanja. Također sam zamolila prijatelje i „tattoo“ artiste koje poznajem da podijele tekst na svojim profilima i/ili službenim stranicama svojih studija, a zatim sam ga objavila u *facebook* grupama *Školska zbornica* te *Odgojitelji i odgojitelji pripravnici*, u koje sam se učlanila nekoliko dana ranije. Na kraju teksta nalazila se e-mail adresa na koju su se zainteresirani pojedinci mogli javiti i zatražiti dodatne informacije te dobiti na uvid već spomenute suglasnosti potrebne za sudjelovanje u istraživanju. Osim toga, prikupljanje dijela sudionika predviđeno je metodom snježne grude, odnosno putem osobnih poznanstava i prijenosom informacija usmenim putem, nevezano za tekst objavljen na društvenim mrežama. Goodman (1961; prema Batur, 2019) metodu snježne grude, u sociologiji i statistici, definira kao ne-probabilističko uzorkovanje u kojem već postojeći elementi unutar uzorka „regrutiraju“ nove elemente u uzorak kroz mrežu poznanstava. Prikupljanje sudionika bilo je planirano i putem drugih društvenih mreža te adekvatnih web-stranica, no, zbog velikog interesa i odaziva, ta je ideja ubrzo odbačena. Nakon što su potencijalni sudionici upoznati sa svim aspektima istraživanja te je provedena dodatna provjera odgovaraju li svim navedenim kriterijima, a oni dobrovoljno pristali sudjelovati u istraživanju, započeli su dogovori u vezi održavanja samog intervjua. Ovisno o njihovim preferencijama i mogućnostima, dogovoreno je mjesto i vrijeme razgovora te su oni odlučivali hoće li se sastanak odviti uživo ili putem video poziva. Od četrnaest sudionika, samo troje je zahtijevalo da se intervju odradi putem video poziva, na što je ponajviše utjecalo udaljeno mjesto stanovanja, dok je ostalih jedanaest odredilo

lokaciju koja im najviše odgovara te je tamo i održan razgovor, u trajanju od otprilike jedan sat ili malo duže. Svi intervjui odrađeni su unutar šest dana, pri čemu je prvi održan 6. svibnja, a posljednji 12. svibnja. Na početku samog intervjua sudionicima je još jednom naglašeno kako će svi podaci biti anonimni te da Izjavu o otpuštanju prava na korištenje fotografije nije obavezno potpisati, obzirom da fotografije tetovaža korištene u radu mogu otkriti njihov identitet, iako se one neće moći povezati s njihovim odgovorima zabilježenima tijekom razgovora. Samo je jedna osoba odbila podijeliti slike svojih tetovaža, a nakon što su potpisane sve potrebne suglasnosti, sudionici su obaviješteni o početku snimanja razgovora. Premda je svaki sastanak započeo neobaveznim razgovorom o svakodnevnim temama ili zajedničkim interesima, u nekim se slučajevima prilikom paljenja diktafona pojavila blaga trema i doza formalnosti, no, objašnjeno im je kako je svrha ovakvih intervjua saznati odgovore na pitanja kroz neslužben razgovor te da mogu slobodno iznositi svoje misli, a da dijelovi razgovora nevezani za samo istraživanje neće biti transkribirani. Obzirom da nije predviđen plan pohrane građe proizašle iz istraživanja, tj. nakon njegovog završetka sva će građa biti uništena, a na transkriptima se odrađuje samo jedan dio analize, potrebni su isključivo dijelovi korisni u obradi podataka, što je pružilo slobodu u govoru i izražavanju mišljenja te stvorilo prijateljsko okruženje u kojem sudionik nije osjećao pritisak. Iako je intervju protokol unaprijed osmišljen, većina razgovora odvijala se spontano, a traženi odgovori su proizlazili iz dijaloga te je bilo lako usmjeravati sudionike prema temama koje se želi istražiti. U situacijama u kojima se razgovor previše udaljio od teme samog istraživanja, sudionicima je omogućeno zaključiti razgovor te se postupno vratiti na željeno pitanje, no, čak i neka veća odstupanja od teme dovela su do važnih saznanja. Nadalje, deset od jedanaest razgovora vođeno je u kafiću, dok se jedan odvio u parku, što je stvorilo ugodnu i opuštenu atmosferu, a samim time se mogao graditi otvoren i povjerljiv odnos između sugovornika te uočavati znakove neverbalne komunikacije koja je također veoma važna. S druge strane, iako intervjui vođeni putem video poziva imaju svoja ograničenja, ne može se reći da su bili išta manje kvalitetni, štoviše, razgovor je bio usmjereniji na samo istraživanje, a odgovori na pitanja konkretniji. Video intervjui u prosjeku su trajali jednako dugo kao i intervjui uživo te se mogla postići ista opuštena atmosfera, obzirom da su sudionici bili kod kuće, u tihom okruženju te nisu osjećali pritisak okoline koji se mogao dogoditi, primjerice, u kafiću gdje je prisutna konstantna cirkulacija nepoznatih (ili poznatih) ljudi. U svakom slučaju, oba su se načina pokazala jednako uspješnima u provođenju istraživanja, a njihova je kombinacija na određeni način doprinijela raznovrsnosti i dinamici u načinu provođenja istraživanja.

7.6. Ograničenja istraživanja

Jedno od ograničenja istraživanja jest pojam „vidljivo“ tetovirane osobe, u ovom slučaju odgojno-obrazovnog djelatnika, koji se pojavljuje već prilikom prikupljanja sudionika, a ovisi o percepciji pojedinca – što on/ona smatra vidljivom tetovažom. Iz tog razloga postoji mogućnost kako oni koji ih moraju prekrivati na radnome mjestu nisu smatrali da odgovaraju potrebama istraživanja te su stoga rezultati veoma pozitivni. Isto tako, iako je anonimnost zagantirana, moguće je da se pojedinci s izuzetno negativnim iskustvima nisu htjeli dovesti u neugodnu situaciju i riskirati probleme na poslu ukoliko su tetovaže nepoželjne u instituciji u kojoj rade. Također, istraživanje je ograničeno na područje Zagreba i okolice te ne možemo znati jesu li iskustva tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika u ostatku Hrvatske drugačija, odnosno geografski uvjetovana. Osim toga, obzirom da je korištena metoda polustrukturiranog intervjua, nisu se mogli donijeti generalni zaključci te bi provođenje istraživanja kvantitativnom metodom možda donijelo drugačije rezultate na većem broju ispitanika, koji pritom ne stupaju u direktni kontakt s istraživačem te samim time daju iskrenije odgovore.

7.7. Obrada podataka

Po završetku istraživanja relevantni dijelovi razgovora su transkribirani te je provedena tematska analiza. Tematska analiza uključuje nekoliko koraka: početno čitanje, klasificiranje, kategoriziranje, opisivanje i interpretiranje. Proces analize odnosi se na kodiranje na temelju kojeg se pojedini kodovi svrstavaju u kategorije, iz tih kategorija proizlaze relevantne teme koje se na kraju interpretiraju i smještaju u kontekst. Prema tome kodiranje uključuje proces redukcije podataka na značajne segmente (Creswell, 2007; prema Papić, 2020). Dakle, prvi korak prije početka same analize bilo je preslušavanje intervjua, zatim određivanje bitnih dijelova razgovora koji vode ka novim saznanjima ili potvrđuju stara te naposljetku transkripcija tih dijelova u zaseban dokument, što je poprilično dugotrajan proces obzirom da podrazumijeva doslovni zapis nečijih izgovorenih riječi. Potom je bilo važno detaljno iščitati dobivene odgovore kako bi se na temelju njih moglo odrediti kodove, kategorije te na kraju i glavne teme. Ono što je pritom bilo korisno jest intervju protokol temeljen na teorijskom okviru jer se istraživačka pitanja, a djelomično i pridodana im potpitanja, poklapaju s temama generiranim iz kodova. Pri obradi podataka korištena je kombinacija deduktivnog i induktivnog pristupa, koju Kuckartz (2019) opisuje kao proces u kojem je polazište obično kodni okvir s deduktivno oblikovanim kodovima, što vodi do naknadnog induktivnog kodiranja svih podataka u specifičnu glavnu kategoriju.

7.8. Analiza rezultata i rasprava

Po završetku obrade podataka, dobivene rezultate moglo se svrstati u tri glavne teme proizašle iz istraživačkih pitanja, unutar kojih su se postavile specifične pod teme temeljene na provedenim intervjuima, a to su: privatni i profesionalni identitet (tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika), strategije tjelesne ekspresije (unutar odgojno-obrazovne institucije uvjetovane tetovažama) te odnosi (tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika) unutar odgojno-obrazovne zajednice/ odnosi (tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika) s drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Kao posebnu temu na kraju sam izdvojila integraciju tetovaža u odgojno-obrazovni proces, obzirom da se one mogu koristiti na različite odgojne i obrazovne načine te na taj način obogatiti rad u vrtićima i školama.

7.8.1. Privatni i profesionalni identitet

Svaka je osoba jedinstvena na svoj način, a identitet je ono što nas određuje u različitim socijalnim situacijama, daje nam osjećaj sigurnosti u same sebe, oblikuje naše stavove, vrijednosti i uvjerenja te pomaže u razumijevanju svijeta oko nas. Nitko nije rođen s već formiranim identitetom, to je nešto što se gradi kroz život na razne načine temeljene iskustvima, događajima, društvom i brojnim drugim čimbenicima. Kao što je već spomenuto u teorijskom okviru, tetovaže također imaju ulogu u oblikovanju identiteta, pri čemu mogu imati različite svrhe, a Pentina i Spears (2011) njihov su utjecaj objasnili kroz identitet javne i privatne osobe, konstruiran prema motivaciji za tetoviranjem. No, valja naglasiti kako u ovom istraživanju privatna i javna osoba nisu isto što i privatni i profesionalni identitet. Koncept privatnog i profesionalnog identiteta polazi od motivacije za tetoviranjem, odnosno razloga koji su potaknuli sudionike da se odluče tetovirati, zatim oblikuje njihove stavove i iskustva unutar odgojno-obrazovnog sustava te razmatra moguća preklapanja, tj. međudnose na radnome mjestu .

7.8.1.1. Motivacija za tetoviranjem

Različiti su povodi zbog kojih su se sudionici istraživanja odlučili tetovirati, ali oni se također mogu međusobno preklapati te s vremenom mijenjati. Najčešće spomenuti razlozi su osobni značaj i estetika tetovaža, što je izjavilo devet sudionika, a od toga ih je pet navelo oba. Tetovažu kao poklon i „matching tattoo“, tj. podudarnu tetovažu spomenulo je dvoje sudionika, dok je jedna osoba spomenula bunt i potrebu da bude drugačija. U svrhu boljeg razumijevanja ovog oblika tjelesnih modifikacija, pojasnit ću svaki od njih prema skali motivacije za tetoviranjem koju su osmislili Kappeler i suradnici (2006), a koja se najčešće koristi u sličnim istraživanjima.

Spomenuti osobni značaj tetovaže obuhvaća obilježavanje neke važne osobe, iskustva ili životnog događaja te samozaštitu ili samopotvrđivanje, a može se svrstati u kategoriju izražavanja vlastitih iskustava.

„Počelo je sa dva medvjeda na prsima koja predstavljaju moju suprugu i moje dijete, kao da su mi bliže srcu. (...) Mislim da mi je klinac imao 3 godine, to je neki taj period koji nam je bio, što se tiče do sada tog njegovog odrastanja, nekako najživlji, najintenzivniji i jednostavno sam ga tako, valjda podsvjesno, odlučio obilježiti sa tom nekom tetovažom.“

„Što mi tetovaže predstavljaju? Zavisi u kojem trenutku života sam koju stavila. (...) Poslije ti se počnu nekakve misli motati po glavi i želiš nešto o čemu razmišljaš, kontempliraš, staviti na svoje tijelo kao nekakav podsjetnik. (...) Recimo cvijet života, on zapravo prikazuje kako je sve nastalo. Naišla sam na knjigu koju sam čitala, Cvijet života, i jako me to zaintrigiralo i poželjela sam taj simbol nekako na svom tijelu da me svakodnevno podsjeća da kontempliram o tom, na taj način kao da jačam u sebi te neke spoznaje.“

S druge strane, estetika je jednako često spomenut motiv, a spada u kategoriju ljepote, umjetnosti i mode.

„Pa meni je tetovažu lijepo vidjet, ako je tetovaža lijepa, dobro napravljena, na dobrom mjestu. Oduvijek, otkad sam bila dijete mi je to bilo wow, kemijskama sam se šarala po rukama, oduvijek mi je to bilo zanimljivo, nemam neki dublji razlog. 90% mojih tetovaža nema neko značenje.“

„(...) imam neke koje meni osobno znače, dio simbolike, ali i ima i dio estetike, ja smatram da je estetika općenito jako bitna u životu i da ju ne treba procjenjivat kao što se ni umjetnost ne procjenjuje ni u jednom trenutku. (...) Mislim da većina nas svakako smatra da su tetovaže ukras, uljepšavanje tijela.“

„(...) znaš kak to ide, kreneš s jednom pa ne možeš stat. Jedini razlog zašto nisam u principu cijela

istetovirana su financije. Nema sad tu nekog objašnjenja, meni se to estetski sviđa, uz neku je bila neka možda mala priča, ali sad da sve imaju neku duboku simboliku, apsolutno nemaju.“

„Ja sam njih u principu počela koristit zato što ne volim nosit nakit, uopće nikako, tako da je to nekakav modni detalj koji nosiš na sebi non-stop.“

Tetovaže kao poklon te „matching tattoos“, odnosno tetovaže (najčešće istog dizajna) napravljene u dogovoru s još jednom ili više osoba, dio su kategorije želje da pripadanjem.

„Poklon od bivšeg, tetovaža. I šta ću, šta ću? I onda sam odlučila za taj memento mori, baš suprotno od carpe diem. (...) I to mi je bila prva.“

„Na trećoj godini faksa sam stavio prvu tetovažu. (...) Imam samo jednu koja nema nikakvu priču ili značenje, to sam dobio kao poklon kad sam diplomirao.“

„Piše „and beyond“, najbolja frendica ima infinity na istom mjestu. Tako da smo u stvari tražile neku zajedničku tetovažu i to je trajalo jedno dvije godine, nikako se dogovoriti jer ne pašu nam iste stvari pošto smo različite skroz, pa ajde nešto malo za početak.“

Iako „matching“ tetovaže u svojoj biti simboliziraju ljubav i povezanost između tih ljudi, jedna sudionica ovog istraživanja izjavila je kako ju je napravila spontano, bez puno razmišljanja te stoga spada u kategoriju „bez posebnog razloga“..

„(...), a nakon dvije godine sam s frendicom, impulzivno. Otišle smo na kavu, prolazile pored Robija. Zakaj se mi ne bi malo tetovirale? Ni ona kao nije dvije godine. Pa da, pa mogle bi, e ajde idemo pitat možda za termin.

- *I jel imaš vremena?*
- *Pa evo imamo za pola sata. Tetovaža?*
- *Ma nešto samo sitno. Šta?*
- *E kaj ćemo tetovirati?*
- *Pa nemam pojma, oćemo onak u skladu?*
- *Da, da, da!*

Ja sam si stavila svoj inicijal, a ona svoj. (...) Znači kaj, 20 minuta je svakoj radila, niš ono, cap cap, okej, jeej, idemo sad dalje na kavu i u šoping.“

Kategoriju otpora karakterizira neka vrsta pobune ili protesta, dok želja za jedinstvenošću spada u kategoriju individualnosti, koja je u literaturi spomenuta kao jedna od najčešće navedenih.

„Imala sam 18 godina i moj razlog je bio biti drugačija od ostatka, nekakav bunt spram društva, svijeta u tom trenutku. Uvijek sam htjela bit malo drugačija. I to me uvijek privlačilo, od malih nogu, i piercing i tetovaža. (...) Naravno da ono što sam napravila s 18 više nema isto značenje, odnosno ja sam sada drugačija osoba i možda ta tetovaža više nema smisla, ali je napravljena u nekom trenutku i tada je imala smisla i nije mi žao.“

7.8.1.2. Utjecaj tetovaža na oblikovanje stavova i iskustava unutar odgojno-obrazovnog sustava

U prethodnoj su kategoriji tetovaže prikazane u kontekstu stvaranja privatnog identiteta, no, postavlja se pitanje kako one utječu na oblikovanje profesionalnog identiteta, točnije na percipiranu mogućnost zapošljavanja i rad u odgojno-obrazovnim institucijama. Howard (2012) kaže kako se nastavnici, posebice oni novi i neiskusni, moraju konformirati s

očekivanjima svoje profesije kako bi izbjegli osuđivanje prilikom razgovora za posao i uklopili u novo radno okruženje, što može prouzrokovati značaj stres obzirom da ne poznaju kulturu škole u koju dolaze, niti koja su očekivanja od tipičnog nastavnika u kontekstu izgleda, ponašanja i uvjerenja. Dio sudionika napravio je više ili manje vidljive tetovaže prije zapošljavanja, točnije njih osam, dok se šestoro sudionika odlučilo tetovirati tek nakon što su se zaposlili, što može biti povezano sa strahom od nemogućnosti pronalaska posla. Stoga je bilo bitno saznati na koji način su promišljali o tome prije samog zaposlenja i što se u međuvremenu promijenilo (ili nije) te koji faktori utječu na njihov osjećaj slobode, zadovoljstva i pripadnosti u ustanovi u kojoj rade.

Za početak, rezultati istraživanja ukazuju na to da je većina sudionika razmišljala o utjecaju tetovaža na mogućnost zapošljavanja, obzirom da je čak njih jedanaest to spomenulo u nekom kontekstu, a samo je troje priznalo kako uopće nisu o tome razmišljali.

„Sad si mislim, ja sam i prije razmišljao, ja sam htio tetovažu i prije nego sam se zaposlio i promišljao sam. (...) Ja sam htio neki half-sleeve, ali mi je to možda malo too much jer nitko nema tak neku veliku tetovažu, nisam bio siguran kako bi to izgledalo da se pojavim s tim.“

„Pa ja se nikad nisam opterećivala s time kako će to utjecat na moj budući život, jednostavno je to bilo jače od mene. Pretpostavljala sam da ću možda nekada naići na osudu. (...) Kad sam napravila prvu tetovažu bila sam još u srednjoj školi, znala sam da želim upisati fakultet, ali nisam znala što ću točno kasnije niti sam razmišljala o tome da ću biti odgojiteljica. I nije me bilo briga kako će to utjecati u budućnosti na moj posao. I kasnije kad sam već bila na fakultetu, nisam razmišljala da bi mi to moglo predstavljati probleme, jesam u maloj dozi, ali nije me bilo briga, vjerovala sam u sebe da bez obzira na to mogu raditi ono što želim. Svijet se mijenja.“

„Radila sam tetovaže u početku da se ne vide pošto sam studirala za profesora jer jednom kad se zaposliš u školi ne znaš kako će ljudi reagirati.“

„(...) imam i strica koji je cijeli istetoviran, moji su jako otvoreni pa nikad nikom nije smetalo. Zato nisam ni imala osjećaj da bi mi to moglo stvarati neki problem kasnije pri zapošljavanju. (...) Sjećam se kad sam došla u Zagreb, imala sam susjedu odgajateljicu, ja sam tad još studirala i onda mi je ona rekla: joj dobila sam ugovor za stalno, sad se mogu ić tetovirati. Tad je to tako bilo, ali ja tad nisam razmišljala o tome da neću dobiti posao zbog tetovaže.“

„U principu nisam razmišljala kako će to utjecati na neko buduće zapošljavanje jer ne gledam kroz tu prizmu (...) To je stvar nekog osobnog ukusa, isto ko odjeća il kosa il šta ja znam.“

Diskriminacija je pojam koji je spomenulo čak šestero sudionika u kontekstu zapošljavanja, ali i kao faktor koji može utjecati na odnos prema tetoviranom odgojno-obrazovnom djelatniku ukoliko dođe do problema u njegovom radu. Timming (2015) kaže da iako poslodavci zakonski ne smiju diskriminirati zaposlenike na rasnoj, etničkoj ili vjerskoj razini, ne postoji zakon koji štiti ljude s tjelesnim modifikacijama, no, smatra kako bi se to ipak moglo promijeniti s izmjenama generacija.

„Recimo dođeš na razgovor za posao, onak košulja ovo ono, dobiješ posao i nakon što ga dobiješ, makar probni rok, ako pokažeš tetovažu i netko ti zbog toga kaže da moraš otići, jel to onda nekakva diskriminacija? Ti mene nisi zaposlio na temelju mog izgleda nego na temelju kompetencija. Ali evo, sva sreća, nisam nikad čuo neku priču u vezi toga na taj način.“

„Ja osobno nisam imao problema zbog toga, ali ima od vrtića do vrtića drugačijih pravila. Čuo sam da neki nisu skloni zaposliti ljude koji su tetovirani, pogotovo ako imaš onaj rukav baš. U nekom vrtiću je baš bilo traženo od kolegice da mora prekriti. Ne znam doduše kako bi bilo to da se pojavi na razgovoru za posao netko netetoviran i ja, dal bi to bio neki kriterij eliminacije.“

„Recimo u ovoj školi u kojoj su mene opomenuli za tetovažu, radio je jedan kuhar koji je bio istetoviran od glave do pete i uvijek je bio u kratkim rukavima, imao je lubanje po sebi, super je to izgledalo, i onda sam ja postavila pitanje: dobro ako se njemu smiju vidjeti lubanje, zašto se ne može vidjeti moja tetovaža? Odgovor koji sam dobila je: ti si profesor, on je kuhar. Znači idemo na diskriminaciju već sad i šta se s time uopće želi poručiti?“

„(...) nikad ne znaš hoćeš li zbog toga izgubiti posao. (...) Velika je konkurencija, a sad zašto da te odmah otpišu, a ni ne znaju kakva si. Tako da to može biti jako diskriminirajuće.“

Ipak, troje sudionika navelo je kako su se našli u situaciji u kojoj je tetovaža bila temeljem za prigovor u profesionalnome kontekstu.

„Imala sam narukvicu, prsten, ovu na vratu i na nozi. I ravnateljica ništa, vidjela je sve to na razgovoru i zaposlila me. Prvo sam joj se svidjela, sve super i nakon par mjeseci gotovo, pukla ljubav. I onda mi je počela za tetovaže. To sakrijte, kakav ste vi uzor djeci, roditeljima, to se ne smije vidjeti. I onda mi je usred ljeta dala kutu da si prekrijem vrat. Ali moram naglasiti da su tu sve kolegice, i to starije, stale na moju stranu, nemate vi šta njoj govorit dal će imati tetovažu i tu je onda stalo.“

„Ja mislim isto recimo ako zezne nešto na poslu, istetovirana i neistetovirana osoba, da je drukčiji tretman. (...) Čula sam poslije nekakve komentare u stilu ajme kakvi sve rade kod nas, istetovirani i s ljubičastim kosama. Ali to je konkretno bila jedna situacija, ta jedna kolegica je bila nešto zeznula i umjesto da kaže okej zeznula sam, odjednom ona čupa mene ničim izazvana, kao nema veze šta sam ja zeznula, pogledaj nju kak izgleda.“

Ono što je čak četvero sudionika spomenulo kao iznimno bitno u slobodi pokazivanja vidljivih tetovaža jest ugovor na neodređeno, odnosno dobivanje stalnog posla. Pritom se jedna sudionica pozvala na službeni dokument, tj. etički kodeks, dok se jedan sudionik obratio pravnim tijelima koja se bave ovakvim dilemama.

„Kad sam se stalno zaposlila u osnovnoj školi, prvo sam išla pročitati etički kodeks škole da vidim što tamo piše. I onda sam vidjela da tamo ne piše apsolutno ništa o tetovažama, nego da treba doći pristojno odjeven, čist i kako to već ide za svaki posao, nećeš doći šlampav i prljav. (...) Ali kad dobiješ posao za stalno onda te boli briga, onda si možeš dati oduška.“

„U prvi mah kad sam počeo raditi, nisam baš htio da se vide moje tetovaže. I u biti nakon posla na neodređeno (...) U tom momentu sam skužio da zapravo nemam nikakav problem pokazati svoje tetovaže. Evo sad čak razmišljam tetovirati vrat onako do pola.“

„U početku, prije nego sam dobila stalni posao sam sakrivala tetovaže. Doslovno kada sam potpisala ugovor na neodređeno, drugi dan sam došla u kratkim rukavima. (...) Sad mi je puno lakše, baš me briga, samo čekam da mi nešto prigovori jer imam spremne odgovore, sad osjećam slobodu jer sam zaštićena ugovorom, ne može mi dati otkaz.“

„Prije tetoviranja jedino sam se informirao s jednim pravobraniteljem i s jednom predsjednicom sindikata da se pokrijem s te strane da ne bi bilo nekih diskreditacija ili diskriminacija. I kada sam saznao da je to sve legit, onda sam se odlučio tetovirati. Zapravo ja sam nešto bio čuo ovamo, nešto onamo i rekao gle ja ću napraviti. Napravio sam jednu, pa sam čuo da je okej, onda sam napravio i drugu. (...) Kad sam dobio posao za stalno tek onda sam odlučio napraviti tetovažu na vidljivom mjestu, jer ti do tad mogu svašta reć i izmislit.“

7.8.1.3. Odnos privatnog i poslovnog identiteta na radnome mjestu

Nakon što su tetovaže postavljene u okvire odgojno-obrazovnih institucija, bilo je potrebno istražiti međuodnose privatnog i profesionalnog identiteta, pri čemu su sudionici istraživanja naglasili kako je slobodno pokazivanje privatnog identiteta na radnome mjestu čimbenik koji uvelike utječe na njihov osjećaj zadovoljstva. Također su izdvojili kako tetovaže ne utječu njihove profesionalne kompetencije i akademska postignuća.

Čak jedanaest sudionika potvrdilo je kako je trenutno njihov privatni identitet vidljiv te ga slobodno mogu pokazati, pa čak i uklopiti u odgojno-obrazovne procese, što pridonosi njihovom vlastitom zadovoljstvu te ima pozitivan učinak na ostale sudionike odgojno-obrazovne zajednice.

„Moj privatni identitet se ne razlikuje nešto pretjerano od poslovnog, ne moram se skrivati.“

„(...) I privatni život mi je puno opušteniji ako mi je takva atmosfera na poslu.“

„Ja sam i dalje u fazi nekog metala, oduvijek sam to slušao i dalje to slušam, i dalje sviram doma, a nitko ne bi rekao. I zapravo mi je to sad kul, neće nitko to pretpostaviti o meni i onda kad skuže da sam kompleksniji, da nisam samo ono što vide, a i ljudima koje upoznajem je to isto super, nikad ne bi rekli. Normalno se oblačim, normalno izgledam, ima nekih natruha, ali nitko ne bi rekao i to mi je super. U školi sam po tom pitanju skroz slobodan, nisam dosad imao prigovora (...)“

S druge strane, šestero sudionika izjavilo je kako su nekada morali skrivati svoj privatni identitet, dok se njih troje još uvijek ne osjeća u potpunosti opušteno i prihvaćeno. Kao važan čimbenik koji utječe na profesionalni, a samim time i na privatni identitet svakako je osjećaj pripadnosti ustanovi u kojoj rade. Nemogućnost slobodnog izražavanja i potiskivanje autentičnosti stvara osjećaj nezadovoljstva i nelagode, što može rezultirati smanjenom voljom i entuzijazmom u svim sferama njihovog profesionalnog djelovanja. To također smatraju French i suradnici (2016) koji tvrde kako učinkovitost zaposlenika ovisi o interakciji s nadređenima, kolegama i klijentima, bilo to pozitivno ili negativno, odnosno da će se tetovirani zaposlenik osjećati ugodno i njegova će produktivnost rasti ako tetovaže stvaraju prijateljski nastrojeno okruženje.

„(...) osjećala sam taj pritisak da ću biti odbačena zbog toga. Osjećala sam se kao da sam živjela dvostruki život zbog toga, zalupim vrata od vrtića, idem u bus, skidam se, vruće mi je. (...) Skrivala sam se od straha od neprihvatanja.“

„U jednu ruku me to malo i štopalo jer ideš s nekom drugom vrstom energije na posao, držiš distancu. Ovako imaš i više volje i energije za rad.“

„Što se tiče privatnog identiteta u školi, ne mogu ga u potpunosti pokazati, ovak kak sam tu došla na kavu, u školu ne bi došla. Inače ljudi dođu tak, u bretelama, ali ja tak nikad ne dođem. (...) Ja samo procijenim da mi se u nekim situacijama ne da uopće ić u potencijalne razgovore i onda da sebi olakšam život, ne pokazem ih. To apsolutno utječe na neki osjećaj pripadnosti u školi, iako s vremenom sve manje jer me to manje briga što sam starija i velika je prednost što sam zaposlena za stalno. Ali ti da stalno misliš da ne možeš do kraja biti ono što jesi, moj crtež cvijeta da netko ne može vidjet jer će možda prigovarati, to mi je onak (...)“

Howard (2012) smatra da bi učitelje trebalo gledati kao profesionalce na koje utječu faktori unutar i izvan škole, dok su tetovaže nešto što su možda napravili i mnogo prije nego su planirali raditi taj posao te se od njih ne može očekivati da napuste svoj identitet, sustav vrijednosti i uvjerenja samo zato što su počeli poučavati. S time se složilo čak dvanaest sudionika koji su ukazali na činjenicu da tetovaže nisu faktor koji utječe na njihov rad u smislu znanja, vještina ili da se na bilo koji drugi način uopće dovode u vezu s njima kao stručnjacima.

„Ja recimo na sebi nikad nisam doživjela da mi je netko rekao da sam zbog tetovaža loš profesor. Moj rad dovoljno govori o meni, a sad fizički izgled i dal ja dođem na posao u trenirci i tenisicama ili u kostimiću, bitno je ono što ja predajem i što učim djecu, a ne kako izgledam i kako se oblačim. Mogu jedino biti više kul u očima djece.“

„Na kraju krajeva, ovo je moja stvar, moj privatni život, to kako se ja oblačim, dal se tetoviram, kakvu slušam glazbu, gdje izlazim, kakve serije gledam, s kim se družim, to je moja privatna stvar. Ako sam ja stručnjak, profesionalna u svojem poslu i ako ti sa mnom kao odgojiteljem nemaš apsolutno nikakav problem u tom profesionalnom smislu, onda te se ne bi trebao ticati moj privatni život. Ja ne ulazim u tvoj privatni život dokle god se on ne tiče direktno djeteta koje je u mojoj skupini. Ja se tetoviram zbog sebe, ali zapravo mi je svejedno šta je to na vidljivim mjestima.“

Troje sudionika spomenulo je akademska postignuća kao mjerilo njihove kompetentnosti i uspješnosti u radu, dok su tetovaže u tom smislu u potpunosti irelevantne.

„(...) mislim ja imam 26 i imam svoj udžbenik. (...) Uostalom ja svojim radom pokazujem kakav sam i to je bitno.“

„Evo ja sam recimo istetovirana, ispiršana, dobila sam 3 oskara znanja, imala sam preko 10 državnih prvaka, autor sam udžbenika i mislim da me to što imam tetovažu samo učinilo još više kul učiteljicom.“

„Dakle išla sam u mioc, bila sam jednopredmetni engleski na koji se upisivalo 10 ljudi godišnje, na kraju 2 godine sam bila godinu dana na stipendiji u Americi, dakle jedna od troje ljudi iz cijele Hrvatske koji su to dobili, ja moram priznat da što se tiče nekih akademskih postignuća, bila sam fkt po ps-u, diplomirala sam s odličnim.“

7.8.2. Strategije tjelesne ekspresije

Tijelo je jedan od primarnih čimbenika koji oblikuju naša iskustva te uvelike utječe na to kako doživljavamo svijet oko sebe, ono nije samo materijalna tvar, već i medij komunikacije. Maurice Merleau-Ponty (1962) govori o tjelesnosti u kontekstu fenomenologije percepcije, što znači da je materijalno tijelo primarni element kojim upoznajemo svijet i omogućava nam iskustva koja potom utječu na naša razmišljanja, stavove i uvjerenja, no, to je nešto individualno za svakog pojedinca te može izazvati nerazumijevanje od strane drugih ljudi obzirom da su njihova iskustva drugačija. S druge strane, Eastman (2006) govori o fizičkom tijelu nastavnika koje kroz razne rituale discipliniranja, regulacije i dominacije postaje institucionalizirano tijelo, dok Vick i Martinez (2009) ukazuju na to kako se od nastavnika očekuje da svojim tijelom

prikaže normalizirani izgled i profesionalnost, što svakako ne podrazumijeva tetovaže (Howard; 2012). Dakle, nakon što su tetovaže smještene u kontekst privatnog i profesionalnog identiteta, sljedeći je korak saznati koje strategije tjelesne ekspresije tetovirani odgojno-obrazovni djelatnici primjenjuju unutar institucija u kojima su zaposleni, točnije, kako su se ponašali prilikom razgovora za posao te moraju li poštivati određena pravila odijevanja ili prekrivati svoje tetovaže.

7.8.2.1. Vidljivost tetovaža prilikom razgovora za posao

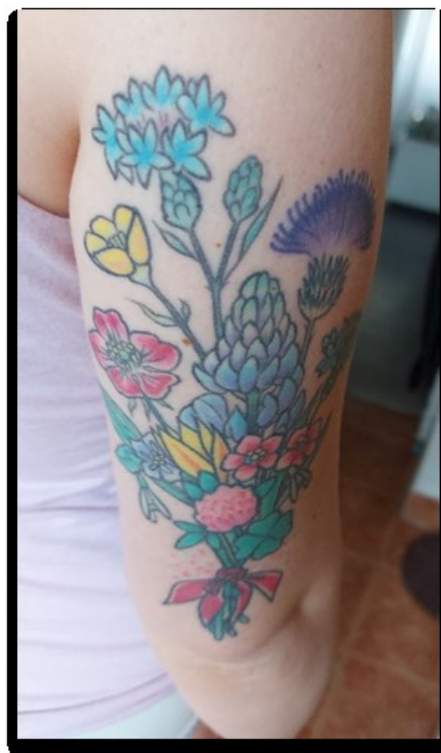
Prvi dojam je važan. Timming (2015) je proveo istraživanje u kojem je ispitaio stavove poslodavaca, ali i vidljivo tetoviranih ljudi prilikom razgovora za posao te je saznao kako se većina ispitanika susrela s nekim oblikom diskriminacije, dok su neki prekrili tetovaže upravo kako bi to izbjegli. Osim toga, ono što je najviše utjecalo na stavove poslodavaca su dizajn tetovaže, odnosno njezina simbolika te vidljivost.

Četvero sudionika ovog istraživanja također je izjavilo kako su prekrili svoje vidljive tetovaže na razgovoru za posao upravo iz razloga kako to ne bi bio kriterij eliminacije.

„Na razgovoru za posao prekrila sam tetovaže, nisam ni rekla da ih imam, o tome se nije uopće pričalo.“

„Kad sam počela radit, kad sam došla na intervju bila sam zakopčana do vrata, ruke pokrivene, ja sam prvih par godina košulje nosila, kuhala sam se. Nisu znali na razgovoru za posao da ih imam, nisam mislila da je bitno da to kažem, ali mi je palo na pamet ajde bolje, ljudi me ne znaju niti ja znam njih, nek još ne vide jer nema potrebe, ne vidim zašto je to uopće potrebno isticat. E btw tu mi je cv i tu imam neke tetovaže. (...) Ali i da sad tražim posao recimo, da dam tamo otkaz i idem dalje, ne bih došla s tim da su vidljive nego bi ih pokrila.“

„Evo na primjer kada ideš na razgovor za posao, prekrit ćeš se za svaki slučaj jer nikada ne znaš na kakve ćeš ljude naići. Tako da sam ja na svakom razgovoru za posao bila obučena od glave do pete. U nekim trenucima nesvjesno zavrneš rukave, ali vratiš ih nazad odma čim skužiš da si to napravio (...)“

S druge strane, četvero sudionika uopće nije vidjelo problem u tetovažama te su ih otvoreno pokazali na razgovoru za posao, a dvojica su to odmah naglasili jer ih je zanimalo hoće li to na neki način utjecati na njihov rad. Također, jedan je sudionik izdvojio važnost simbolike tetovaže, odnosno poruke koju ona šalje.

„Nisam ja ni bio na puno razgovora za posao, bio sam možda u 3 škole, u 2 sam dobio posao na neodređeno, u 3. nisam jer sam na doktoratu, ali nije bilo nikakvih reakcija na tetovažu. (...) Nikad na razgovorima za posao nisam skrivao tetovaže, čak sam dobio posao u jednoj osnovnoj školi na neodređeno, ali sam ga odbio iz vlastitih razloga. (...) Na svaki razgovor za posao sam došao otvoreno.“

„Imala sam već neke tetovaže kad sam se zaposlila, radila sam u 2 škole prije ove i sad ne znam dal su ravnatelji to primjetili, vjerojatno nisu. Na razgovoru za posao to nisam ni spomenula, zašto i bi. Kasnije sam se normalno oblačila, nisam skrivala, nikad nitko nije ništa rekao.“

„S tim da ja jesam zaista kada bih došao na razgovor, napomenuo da imam tetovaže i pitao da li ima problema s tim, tj da one budu vidljive tijekom mog rada. Ja sam ih pokazao, ali ne znam kako bih reagirao da je netko rekao da ima nešto protiv. Nije, pa se nisam našao u toj situaciji, ali nisam ni u jednom trenutku sugerirao da bih trebao skrivati, niti je meni netko sugerirao. (...) Ipak, za nas koji radimo u sustavu odgoja i obrazovanja, mislim da je s tetovažama jednaka stvar kao i sa svim drugim stvarima koje šalju neku simboličku poruku, znači, sve ono šta bi bilo diskriminirajuće prema nekom drugom, agresivno, zakonom kažnjivo, to ja nemam, niti nešto uvredljivo, niti su sublimarne, da na bilo koji način navode na nešto.“

„Na razgovoru za posao bih otvoreno rekao da imam vidljive tetovaže i odgovor je uvijek bio kao sve je u redu, nema uopće problema, nismo čak ni došli do te faze (...)“

7.8.2.2. Zahtjevi za prekrivanjem tetovaža

U rijetkim prilikama u literaturi gdje se spominju tetovirani nastavnici, naglasak je stavljen na to kako bi prilikom stručne prakse, razgovora za posao i rada u institucijama trebali prekrivati tetovaže, obzirom da one mogu naštetiti njihovoj karijeri i profesionalnoj slici (Howard, 2012). Stoga ne čudi da tetovirani odgojno-obrazovni djelatnici osjećaju pritisak te jednostavno idu linijom manjeg otpora kako bi se konformirali sa zahtjevima institucija i ne privlačili previše pozornosti ili riskirali probleme na poslu radi nečega kao što su tetovaže.

„Dosta dugo sam ju planirala dok ju nisam napravila. Meni je bilo bitno da nije pretjerano vidljiva, da ju mogu prekriti nekakvom garderobom na poslu, ali na kraju sam se odlučila za ključnu kost i rekla stavite ovdje, ako će nekoga smetat nek ga smeta.“

Iako te tetovaže nisu bile pretjerano velike, a posebice ne uvredljive ili na bilo koji način sugestivne, dvije sudionice susrele su se sa zahtjevom da ih prekriju, a dvije su to učinile svojevolumjno jer nisu htjele izazivati na bilo koji način.

„U vrtiću u kojem sam prije radila isto se nisam htjela pretjerano eksponirati, trudila sam se češće biti u majicama dužih rukava (...)“

„Evo recimo ova silueta bul terijera, čak sam morala za neke priredbe u školi pitati jel mogu ja suknu obući i jel se to može vidjeti. Pa tipa ako bude neki rigorozni roditeljski sastanak ili

tako nešto, onda ju nisam pokazivala. (...) Evo na primjer, kolegica ima na ramenu simpatičnu malu tetovažu i došla je na posao majica bez rukava, ljeto, 30 stupnjeva i rekli su joj kolegice ne bi se to baš trebalo vidjeti. (...) Mislili su bilo je dosta tad u toj školi tetoviranih profesora i svi su to morali skrivati.“

„(...) nisam nikad pričala o tetovažama, pretpostavila sam jer sam vidjela profil osobe, sad sam i ja tu možda ušla s predrasudama, ali kad sam došla kod ravnatelja koji nosi kravatu i odijelo i da je 90% zaposlenica u kostimičima, ne padne ti na pamet, sretan si da si dobio posao, nećeš ga zeznut.“

„Već sam radila na zamjeni u školi kad sam napravila ovu tetovažu na vratu. S obzirom da sam znala da je taj ravnatelj dosta tradicionalan i imao je neka očekivanja kako se treba oblačiti (...) Ali on nije bio baš presretan da se tetovaže vide pa nisam ni rekla da sam ju napravila nego sam pazila da je kosa dolje ili da imam dolčevite. (...) Kad sam počela raditi nisam imala vidljive tetovaže, s tim ravnateljem nisam ni pričala o tome jer sam mogla pretpostaviti kako će reagirati. Recimo jedna kolegica tetovirana je pazila da je prekrivena kada je u školi. On vjerojatno ne bi ništa napravio, ali ne bi mu bilo drago pa jednostavno linijom manjeg otpora.“

Ostali sudionici nisu se susreli s negativnim komentarima, niti se od njih ikada tražilo da prekriju svoje tetovaže, a jedna je sudionica istaknula kako to ni zakonski ne bi smjelo biti dopušteno.

„Kad sam počeo raditi već sam imao ove trake na rukama, općenito nisam imao neke negativne reakcije ni u jednom trenutku, radio sam u više vrtića, ali ni u jednom nisam imao negativnih reakcija. Od mene se ni u jednom trenutku nije tražilo da ih pokrijem.“

„U početku sam onako suptilno, nisam baš pokazivao, ali čim je došlo ljeto, kratki rukav, nitko ništa nije rekao, ni šef ni nitko, osim da je dobro.“

„Ali ni inače ja nisam nikome najavila da ću se tetovirati, mislim to je moja stvar, zašto i bi, to je moje tijelo. Da me netko traži da prekrijem tetovažu, ne bi pristala na to. Ajde razumijem da je to nešto uvredljivo, ali ne vidim što je loše u tome. Mislim si ih još napraviti pa samo neka mi netko nešto kaže, moja stvar. A i što mogu, ne mogu me prijaviti inspekciji ili tako nešto. Možda eventualno neki statut škole, ali nema ništa o tetovažama i bilo bi glupo da to stave.“

Nastavno na prethodni odgovor, na pitanje bi li sada pristali prekriti svoje tetovaže da se to od njih traži, samo je jedna sudionica odgovorila da bi to najvjerojatnije učinila, dok su ostali snažno odbili.

„Ja sam iskreno očekivala da će mi zabraniti nositi kratke rukave i bila sam spremna na to da ću morati raditi u dugim rukavima cijelo ljeto, meni to ne bi bio problem, pogotovo ako bude kakvih problema ili tako nešto. Većina ih je na nogama, iz vrlo praktičnog razloga. S obzirom da nikad ne znaš kako će okolina, pogotovo profesionalna okolina, reagirati. Onda nekako ti je možda bolje prvo raditi na mjestima na kojima možeš lako sakriti. Imam u planu sad još jednu veću na vidljivom mjestu, i planiram se napraviti bedasta i očekivati da ako mi netko nešto kaže, u redu, nema problema, radit ću u dugim rukavima. Ne bi išla u neke dubioze čisto zato šta sam svjesna gdje živim i kakvim ljudima sam okružena. (...) Vjerojatno ovisi šta bi bilo u podlozi, da se netko od roditelja požali da si djeca mahnito crtaju po rukama, vjerojatno bi rekla okej, da mi dođe ravnateljica iz nekog svog hira, vjerojatno bi ju pitala pa dobro zašto? Recite mi argumentirano u čemu je problem.“

„(...) ali da nešto i kaže, rekao bi da to već ide prema nekoj diskriminaciji i da na to nema pravo. Definitivno bi se postavio, već sam ja pripremio šta ću joj reći za slučaj da nešto kaže. Ne dolazi u obzir da pokrijem tetovažu, čemu se onda tetovirati na vidljivo mjesto. Što se tiče

tog skrivanja, u početku nisam to direktno pokazivao nego sam čekao da bude ljepše vrijeme pa da obučem kratke rukave, ali i dalje sve prirodno, a ne nešto planirano pretjerano.“

„Evo recimo, da li bih ja pristao nositi duge rukave da time ne bih nečije osjećaje povrijedio, razmišljao sam i o tome i ne bih pristao zato jer smatram da zaista ni u jednom segmentu nisu uvredljive i nimalo ne utječu na mene, moj profesionalni rad i moj odnos sa djecom. Kada bi neki roditelj imao problema s mojim tetovažama, tu bih postupio po nekom protokolu, a očekivao bih to i od svog poslodavca, koji bi nalagao jedan sastanak i jedan razgovor, sa sve 3 strane.“

7.8.2.3. Očekivani izgled odgojno-obrazovnih djelatnika

Kao što je već spomenuto, Atkinson (2008) je predstavio tri tipa idealne učiteljice, a to su „džemper-učiteljica“, „učiteljica komad“ i „uniformirana učiteljica“, pri čemu je posljednja smatrana najpoželjnijom. Odgojno-obrazovne ustanove na primjeru svojih djelatnika žele pokazati ispravne vrijednosti i konformirati se s uspostavljenim društvenim normama, što podrazumijeva osobine poput strpljivosti, nježnosti, mudrosti i konzervativnosti (Mallozzi, 2012). Dakle, obzirom da je cilj pružiti djeci primjer prihvatljivog izgleda, institucije na neki način odlučuju o tome

kako bi se njihovi zaposlenici trebali odijevati, pa čak i ponašati. No, iako se u literaturi često spominje očekivani izgled odgojno-obrazovnih djelatnika, posebice izgled „učiteljice“, ovo istraživanje pokazalo je upravo suprotno.

„Ali što se tiče nekog očekivanog izgleda od nastavnika, mislim da se to dosta promijenilo, nama je sad dosta ljudi u zadnjih 5 godina otišlo u penziju, dolaze nam sve mlađi i mlađi ljudi koji doduše nisu kao ja, ja sam tamo nekako najekstremnijeg izgleda.“

„Očekivanja od izgleda odgojno-obrazovnih djelatnika su postojala, ali to sad više nije tako.“

Vremena se mijenjaju, pa tako i očekivanja od izgleda odgojno-obrazovnih djelatnika, no, jedna je sudionica ipak spomenula da se u nekim školama i dalje očekuje uniformiranost, dok se jedan sudionik osvrnuo na etički kodeks.

„Neka određena pravila oblačenja ne postoje, naravno da nećeš doći u bretelicama i u minjaku, bitno da je pristojno ili u japankama jer nije praktično. Nema nekih ograničenja ili propisani dress code, ali zna se šta je prikladno, granice pristojnosti. I dan danas ima tih škola, pogotovo u centru gdje traže nekakvu uniformiranost, odijela, hoće li to biti sako i suknja, hlače na crt, niske potpetice, ali kod nas nije tako. Vele da se učitelj ne bi trebao oblačiti upadljivo i da treba bit nenametljiv, ali čovjek si.“

„A vidiš, svaka škola ima neki etički kodeks, kućni red. I meni ti je jedanput ravnatelj prigovorio za to što sam imao kratke hlače na sjednici. Vani je bilo 30 stupnjeva, ja sam još uvijek putovao vlakom i došao sam na sjednicu i ravnatelj mi je rekao da bi si trebao pročitati kućni red škole, da zaposlenici ne smiju dolaziti u kratkim hlačama. I dok je on to pričao, prođe kolegica u, maltene, minjaku, njoj nije rekao ništa.“

U vrtićima su i dalje obavezne kute, međutim, to je nužno isključivo iz praktičnih razloga, što je spomenulo svih šest sudionika. Samo je jedan sudionik spomenuo kodeks odijevanja, ali u kontekstu pristojnosti i funkcionalnosti.

„Nemamo neki poseban dress code, bitno da nije iznad koljena i tanke naramenice, ali ionako imamo kutu gore, ali to je neka čista pristojnost.“

„(...) i opet to je neko radno okruženje gdje moraš paziti na svoj izgled, biti uredan, ne možeš baš doći bilo kak. (...) Ti imaš neki univerzalni dress code, moraš imati kutu, ali nigdje nama ne piše što ti točno moraš oblačiti na sebe.“

„U našem vrtiću nema nekog dress coda, bitno je da dođeš funkcionalno obučen, imamo te kute iz praktičnog razloga i to je to. (...) Jednom je ravnateljica kolegici prigovorila za boju kose jer je stavila neku kričavu boju i što je najgore od svega, ona je to i promijenila.“

„Naravno, postoji kodeks odijevanja, koji pretpostavlja da ti moraš imati kao muškarac duge hlače, a najviše što je otkriveno je majica s kratkim rukavima, a to je nevezano za tetovaže.“

7.8.2.4. Tijelo kao medij komunikacije

Kao što je već spomenuto, brojni autori navode da je tijelo sredstvo komunikacije. Anderson (2010) u tom smislu gleda na tijelo i tetovaže kroz arhetipove povezane s psihom, odnosno izražavanje svih svjesnih i nesvjesnih psihičkih procesa kroz slike koje se pojavljuju u snovima i fantazijama te su česti motivi u religijama, mitovima i legendama. Iako je u istraživanju postavljeno pitanje misle li sudionici da tijelo kao medij komunikacije znatno utječe na rad u odgojno-obrazovnim institucijama, samo je jedna sudionica istaknula upravo povezanost psihe i tijela.

„A ono što ti ja mogu reći, kako studiram waldorfsku pedagogiju i jako puno učimo o čovjeku kao duhovnom biću. Steiner, osnivač waldorfa, on je govorio kako čovjek ima više osjetila i između ostalog govorio je o osjetilu za život, osjetilu za ravnotežu (...) spominju se i tetovaže. Znači zašto ljudi koji stavljaju tetovaže, zbog čega oni to rade. Zato što osjetilo za život nije dovoljno razvijeno i mi koji to radimo, mi se ne osjećamo dovoljno u svome tijelu i mi na taj način se vraćamo u svoje tijelo. Jer nažalost stremimo previše prema gore i naš duh nije prizemljen. Mi zapravo kroz to tetoviranje, kroz to osjetilo za život se vraćamo u svoje tijelo. (...) Tako se naša duša izražava kroz tijelo.“

S druge strane, na isto pitanje jedan je sudionik istaknuo važnost neverbalne komunikacije u procesima učenja i poučavanja.

„Ja primam puno informacija od svojih učenika kroz govor tijela, zato mi je online nastava bila koma. Oni meni puno toga šalju, a da uopće ništa ne moraju reći, da ja vidim po položaju glave, ruke, kam gleda, kak je miran ili nemiran, vidim po tome jel on spavao ili nije spavao, jel dobro raspoložen ili nije, jel spreman ili nije, jel mu zanimljivo. Ja jako puno kad pričam, hodam, pokazujem, koristim ruke, da vide da sam se dao skroz u to i da im želim prenijet neke

stvari, da želim da oni izađu van iz te učionice, ako ništa drugo, bogatiji za neko iskustvo, da znaju da je učitelj dao sve. Nemaš ti isti feeling kad učitelj stoji, kreće se i pokazuje, priča, baš se onak uživi ili kad sjedi iza katedre i priča o istoj temi, na isti način, ali samo sjedi. Često znam sjesti među učenike unutra, pokažeš im kroz svoju poziciju tijela da si tu među njima i da ih slušaš, da ti je stalo i to njima puno znači, stvarno se tada otvore.“

7.8.3. Odnosi unutar odgojno-obrazovne zajednice

Jones (2017) govori o tome koliko je radno okruženje bitno u prihvaćanju tetovaža, obzirom da je kao tetovirani odgojno-obrazovni djelatnik radio u tri veoma različite škole te doživio različite reakcije na svoje tetovaže i očekivanja od toga kako bi se trebao odijevati i ponašati, što mu je u konačnici poslužilo kao svojevrsni adut u određenom kontekstu, ali i omogućilo mu da svojim radom pokaže kako su kompetencije i profesionalnost ono što čini uspješnog nastavnika. Posljednja tema istraživanja stoga razmatra načine na koje vidljive tetovaže

oblikuju odnose tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika s njihovim nadređenima, kolegama, roditeljima i djecom, a pritom se njihova iskustva karakteriziraju kao pozitivna, negativna i/ili neutralna. Na kraju se ispitalo na koje sve načine, ukoliko imaju uvjete i želju, sudionici mogu integrirati tetovaže u procese igre, učenja i poučavanja te imaju li kakve ideje i prijedloge kako ih približiti onima koji još uvijek imaju predrasude.

„Sve ovisi s kime radiš, mi recimo imamo predivnu pedagoginju koja je jako tolerantna, a s druge strane imaš konzervativnu ravnateljicu koja gleda tetovaže kao nešto loše.“

„Ja se recimo nikad nisam osjećao loše jer imam tetovažu, nikad mi nitko nije rekao izravno ili neizravno, kolega nemojte doći s tako vidljivim tetovažama.“

7.8.3.1. Uloga ravnatelja

Iako je Timming (2015) proveo istraživanje s poslodavcima iz različitih sektora, rezultati se mogu primijeniti i na ravnatelje kao osobe koje odlučuju prilikom zapošljavanja, pri čemu njihova odluka ovisi o tri faktora. Prvi se odnosi na njihovo osobno mišljenje o tetovažama, drugi faktor je mišljenje o tome što njihovi klijenti, u ovom slučaju roditelji, očekuju od izgleda zaposlenika te naposljetku hoće li njihovi stavovi o tome što klijenti očekuju, utjecati na zapošljavanje vidljivo tetovirane osobe.

Sukladno tome, svi sudionici spomenuli su ravnatelja kao nekoga tko određuje pravila i diktira kulturu škole, pa samim time odlučuje i o tome jesu li vidljive tetovaže prikladne unutar odgojno-obrazovne institucije ili ih zaposlenici moraju prekrivati. No, njegove odluke ne moraju nužno proizlaziti iz vlastitih uvjerenja, već mogu biti pod utjecajem specifičnih zahtjeva okoline, roditelja i drugih vanjskih čimbenika.

„To sve zapravo isključivo ovisi o ravnatelju i kako se on postavlja prema tome, u dosluhu sa školskim odborom i roditeljima.“

„S druge strane, ne znam da li je to do osobnog stajališta ravnatelja ili stava što će reći roditelji i okolina, ovisi kako se oni postave.“

„Ravnatelj mora paziti na ugled škole, kakav ti je ravnatelj, takva ti je atmosfera u školi. (...) Neće svi ravnatelji reći e super ti je to ili ne reći ništa uopće nego će te isključiti iz natječaja ili ne dat šansu da se dokažeš na temelju toga. Iako mislim da ih je sad sve manje i manje, i naravno ovisi di se zapošljavaš, ako ideš u neku katoličku...“

Čak deset sudionika izjavilo je kako s trenutnim ravnateljem imaju izuzetno pozitivna iskustva, iako je od toga njih troje imalo negativna iskustva s prijašnjima. Troje sudionika imalo je u potpunosti neutralna iskustva, obzirom da tetovaža nije uopće bila predmet razgovora.

„Evo nešto jako pozitivno iz sveg toga, cijela škola je znala kad se ja idem tetovirati i prva stvar kad sam se vratila s tetoviranja, ravnateljica je odmah skočila: joj daj da vidim, daj da vidim. I ja sam pitala jel ja sad to moram skrivati, ali odmah je rekla ma joj tak je slatka, nisu nikakve lubanje ili ne znam šta, može se slobodno vidjeti.“

„I onda sam pitala ravnateljicu (...) I ona je rekla radi što hoćeš, nemaš nikakve psovke, krvi, svastike ili nešto što bi prestrašilo djecu ili provociralo roditelje. Rekla je tvoj posao radiš kako ga radiš, nije bitno što imaš na sebi, nećeš nekoga prosuđivati na temelju slika koje ima po sebi.“

„Kad sam počela raditi imala sam samo jednu malu tetovažicu na nozi i onda kad sam došla na razgovor za posao, moja ravnateljica nije uopće komentirala moj izgled. Kad sam odradila stažiranje zvali su me da dođem raditi za stalno i primijetila sam da kolegice imaju te neke sitne tetovaže i pitala sam ih kao jeste vi pitali ravnateljicu jel to oke? I svi su kao ma nee, nije to uopće bitno, ne vidi se. I onda sam htjela napraviti neku veću (...)Još pogotovo moja ravnateljica ona je već pred penziju, znači ima godina i malo kruto mišljenje o svemu tome. Ja nisam pitala prije, ja sam se tetovirala i pitala a jel ja mogu raditi u kratkim rukavima i

pokazala joj tu veću tetovažu. I sad bile su ona i pedagoginja, i sad ona gleda gleda i vrlo je to diplomatski odradila. Odmah mi je u startu rekla da njeno osobno mišljenje je to da se njoj ne sviđa taj način ukrašavanja, ali da razumije zašto to ljudi vole i da joj je zapravo smiješno da u 21. stoljeću ljudi moraju uopće pitati za takve stvari s obzirom da su tetovaže danas nešto uobičajeno, da je to vani skroz uobičajeno i da nije tabu. Ali da s druge strane, ne želi ona meni odgovoriti na ovo pitanje vezano uz tetoviranje samo nego da ona mene ne želi diskriminirati u odnosu na moje kolegice po pitanju dress coda i da ja moram nositi duge rukave usred ljeta. (...) Iako, ja sam nju dovela pred gotov čin, pitanje što bi bilo da sam ja njoj recimo poslala mail i da je ona meni imala vremena smisliti odgovor, šta bi bilo da sam ja njoj najavila prije da se želim tetovirati.“

„U mom slučaju kada sam dobio posao nisam imao tetovažu, iako mislim da ne bi bilo nekih problema jer je i tadašnja ravnateljica imala kćeri koje imaju tetovaže, a i imala je jako dobar osjećaj za nekoga dal voli taj posao i da će ga dobro raditi. Tetovaža je nešto potpuno nebitno u tom slučaju. (...) onda je komentirala jednom kao nadam se da neće biti baš cijela ruka, ali nije iskazivala neko negodovanje.“

Ukupno je četvero sudionika imalo negativna iskustva s ravnateljem ,tj. ravnateljicom, što može proizaći iz nekakvih osobnih stavova prema tetovažama, ali i iz međusobnog konflikta ili zamjerke koja se očituje u vidu tetovaža, što je već ranije spomenuto.

„Primijetila sam da me ravnateljica malo manje „gotivi“ zbog toga jer sam ja drugačija po njenim mjerilima, čudna, ali mislim da se dobro nosim s tim. Nije mi to direktno rekla nego mi je jednom samo komentirala kao zašto se toliko bušite, znala mi je nabaciti nekakve komentare na moj izgled. (...) Makar, bilo je tetovaža koje nisam mogla sakriti, ali nisam htjela izazivati jer sam ju dovoljno upoznala da vidim da je zatvorenog uma i radije ću se ja malo pritajiti. (...) U svakodnevnoj komunikaciji osjetiš da te gleda drugačije, s visoka, imam osjećaj da me ne poštuje, nisam prema nekom njenom kalupu. Ali ja svojim djelima, ponašanjem i radom opravdam svoj izgled, nikad nije imala problema sa mnom što se tiče rada i nema argumente da mi prigovori.“

„ (...) imala sam čizme i suknu, malo se to vidjelo samo dok sam se penjala stepenicama i odmah me ravnateljica pozvala na razgovor, da me moli s obzirom na tu tetovažu neka s odjećom to prekrijem, da nije to baš pedagoški da se vidi. (...) Na kraju sam u toj školi dala otkaz, tetovaža mi je bila primarni okidač, reko gledajte, ja ću stavljati još tetovaža i šta ću onda biti zamotana samo da mogu na posao dolaziti i otišla sam.“

7.8.3.2. Reakcije kolega

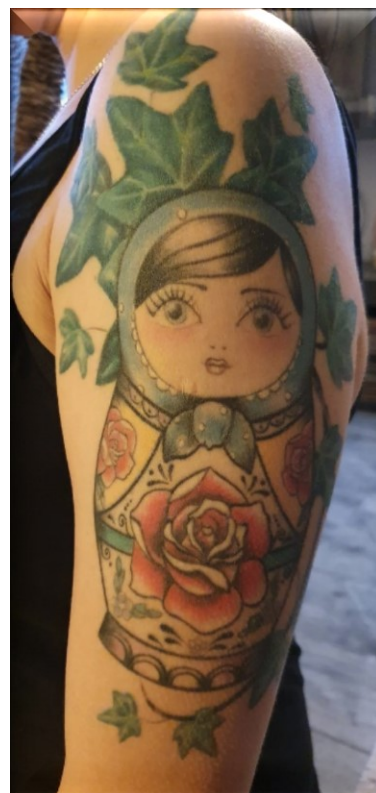
Nakon ravnatelja, sudionici spominju kolege kao faktore koji utječu na radnu atmosferu, iako u puno manjoj mjeri obzirom da oni nemaju ovlasti kojima bi mogli nešto uvjetovati, ali svakako izražavaju svoje stavove na različite načine.

„Nije bilo nikakvih negativnih reakcija, za ravnateljicu sam znao da će biti okej, za pedagoginju mi je bilo onak malo, jel bude prigovorila. Vidjela je, nije ništa komentirala iako znam njen stav otprilike i znam šta bi napravila da može. (...) Mislim moja ravnateljica je stvarno okej, ali nikad ne znaš. (...) Recimo ta naša pedagoginja da je na poziciji ravnatelja, e to bi sad već bila drugačija priča sigurno.“

„U biti kolege i ravnatelj su bili ti kojima je to smetalo, iako nisam bila jedina tetovirana. (...) To je bila zapravo takva politika škole, cijela škola je dosta katolički nastrojena i najviše je bilo prigovora od tih časni i učiteljica, a sad dal su to bili njihovi osobni stavovi ili šta. Dok sad u ovoj školi u kojoj radim, joj to ti je tak super, tak ti je slatko, daj to pokaži.“

Reakcije kolega su bile različite, međutim, većina sudionika izjavila je kako su reakcije kolega najčešće pozitivne ili neutralne, obzirom da neki od njih nisu ništa komentirali niti pitali u vezi tetovaža.

„Kolege nisu rekli ništa loše, svima je to bilo super, neke kolegice sam čak nadahnula da rade tetovaže. (...) Ni u jednoj školi nisam imala problema. I ti kolege su dovoljno normalni da znaju da te tetovaže ne utječu na to kako ti radiš. Možda je netko i mislio nešto loše, ali stvarno ništa takvo nisam čula, mogli su nešto komentirati iza mojih leđa, ali ništa nije došlo do mene.“

„Kolege znaju pitati, iznenadili su se kad su pitali jel imam još gdje pa sam pokazao i ove na nogama, vidjeli su da su mi cijele noge pune, ali nikad nikakva stereotipizacija niti bilo kakve predrasude ili osuđivanje. Ono, ako ti to voliš, slobodno. (...)Mislím da sam ja jedini u zbornici tetoviran“

„(...) nikad nisam naišao na neku osudu. Ni od stručnog tima, dapače, naša pedagogica ima puno vidljivih tetovaža.“

„Prvo sam se zaposlio pa tek onda napravio tetovažu, dugo sam s tim koketirao dok se nisam odlučio. Prva je bila na tom diskretnom suptilnom mjestu (zapešće) dok sam nosio i narukvice one velike. (...)A kod ove druge sam imao najviše problema jer sam htio veću, nisam nikako bio siguran kako će to ljudi na poslu gledati. Na kraju sam skužio da nikog nije briga. (...) I nakon toga se još par kolegica okuražilo, iako su to nešto manje tetovaže, ali i one su ih napravile. (...) Imam nekoliko kolega u drugim školama koji su istetovirani i furaju taj svoj neki alternativniji stil i nikad nisam čuo da ih je netko ukorio zbog toga.“

S druge strane, sedmero sudionika spomenulo je kako su se povremeno znali susresti s negativnim komentarima od strane kolega, iako u puno manjoj mjeri.

„Nikad mi nitko nije otvoreno prigovorio, ali osjećam ponekad poglede neodobravanja. Ima tih kolegica za koje znam da im se ne sviđa.“

„Jedino imam tu knjižničarku koja inače ovako malo diskriminirajuća pa je ona komentirala kao ajoj ne bi ja to nikad, kako si mogu napraviti tetovažu i još tako nešto glupo. Ko da ju je netko pitao da mišljenje. I rekla sam da je to moja stvar, da se to nje ne tiče. Onako ako nemaš nešto lijepo za reć bolje šuti, nije mi to jasno, čemu komentirati.“

„A što se tiče kolega, točno vidim kak me neki gledaju, kak me odmjeravaju, kako pričaju sa mnom, još uvijek je to kod nekih, nije to ništa otvoreno, ali skužiš kak te neko gleda.“

„Neki kolege su znali pitat, bilo im je to zanimljivo, joj šta ti je to pa lijepo je, a nekima je bilo ono.. dakle moja prijateljica dobra jako s posla, bliske smo, ona mi je rekla poslije ajme kad sam te prvi put vidjela i mislim si ono neka teška narkomanka, pogledaj joj te ribe na nogama, a evo sad smo prijateljice.“

7.8.3.3. Reakcije roditelja

Rad s djecom uvijek je izazovan, ali najčešće ne zbog njih samih, već zbog roditelja koji dolaze s određenim stavovima i očekivanjima. McLeod (2014) govori upravo o osudama i neodobravanjima od strane roditelja s kojima su se susretali tetovirani odgojno-obrazovni djelatnici, obzirom da je njihova prirodna reakcija zaštititi svoje dijete, a tetovaže su još uvijek za neke ljude nepoželjne i zastrašujuće.

Ipak, u ovom istraživanju to se nije pokazalo točnim, obzirom da je samo jedna sudionica imala neugodnu situaciju, iako ni tada nije bilo konkretne primjedbe u vezi same tetovaže.

„Bio je jedino jedan roditelj koji me prozvaao lučkim radnikom, ali on je bio ovako inače neugodan i problematičan. I nešto se žalio na mene i kolegicu i nije znao kak se zovem, i rekao ravnateljici: ma ona istetovirana, ko lučki radnik.“

Jedna je sudionica zaključila, iako nikada nije dobila direktnu primjedbu u vezi tetovaža, kako je nekada jednostavnije prekriti ih za svaki slučaj, dok je druga sudionica komentirala kako joj se dogodio prigovor po pitanju izgleda nevezan za tetovaže, ali je povezala svoj odgovor s time.

„S novim generacijama roditelji su sve više zeznuti i onda ih ja nekad svjesno sakrijem jer si razmišljam neću da mi dođe neki roditelj s pričom joj dijete moje doma bi se tetoviralo, kak vi možete radit s djecom jer mi imamo takvih roditelja. Klincima je to super, ali nekad ih svjesno skrivam jer mi se ne da uopće imat takve razgovore i uopće uvjeravat nekog kakve to ima veze s ičim. Konkretnih primjedbi nije bilo nikad. Škola u kojoj ja radim, to je ovako jedan dosta vjerski nastrojen kvart, tradicionalni su ljudi dosta, ali apsolutno nikad nije bilo prigovora.“

„Uvijek ima onih koji će prigovoriti, jedna mama mi je prokomentirala kako učiteljice ne bi trebale raditi u trapericama, ali do treće godine je i ona promijenila svoja uvjerenja. Roditelji nekad misle da si onako labava, sve je zezancija, ali onda kroz rad skuže da nije tako. Ja sam čak i dosta old school, red rad i disciplina, tak da su se i oni prilagodili tome da izgledam na jedan način, ali kroz rad im pokažem drugu stranu. S roditeljima nisam imala nikakvih

problema što se tiče izgleda. Iznenade se, čovjek se zezne jer očekuje nešto drugo kada vidi tvoj fizički izgled, a onda vide da sam zapravo stroga. (...) Situacija na koju ne možeš utjecati je što će roditelj o tome misliti, ali s druge strane ti si ta koja radi s djecom i bitno je steći njegovo povjerenje, a roditelji će imati otvoren um ili neće, tu ne možeš ništa. Ti kao dobra učiteljica možeš razbiti i tu predrasudu od roditelja, i onaj koji ima negativni stav može promijeniti mišljenje ako te cijeni na temelju tvog rada i kad skuži da te dijete voli.“

S druge strane, čak devet sudionika istaknulo je kako u današnje vrijeme ima sve više tetoviranih roditelja te stoga ne čudi da nema primjedbi u vezi njihovih tetovaža, što se može objasniti i teorijom sličnosti koju je Dean (2010) koristio u istraživanju o percepciji potrošača prema vidljivim tetovažama uslužnih djelatnika i koja se pokazala ispravnom. U psihologiji ta teorija podrazumijeva kako će pretpostavljene sličnosti između neznanaca s vremenom pozitivno utjecati na njihovu percepciju međusobne privlačnosti i bliskosti, tj. ukoliko tetovirani roditelj ima pozitivno mišljenje o sebi, najvjerojatnije će imati pozitivan stav i prema drugim tetoviranim ljudima, pa tako i odgojno-obrazovnim djelatnicima.

„Roditelji obično koji pitaju, obično su roditelji koji su slični meni, alternativniji, oni znaju komentirati da super izgleda pa pitaju kod koga sam radila. Imala sam u jednoj grupi jedne roditelje koji su se tetovirali isto tamo gdje i ja pa smo uspoređivali iskustava, kak je to bilo. Pa mi je došla jedna mama joj tetovirala sam se opet pa mi je pokazivala. Negativna iskustva nisam imala iako sam poprilično sigurna da je i takvih komentara bilo, ali nisu došli do mene. (...)Moji prošle godine klinici su si svi crtali po rukama, ja sam se unaprijed ispričavala roditeljima ali su se svi smijali, dajte molim vas. Sva djeca imaju te faze, bez obzira dal imaju tetoviranog odgojitelja ili ne.“

„Imala sam i jednu situaciju di mi je došao jedan tata jer je njegov mali uspio pobrat kod mene jedinicu, na koji način ja ne znam jer ono, kod mene dobit 1 je jako jako zahtjevno, i tata je zamolio dal može doć kod mene na informacije čisto da vidimo di je mali fulao. I ja reko dobro, dolazi tata, isto stetoviran, vidi se da je neki roker. I kaže profesorice ja sam morao vas doć osobno upoznat jer ja ne vjerujem mom djetetu predaje istetovirana profesorica koja je bajkerica i koja ima opasne pse. Znači ja sam se odvalila smijat. A ja imam neku košuljicu i kostimić i velim evo to sam vam ja. Eto i djeca to valjda doma pričaju i onda na kraju kad me roditelji vide i kad vide da sam normalna osoba onda je sve okej.“

„Niti roditelji na roditeljskim sastancima, djeci je to naravno bilo top, nisu me smatrali ništa manje stručnim, barem koliko ja znam. Ja kad sam pričao s roditeljima, oni su me gledali kao

stručnjaka, nikom nije bilo bitno da li ja imam tetovažu, bitno da čovjek zna kaj priča. (...) Očito se normaliziralo, dolaze nove generacije roditelja koji imaju tetovaže i klinci već odrastaju od malena s tim.“

„Puno roditelja ima tetovaže i djeca zapravo na neki način se zbližavaju s osobom koja radi u odgojno-obrazovnom procesu i koja ima tetovaže i poistovjećuju ih sa bliskošću i s roditeljima koji i sami imaju tetovaže. Tu se vraćamo na roditelje koji u početku nisu pokazivali tetovaže, ali nakon nekog vremena, nekog perioda upoznavanja, oni su meni isto pokazivali svoje tetovaže, što je djeci isto jako bitno. Ako roditelji imaju tetovažu i pretpostavljamo da i oni funkcioniraju prema nekim predrasudama i prema odgajateljima, onda je to nešto zbližavajuće. I na bilo koji način bi se onda izmjenjivala neka iskustva vezana uz to. (...)“

7.8.3.4. Reakcije djece

Obzirom na dječju fascinaciju svijetom oko sebe i primjećivanjem najmanjih detalja, pretpostavka je kako će i reakcije na vidljive tetovaže njihovih odgojitelja i učitelja biti pozitivne, što su potvrdili svi sudionici istraživanja. Jedina razlika u reakcijama ovisi o dobnoj skupini djece, obzirom da su oni mlađi više fokusirani na sam izgled i opipljivost tetovaže, dok stariji ispituju što ona predstavlja, kako je napravljena i je li boljela. Osim toga, Simons (2015) je provela istraživanje o utjecaju tetovaža na percepciju djece o učiteljici, no, rezultati nisu pokazali značajnu razliku između tetovirane i netetovirane učiteljice.

Svih šest sudionika iz skupine odgojitelja navelo je dječju znatiželju kao glavni motiv za gledanjem i dodirivanjem njihovih tetovaža, a troje je primijetilo kako je to nešto s čime se susreću i kod kuće pa ih interes brzo pusti jer im je to nešto svakodnevno.

„A što se tiče djece, djeca su oduševljena, ja sam njima slikovnica. Oni znaju gledati, komentirati, dodirivati moju tetovažu, sve samo najljepše od djece (...) Djeca definitivno pozitivno reagiraju, imaju potrebu dirati. I najmanja dječica od dvije godine gledaju, pa kažu „joj teta vidi imaš cvijet“. Samo pozitivne reakcije. (...) Djeca dolaze u vrtić s fejk tetovažama pa mi se hvale, vidite kako ja imam kao i vi. Ali djeca ionako do 18-te ne mogu ništa, zaboravit će i mene i moje tetovaže, sumnjam da to može utjecati na njih.“

„Djeca najčešće pitaju kao striček šta ti je to, pa se najčešće zezam to vam je ono iz žvaka, ali onda kažem da je prava. Pa me ispituju kao što mi to znači pa im objašnjavam. Idem direktno (...)“

„Starija djeca će pitati zašto si to napravila, što je to, ali puno češće ću od ovih manjih doživjeti da dođu s leđa pa onda to glade, moraju probati. (...) Zanimljivo im je to zato kaj znaju da se inače crta po papiru i onda otkud sad to. Znatiželjni su, sve žele vidjeti, popipati, znati šta je to zašto i onda im moraš zadovoljiti tu njihovu znatiželju. I onda im kažem da sam se tetovirala, najčešće ih zanima zašto pa im kažem da mi je to lijepo, da mi se sviđa takav način ukrašavanja kože.“

„Ima jedna stvar koja mi se jako svidjela, kod djece tetovaže svakako stvaraju jedan interes, djeci je sve zanimljivo taman da si najjednostavniji čovjek, nešto što viđaju svaki dan, tako da sve promatraju i sve percipiraju pa tako i tetovaže. Naravno da su one nešto drugačije, ali moj zaključak je da se djeca s tim susreću sve više i više, to je nešto sveprisutno. (...) Vrlo često recimo djeca koja nisu iz moje skupine, kada se sretnemo, onda im je to dosta zanimljivo, žele se približiti i pogledati, vrlo često pipaju i dodiruju.“

„Djeci sam tetovaže polako pokazivao, zapravo sam se ponašao jako prirodno, nisam htio raditi neku dramu, neku pompu. Tu i tamo znaju iskomentirati, ali brzo to njih prođe i zaborave.“

„Djeci je to zanimljivo, kad si stave tetovažu iz žvake onda mi ponosno pokazuju, njima je to super. (...) čak ni djeca nešto pretjerano ne spominju. Nekad kad ih držim u krilu znaju pogledati, ali navikli su već, njima je to normalno.“

Četvero sudionika koji rade u školama komentirali su kako je to učenicima zanimljivo vidjeti te da su im zbog toga samo više „kul“.

„Učenici su komentirali, to je bila srednja škola, ali bilo im je to super, čak sam im bila i više fora zbog toga. Uvijek imaš onih učenika koji su otvoreniji i pitat će.“

„Klinci kad to vide jooj profa je tetovirana, kak je to zakon, moj tata je isto tetoviran i moja mama, daj da vidimo kaj je to. Njima je to kul i zabavno.“

„Ali već moja prva generacija, odmah su to skužili i oni su bili oduševljeni kad sam ja njima to pokazao, iako prvo su zamijetili moje crvene vansice. Pa je bilo kao: imamo novog razrednika, kakav je, ne znam ali ima crvene vansice (uzbuđeno).“

Troje sudionika iz skupine učitelja također je izjavilo kako je s vremenom interes sve manji, a dvoje je napomenulo kako odgovore učenicima na pitanja, ali ne žele previše ulaziti u detalje.

„Djeci je to isto bilo super, oni to vide i zaborave, nije da ih to nešto ometa na satu. Pitaju što to znači, pa im kažem i onda prestanu pitati.“

„S prošlom generacijom sam čak i imala odgojni moment u vezi tetovaža, ali ova nova kao da im je to nešto najnormalnije jer vjerujem da je dosta i tih roditelja istetovirano pa ni ne pitaju.“

„Ja radim 6 godina i već dugo me nisu ništa pitali u vezi tetovaža, ali u početku recimo, prije jedno 3 generacije, prvo kaj su zamijetili nakon šta se predstaviš i kažeš što bi radili, i onda pitaš ima li pitanja. I obično u prva 3-4 pitanja: kaj vam to je, kaj to znači, zakaj i jel boli? I onda im objasniš i onda je to njima wow super i onda to prihvate. Ove godine sam recimo dobio 5. razred kojem sam razrednik, i nitko me ništa nije pitao. (...) Mislim ja uvijek naglasim da tetovaža ne mora uvijek nešto osobno značiti, nekome je to forma ukrasa i da tu nema ništa loše ako si netko hoće nešto staviti jer mu se to sviđa.“

„Kad me učenici pitaju kažem istinu, možda neću ići u detalje, ali neću skrivati. Kad su vidjeli prvi put bili su oduševljeni.“

„(...) klincima je to ful zanimljivo vidjet, posebno kad dođem s novom tetovažom, onda oni prvo gledaju i mora obavezno 5 minuta od sata da oni to vide i promotre jer im je koncentracija fokusirana na moju tetovažu. (...) čak se i maturanti već tetoviraju. Neki iz mog razreda su me čak pitali gdje se tetoviram jer su htjeli biti sigurni. (...) Nikad ja njima ne pričam priče koje stoje iza mojih tetovaža, ali ne susreću se toliko često s tim pa im je zanimljivo.“

7.8.4. Integracija tetovaža u odgojno-obrazovni proces

U teorijskom okviru navedeni su brojni načini korištenja tetovaža u odgojno-obrazovnim procesima koji se spominju u literaturi, a mogu biti izuzetno korisni u radu s djecom. Primjerice, Howard (2012) govori o tetovažama kao čimbeniku koji pozitivno utječe na izgradnju odnosa između nastavnika i učenika, potiče učenje o poštivanju različitosti i stvaranje kritičkog mišljenja, pronalazi zajedničke interese i motivira djecu na rad. Iz intervjua provedenih u ovom istraživanju proizašlo je pet kategorija koje obuhvaćaju načine na koje sudionici koriste svoje tetovaže u radu s djecom te neke ideje i prijedlozi što bi se još moglo učiniti po tom pitanju, a samo je dvoje sudionika navelo kako ne koristi tetovaže u svom radu.

„Recimo korištenje tetovaža u odgojno-obrazovnim procesima bi mi možda bilo malo škakljivo jer ne znam kakva bi bila reakcija roditelja da ja sad to previše naglašavam i da to radim s djecom. Iako djeca dođu s onim naljepnicama iz žvaka. Ali mislim da bi mi možda bio konflikt s pedagoginjom, obzirom da znam njen stav i kako razmišlja, mislim da ona to ne bi odobrila, tak da nisam išao u tom smjeru. Ja se ponašam kao da je to nešto najnormalnije. Kao neka aktivnost pada mi na pamet nekakvo crtanje po rukama, ali siguran sam da bi pedagoginja bila protiv toga, a vjerojatno i dio roditelja pa se ne usudim, makar, tko zna, možda bi se i iznenadio. Ali posebno to sad nešto obrađivat, nema potrebe, to je stvar osobnog izbora. Djeca će ionako kad-tad do toga doć, pa onda kome se sviđa, sviđa mu se. Danas to više nije neki tabu, danas su to već trendovi.“

7.8.4.1. Izgradnja odnosa

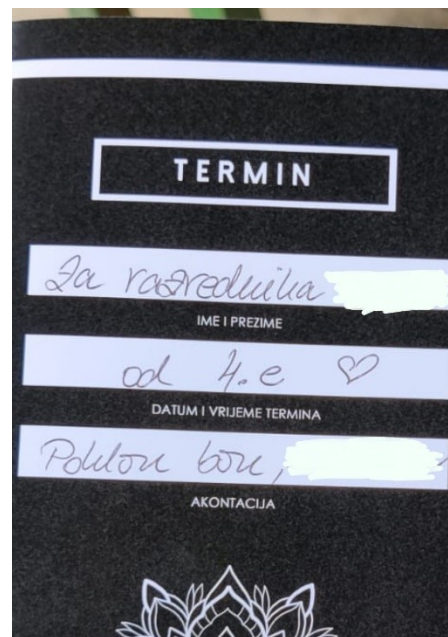
Howard (2012) prepričava iskustva jedne sudionice svog istraživanja koja je nakon tragičnog događaja napravila tetovažu u spomen jedne osobe, a kada su ju učenici pitali što joj ona predstavlja, otvoreno im je ispričala kako bi zadobila njihovo povjerenje, povezala se s njima i omogućila bolje međusobno upoznavanje, s ciljem da joj se učenici obrate ukoliko im je potrebna pomoć. Sličnu situaciju doživjela je i jedna sudionica ovog istraživanja.

„Inače ja koristim primjere iz svakodnevnog života, nekakve situacije s kojima će se u životu sresti, onda ja na svom primjeru kažem bolje da vam ja objasnim kako je to i neke stvari koje možete izbjeći da ne napravite iste pogreške kao i ja. I super su na to reagirali, samo je bilo puno pitanja, pa sam im ispričala su svoju priču koja je i tužna na neki način, pokazala sam im da sam čovjek. Inače volim imati taj prijateljski odnos s djecom, dala sam im neki prijateljski savjet. Joj raska imate tetovažu, opa i tu ste ga već dobili, znači čim on s vama hoće o tome pričati, ulovite ga na tu temu pa počnete pričati i onda se otvori u vezi skroz nečeg drugog, savršeno za početak nekog razgovora.(...) Imala sam jednu učenicu, bila je žrtva nasilja u obitelji, ali nije znao nitko. I ja sam ispričala svoju priču, otvorila se djeci, pokazala tu bol i sve što sam prošla, pa jel prošao jedan školski sat i ona do mene pita razrednice jel možemo malo popričati? Ja reko možemo. Sad ovo kad ste pričali, ja imam jedan problem doma. Mislim da vam ne pričam, od policije do centra za socijalnu skrb. Ali evo toj maloj je to bio okidač da mi se povjeri i da mi počne pričat iako je njezina priča skroz drugačija. Ona je osjetila tu da mi se može otvoriti i evo doslovce smo dijete spasili.“

Osim nje, još je troje sudionika istaknulo važnost izgradnje prijateljskog i povjerljivog odnosa te također smatraju kako je svrha poučavanja puno više od samog prenošenja znanja i informacija, već treba uvrstiti i tu ljudsku komponentu.

„Ja volim biti razrednik jer ti u tom slučaju djecu možeš i odgajati, ne samo obrazovati. I onda mi tak kad imamo vremena pričamo o tim nekim stvarima, interesima, oni mene često znaju pitati kaj ja slušam pa im ja pustim to što slušam i onda su oni u šoku kad krene. (...) I onda oni često znaju odabrati neku temu koja njih interesira i tu onda mi diskutiramo, pričamo o svemu i tu ja upoznajem njih i oni

upoznaju mene i obično bude uvijek, nikad ne bih rekao. Često znam ovu tetovažu kompasa koristiti kao metaforu za nepredvidivost života jer ona to u principu i simbolizira. Znači strijela kroz kompasa, jer strijela kako se ispaljuje, povučeš ju natrag i onda puštaš naprijed, a kompasa je tu da ti kaže da ne znaš u kojem smjeru će te život baciti, ali hoće eventualno. I onda kad njima bude teško, kad oni ne znaju šta bi, pogotovo osmaši koji se upisuju u srednju pa nisu sigurni. Onda na temelju toga nekad to znam iskoristiti kao početak razgovora i onda oni skuže, pa gle fakat, pa nije sve tak teško, možda je sad teško, ali ne mora značiti da će biti teško, samo

treba biti strpljiv. Tak da, mogu ukomponirat, ja improviziram često i onda kad baš osjetim potrebu da će to doprinijet nečemu onda to i kažem. (...) To mi je kul jer nekad to bude icebreaker kad te netko vidi pa te pita šta ti to znači pa pričaš i onda se bondaš i povezuješ jer ja tebi sad pričam svoj život ukratko.“

„Svakako je primjetno kod te djece da se oni na taj način žele meni približiti iako smo i inače bliski, ali to je ono kao još jedan moj mali korak da budemo slični. (...) Bila je zanimljiva nedavno jedna situacija, došla je jedna djevojčica koja je htjela pokloniti nešto kolegicama i meni i ja sam dobio preslikač tetovaža. Ona je bila jako sretna i ponosna, roditeljima je to bilo urnebesno zabavno, motivi su bili nešto nalik tribalu, neka traka s nekim uzorkom koji se ponavljao i jednim srcem i onda sam ja tu traku prerezao na 4 dijela i stavio sam to srce u sredinu i omeđio tom trakom, i pokazao njoj i ostalima, bila je jako ponosna, nisam istrljavao taj dio ruke tako da je to dosta dugo to i trajalo. Tako da djeca imaju potrebu na neki način prepoznat što je nekome bitno i da mu na taj način daju do znanja da im je stalo, jako lijepa gesta.“

Hoose (2019) je provela istraživanje s tetoviranim psiholozima te također došla do saznanja kako njihove tetovaže imaju pozitivan učinak jer probijaju led na početku razgovora te povezuju klijente s njihovim terapeutima, obzirom da ih smatraju sličnijima sebi. Upravo o tome govori jedna sudionica ovog istraživanja koja, osim u školi, radi i kao učiteljica u bolnici.

„Ja radim i u bolnici s djecom koja dugo leže i ima onih na psihijatriji koji

već s 15 i sami imaju tetovaže i vide i moje onda, puno su i otvoreniji neki od njih, tu mi se i otvore jer misle da sam im sličnija od nekih drugih. Daje im to i neku nadu, aha ne moram bit u nekom određenom kalupu da bih nešto uspješno radio. Ja se trudim bit profesor kakvog sam ja možda htjela, slobodnija je atmosfera kod mene, ali zna se kad se radi.“

7.8.4.2. *Odgovorno ponašanje i trajnost tetovaže*

Veoma je važno djecu odmalena učiti odgovornom ponašanju u svim sferama života, što uključuje i tetoviranje, a Seglem i Witte (2009; prema Howard, 2012) na primjeru slike „The tattoo artist“ htjeli su potaknuti učenike na promišljanje o trajnosti tetovaža te na izražavanje kritičkog mišljenja, a to je naglasilo i šestero sudionika ovog istraživanja.

„Prošle godine sam bila razrednica osmašima i radili smo na satu razrednika utjecaj vršnjaka i okoline na tinejdžere i onda sam baš spomenula to tetoviranje njima, pokazala sam im svoju tetovažu za koju zapravo nisu ni znali da ju imam. I rekla sam evo ja sam ju stavila s 31 godinom, a htjela sam ju otkad sam vidjela kao dijete da je netko tetoviran i poslužila mi je kao primjer, evo djeco ako nešto takvo želite, pričekajte, razmislite o tome, koliko vam je to pametno. Tetovaža kad ju jednom stavite imate ju do kraja života, koliko god da su neke stvari lijepe, treba razmisliti. Tako da eto neki odgojni utjecaj sam uspjela preko svog primjera dati učenicima. Ovo je baš bio odličan primjer tog vršnjačkog pritiska. (...) Recimo pitala sam ih zašto mislite da se tek s 18možete tetovirati. Pa su rekli onda smo punoljetni, onda možemo donositi odluke. Reko a jeste li vi dovoljno zreli da donesete vašu odluku. Pa kako to mislite. Pa kažem moja želja za tetovažom je nastala s 12 godina, ali tek s 31 sam ju napravila. Morate djeco razmisliti što želite i to je obaveza do kraja života.“

„Mislim ja klincima uvijek naglašavam, pogotovo kad sam imao starije generacije, da si o tetovažama moraju promisliti jer je to nešto što se ne može skinuti, odnosno, ako i može vrlo vrlo teško, nikad do kraja. Ja svoje obrazujem i educiram o takvim stvarima.“

„S tim da starija djeca vrtičke dobi percipiraju tetovaže kao nešto što je trajno, to je jako bitna stvar. (...) Ja mislim da tetovirani odgojno-obrazovni djelatnici u svakom slučaju mogu kod djece pobuditi zanimanje, s jedne strane za samo tetoviranje, tj za nešto što se nanosi na tijelo kao nešto trajno i time oni shvaćaju ozbiljnost nečega, tj kako pristupiti tome, to je nešto za što kada se odlučim to ću nositi sa sobom do kraja života.“

7.8.4.3. Tolerancija i poštivanje različitosti

Leader (2015) govori o projektu „Stories on the skin“ čija je svrha bila potaknuti studente da na kreativan način iznesu svoje priče o tetovažama, s ciljem dubljeg razumijevanja prikazivanja sebe svijetu kroz oslikano tijelo, ali i kako bi podigli svijest i razumijevanje te se borili protiv stigme i diskriminacije koja još uvijek okružuje tetovirane ljude. Šestero sudionika ovog istraživanja također to smatra izrazito važnim te kroz svoje tetovaže pokušavaju učiti djecu toleranciji i poštivanju različitosti.

„Ti radiš sa djecom i u principu ih potičeš da budu tolerantni, da uvažavaju sve različitosti da je svaka osoba svako dijete svaki čovjek individua za sebe, da izgleda kako želi izgledati i da tu različitost treba poštivati, a ne očekivati da se ukalupljuje.“

„Što se tiče same djece, kod njih tetovaže potiču puno toga. Potiču taj jedan socijalni moment koji je jako bitan, ti kao tetovirana osoba biraš biti različit i u tom kontekstu djeca to shvaćaju kao slobodan odabir i na neki način ti u njihovim očima rasteš kao osoba koja se odlučila na tako nešto. (...) s druge strane da iako nemaju neki pozitivan stav, da stvaraju neku toleranciju prema svim ljudima, što je još bitnije, bez obzira da li u svojoj bližoj okolini imaju tako nešto ili ne. Ne radi se ovdje u promoviranju tetoviranja, već o prihvaćanju različitosti i osobnog izbora.“

„Škola je, odnosno trebala bi biti mjesto tolerancije i trebala bi promovirati raznolikosti i trpljenje tih raznolikosti neovisno o tome koliko ti to smeta osobno.“

„Ali recimo sad imamo jednu lekciju o predrasudama tako da mogu slobodno ubaciti da vidim njihova mišljenja i da potičem toleranciju, a mogu i na satu razrednika. Gdje god je književnost ima raznih tema u kojima se potiče razgovor o razlikama i ravnopravnosti.“

„Ja recimo ne volim pričati o svojim tetovažama s klincima, ali mogu ih uključiti na način da sve više to prihvaćaju i ne razvijaju predrasude.“

„Mi kroz godinu u vrtiću imamo neku temu i ove godine imamo odgoj za različitost, ja osobno djecu uvijek učim da se miču ti stereotipi, tu bi se mogle spomenuti tetovaže recimo.“

7.8.4.4. Kreativnost i likovno izražavanje

Osim borbe protiv diskriminacije tetoviranih ljudi, svrha projekta „Stories on the skin“ bilo je i kreativno izražavanje studenata te su u okviru projekta nastali razni materijali poput fotografija, kratkih filmova i kreativno prezentiranih priča, uz brojne umjetničke izložbe, javne nastupe, debate, filmske projekcije i nastavne projekte (Leader, 2015). Tetovaže u kontekstu

poticanja kreativnosti, razvijanja mašte i likovnog izražavanja spomenulo je petero sudionika.

„Kad sam bila s djecom od 6 godina, jedan mali je naslikao moju tetovažu i to ga je motiviralo na likovno izražavanje. Ja mogu pričati priče kroz svoje tetovaže jer su jako slikovite, dijete od 2 godine je primijetilo da ja imam cvijet pa onda ispituje. Potiče njihovu kreativnost i maštu.“

„Svaki dječji rad, pa bio i na njihovoj koži, je jednako vrijedan

i to je nešto što je meni veoma bitno u mom radu, ja se pogotovo bavim nekim likovnim odgojem i jako sam tu osjetljiv na bilo kakvo estetsko procjenjivanje dječjeg rada. To nije nešto što bi moglo štetiti djetetu, obzirom da se ti flomasteri baziraju na prirodnim bojama. (...) Tetovaže mogu biti jako inspirativne, o njima se mogu pričati i priče, može se pitati djecu recimo što vide, što se tu događa, to bi bio jedan neiscrpan izvor pobuđivanja mašte, kreativnosti i emocija, što i jest najbitnije zapravo.“

„Tetovaže su dio likovne umjetnosti. S obzirom da radim u boravku, dosta nevezano razgovaram s djecom, nemam neki određeni nastavni program. Što se likovnog tiče, tu bi se dale uklopiti tetovaže.“

„Na satu razrednika mogu ukomponirati tetovaže kao temu razgovora, iako recimo kolegica iz likovnog i ja se zezamo jer imam puno motiva poznatih slikara pa je rekla da će me pozvati u razred kad će obrađivati te teme da budem primjer umjesto projekcije.“

7.8.4.5. Učenje

Blair (2007) govori o studiji tetovaža koja bi mogla doprinijeti interdisciplinarnom ili integriranom kurikulumu na temelju Dartovog predloška poučavanja, pritom stavljajući fokus na tetovaže kao sredstvo kojim će se pridobiti pažnja učenika te ih navesti da sudjeluju i kritički promišljaju, ali i obrađuju povijesne teme te uče o zdravstvenim rizicima. Učenje kao jedan od načina na koje se tetovaže može uključiti u odgojno-obrazovne procese spomenulo je petero sudionika.

„S prošlom generacijom sam imala neko mini predavanje, skinula sam s interneta fotke šta znači tetoviranje, otkud to potiče, da je staro koliko je svijeta i vijeka, kako se u nekim zemljama, da još uvijek postoje neki tradicionalni načini tetoviranja. To im je bilo onako zanimljivo, trajalo je jedan školski sat. Treba biti otvoren po tom pitanju, ako i pitaju neću skrivati.“

„Evo recimo kako predajem geografiju, a ovo tu što imam na podlaktici su koordinate, onda su me učenici znali pitati što vam je to, pa sam rekao evo piše vam, vidite svi pa pronađite na karti. Kad smo vježbali geografsku širinu i dužinu, onda sam to mogao iskoristiti.“

„Engleski jezik je recimo super po pitanju tetovaža jer puno tema obuhvaća i učimo o raznim kulturama, ali čak su tetovaže postale toliko prihvaćene da i to nije toliko bitno.“

„Recimo ja kad mogu, kad imamo tako neku temu, npr kad smo obrađivali Novi Zeland, a Maori imaju one svoje tetovaže, to isto pokažem. Da te tetovaže koliko god su izgledale random, nisu zapravo random, da je to priča njegovog života koju mora tamo napraviti. I ti pričaš svom umjetniku i on to zabilježi kroz crte, točke, krugove. Oni takve stvari ne znaju, njima su črčkarije, ali ne znaju što znači.“

„(...) ovo tu je simbol, to je jedna kapa. Pa smo išli istraživati kakve su to kape. Taman je bilo ljeto pa je svatko nosio svoju kapu pa sam ja pokazao kako se nose te kape u lici, da je to dio narodne nošnje, da još uvijek postoji taj običaj. Pa kako to imam doma onda sam donio tu kapu pa smo proučavali pa smo se slikali, od čega je to. I ja kao ja sam dosta naučio o tim kapama, a da nisam ni znao da će doći do toga. I onda su čak uspoređivali šibensku kapu, vrlo je slična ličkoj. Onda je neko dijete doma prepričavalo doma pa je neki tata imao tu kapu pa su donijeli pa smo uspoređivali boje i tak. Uglavnom, bilo je štosno. Onda kak su vidjeli te moje medvjediće, onda smo istraživali i o njima pa smo istraživali medvjede, naučili svašta o njima.“

7.8.4.6. Ideje i prijedlozi sudionika za destigmatizaciju tetovaža i njihovu integraciju u odgojno-obrazovni proces

Na kraju razgovora pitala sam sudionike imaju li neke ideje i prijedloge na koje bi se još načine moglo integrirati tetovaže u procese odgoja i obrazovanja ili kako se boriti protiv stigme.

„Bilo bi fora recimo kad je dan zanimanja, onda klinici pozovu roditelje koji imaju neka zanimljiva zanimanja, pa bi se moglo tako dovesti nekog tattoo artista da malo priča o svom poslu i približi klincima o čemu se tu točno radi.“

„Kako bi tetovaže postale prihvaćenije u sustavu obrazovanja, mi takvi bi ih trebali više pokazivati kao da je to nešto sasvim normalno, samo se ljudima ne da eksponirati i ne da nam se imat problema. Moja teorija je raditi male promjene i nadat se da će to netko upiti, ali mislim da će to kod nas jako jako dugo trajat.“

„Nisam još došao do toga da mi recimo flomasterima ispunjavaju tetovaže, ali možda i to uvrstim nekada.“

8. Zaključak

Ovo istraživanje vođeno je idejom kako se tetovaža u odgojno-obrazovnom sustavu može promatrati iz različitih aspekata, a pritom je naglasak stavljen na njezin utjecaj u oblikovanju privatnog i profesionalnog identiteta tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika, strategija njihove tjelesne ekspresije te odnosa unutar odgojno-obrazovnih institucija u kojima rade. Premda je na temelju pročitane literature i predstavljenog teorijskog okvira bilo za očekivati kako tetovaže još uvijek nisu u potpunosti prihvaćene u odgojno-obrazovnom sustavu, empirijskim istraživanjem to se pokazalo u velikoj mjeri netočnim.

Glavni razlozi za tetoviranjem odgojno-obrazovnih djelatnika najčešće su estetski ili iz osobnog značaja koji sudionici vide u tetovažama. One svakako oblikuju privatni i profesionalni identitet sudionika, za početak tako što su promišljali o njihovom mogućem utjecaju na zapošljavanje, ali i kasnije, prilikom rada u odgojno-obrazovnim institucijama. Iako se tetovaže spominju kao potencijalni faktor diskriminacije ili prigovora, mali broj sudionika se zbilja susreo s time u realnim situacijama. Također, ugovor na neodređeno je ono što je utjecalo na sudionike u osjećaju slobode i mogućnosti pokazivanja svojih vidljivih tetovaža, kao i etički kodeks u kojem ne piše ništa čime bi se zabranile vidljive tetovaže. Većina sudionika smatra kako mogu pokazati svoj privatni identitet na radnome mjestu, što uvelike utječe na njihov osjećaj pripadnosti ustanovi u kojoj rade, kao i na njihovo generalno zadovoljstvo i volju za radom. Ono što je također bitno istaknuti jest profesionalnost u kontekstu tetovaža, odnosno činjenicu da one nemaju nikakve veze sa znanjem, vještinama i kompetencijama sudionika, već su stvar osobnog ukusa i izbora, dok su akademska postignuća mjerilo njihove uspješnosti.

Ipak, dio sudionika odlučio je ne pokazati tetovaže na razgovoru za posao iz razloga što nisu htjeli da to utječe na mogućnost zapošljavanja, dok je dio smatrao kako to uopće ne bi trebao biti predmet razgovora ili kriterij eliminacije te su one na razgovoru bile vidljive. Iako su se neki sudionici susreli sa zahtjevom da prekriju svoje vidljive tetovaže, samo je jedna sudionica priznala kako bi i sada pristala na to da se od nje traži, dok su ostali snažno protiv. Nadalje, pravila odijevanja u odgojno-obrazovnim institucijama postoje, ali samo iz praktičnih razloga te zbog granica pristojnosti i urednosti. Svakako se može doći do zaključka kako su se promijenila očekivanja od tipičnog izgleda odgojno-obrazovnih djelatnika, posebice u kontekstu „Učiteljice“ te je danas normalno da odgojitelji i učitelji imaju mogućnost izbora pri odijevanju i pokazivanju svog privatnog identiteta. Obzirom da je tijelo jedan od najvažnijih medija komunikacije, mogućnost izražavanja kroz tjelesnu ekspresiju i pokazivanje vlastite

osobnosti ima brojne pozitivne učinke ne samo na tetovirane odgojno-obrazovne djelatnike, već i na ostale sudionike odgojno-obrazovnog procesa.

S druge strane, ravnatelj je osoba koja je spomenuta kao najvažniji faktor u određivanju kulture škole, kao i pravila smiju li se tetovaže pokazivati, no, većina sudionika ovog istraživanja kazala je kako ravnatelji danas s time nemaju problema te da shvaćaju kako bi bilo kakva vrsta zabrane bila diskriminatorna, premda je nekoliko njih u prošlosti doživjelo neugodnu situaciju. Također, iako su neki sudionici naišli na prigovore od strane kolega, njihova su mišljenja najčešće ipak pozitivna ili barem neutralna, dok su reakcije roditelja, a pogotovo djece izuzetno pozitivne. To je objašnjeno time da je i većina roditelja danas tetovirana te da se jednostavno normalizirala pojava tetovaža, dok su djeca po prirodi znatiželjna i nemaju predrasude, već ih zanima što je to, kako je nastalo i što znači. Naposljetku, gotovo svi sudionici izjavili su kako koriste tetovaže u odgojno-obrazovnim procesima prilikom izgradnje odnosa s djecom, u učenju o odgovorom ponašanju i trajnosti tetovaže, razvijanju tolerancije i poštivanju različitosti, poticanju kreativnosti i likovnog izražavanja te u samim procesima učenja.

Za kraj bih rekla kako postoji izuzetno velik interes za ovu temu, što se potvrdilo prilikom prikupljanja sudionika ovog istraživanja te ukazuje na to kako je broj tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika znatno veći od očekivanog, a oni žele podijeliti svoja iskustva i pokazati tetovaže bez straha od osude. Vremena su se promijenila, a tetovaže više ne predstavljaju društveno neprihvatljive obrasce ponašanja, već su svojevrsni način izražavanja svojih misli ili jednostavno uljepšavanja tijela te su definitivno stvar osobnog izbora i kao takve ne bi trebale izazivati negativne reakcije. Upravo iz tog razloga, tetovaže na odgojno-obrazovnim djelatnicima imaju izvrstan transformativni potencijal te mogu biti odličan alat u radu s djecom, ponajprije u učenju o poštivanju različitosti i odgovornom donošenju važnih životnih odluka, a to upravo i je svrha odgojno-obrazovnih institucija. Ako želimo imati tolerantno društvo i zadovoljne odrasle ljude, potrebno je na vlastitom primjeru odmalena učiti djecu ispravnim životnim vrijednostima.

Zaključila bih ovaj rad s dva odlična citata sudionika istraživanja koji se odnose na samu bit odgojno-obrazovnog djelovanja, odnosno prihvaćanje tetovaža u sustavu odgoja i obrazovanja.

„Treba postaviti neke granice, ako hoćeš biti odgajatelj i hoćeš se tetovirati, ali moraš pripaziti, ipak ne možeš bilo šta bilo gdje, ne zbog neke radne etike ili kolega koje će ti možda to tolerirati nego zbog te djece koja se boje svega i svačega. Djeca su podložna tim nekim iracionalnim strahovima, ajmo ne to onda još dodatno potencirati. (...) Ja mislim da u ovom poslu baš trebaš

biti vrlo ekspresivan i autentičan jer djeca ne puše pretvaranje i ti nemreš pred njima biti nešto što ti nisi i ako je ovo tvoj način izražavanja, ti to ne bi trebao skrivati. Jer upravo su djeca primarna u našem poslu, nisu niti roditelji niti odrasle osobe. I ako si ti djeci okej kakav god da jesi, onda nemamo o čem pričati.“

„Predrasude i stereotipi su toliko duboko ukorijenjeni kod nas da ih imamo htjeli ne htjeli, svjesno ili nesvjesno reagirali, i neka misao ti prođe kroz glavu, ne moraš ju čak ni podržati, ali dođe ti. Zato mi je drago da u nekim stvarima više nema tih stereotipa, da se odbijaju, uključujući i ovo za tetovaže, da korica ne čini čovjeka, bitno je kakav si i što radiš, a ne kako izgledaš.“

Uzevši u obzir rezultate, ali i ograničenja ovog istraživanja, budućim istraživanjima iste ili slične tematike predlažem ispitivanje stavova ostalih, netetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika, s fokusom na ravnateljima jer su upravo oni ti koji imaju najveći utjecaj na kulturu škole i donose većinu pravila, pa tako i ona o vidljivosti tetovaža. Pritom bi svakako bilo dobro saznati proizlaze li njihovi stavovi iz vlastitih uvjerenja ili su uvjetovani očekivanim reakcijama roditelja i ostatka odgojno-obrazovne zajednice. Također, u tom slučaju poželjna bi bila neka od kvantitativnih metoda istraživanja, primjerice anonimna online anketa, jer se na taj način može prikupiti mnogo više ispitanika, ali i dobiti iskrene odgovore te generalizirati rezultate. Osim toga, obzirom da je Zagreb kao glavni i najveći grad ipak mnogo izloženiji utjecaju različitih (sup)kultura i zapadnjačkih trendova, predlažem istraživanje na širem geografskom području kako bi se dobio uvid u situaciju u cijeloj Hrvatskoj. Naposljetku, obzirom na širok dijapazon mogućih aktivnosti za djecu koji uključuje tetovaže, valjalo bi istražiti stavove roditelja kako bi se one mogle implementirati u procese učenja i poučavanja kao nešto novo i inovativno, ukoliko rezultati budu pozitivni, naravno.

9. Literatura

Anderson, E., J. (2010) *Tattoos as visible archetypes: Symbolic landmarks on the map of the psyche*. Diplomski rad. Ann Arbor: ProQuest.

Armstrong, M., L. (1991) Career-oriented women with tattoos. *Journal of Nursing Scholarship*. [online], 23 (4). Dostupno na: <https://booksc.org/book/14776413/224c14> [25. travnja 2020.]

Armstrong, M., L., Greif, J., Hewitt, W. (1999) Tattooing and body piercing: Body art practices among college students. *Clinical Nursing Research*. [online], 8 (4). Dostupno na: <https://booksc.org/book/39288764/565a58> [14. travnja 2020.]

Atik, D., Yildirim, C. (2014) Motivations behind acquiring tattoos and feelings of regret: Highlights from an Eastern Mediterranean context. *Journal of Consumer Behaviour*. [online], 13 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/32997114/c17adf> [14. travnja 2020.]

Atkinson, M. (2002) Pretty in ink: Conformity, resistance and negotiation in women's tattooing. *Sex roles*. [online], 47 (5-6). Dostupno na: <https://booksc.org/book/11209402/a5b5ab> [25. travnja 2020.]

Batur, J. (2019) *Uzorkovanje na kompleksnim mrežama metodom snježne grude*. Diplomski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet.

Bekhor, L, Bekhor, P., S., Gandrabur, M. (1995) Employer attitudes toward persons with visible tattoos. *Australasian Journal of Dermatology*. [online], 36 (2). Dostupno na: <https://booksc.org/book/9411742/2c6f83> [14. travnja 2020.]

Blair, L. (2007) Tattoos teenagers an art educator's response. *Art Education*. [online], 60 (5). Dostupno na: <https://booksc.org/book/28117168/f89482> [14. travnja 2020.]

Bullo, S., Koller, V. (2019) „Fight like a girl“: Tattoos as identity constructions for women living with illness. *Multimodal Communication*. [online], 4. Dostupno na: <https://booksc.org/book/75216595/f21777> [05. siječnja 2021.]

Callaghan, J., Dann, C. (2019) Meaning-making in women's tattooed bodies. *Social and Personality Psychology Compass*. [online], 13 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/74992451/28401f> [14. travnja 2020.]

Dean, D., H. (2010) Consumer perceptions of visible tattoos on service personnel. *Managing Service Quality*. [online], 20 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/50915714/a49f8d> [09. veljače 2021.]

- Dean, D. H. (2011) Young adult perception of visible tattoos on a white-collar service provider. *Young Consumers Insight and Ideas for Responsible Marketers*. [online], 12 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/63013691/a3b007> [09. veljače 2021.]
- Doss, K., Ebesu Hubbard, A., S. (2009) The communicative value of tattoos: The role of public self-consciousness on tattoo visibility. *Communication Research Reports*. [online], 26 (1). Dostupno na: <https://booksc.org/book/35102882/7500fd> [13. travnja 2020.]
- French, M., T., Maclean, J., C., Robins, P., K., Sayed, B., Shiferaw, L. (2016) Tattoos, employment and labor market earnings: Is there a link in the ink? *Southern Economic Journal*. [online], 82 (4). Dostupno na: <https://booksc.org/book/56160661/d04a4a> [05. siječnja 2021.]
- French, M., T., Mortensen, K., Timming, A., R. (2018) Are tattoos associated with employment and wage discrimination? Analyzing the relationships between body art and labor market outcomes. *Human Relations*. [online], 8. Dostupno na: <https://booksc.org/book/71893887/471e67> [05. siječnja 2021.]
- Hastings, S., O., Musambira, G., W., Raymond, L. (2016) A comparison of college students' perceptions of older and younger tattooed women. *Journal of Women & Aging*. [online], 28 (1). Dostupno na: <https://booksc.org/book/51082308/2bd8ef> [05. siječnja 2021.]
- Hoose, E., M. (2019) *Tattooed psychologists: A discussion of meaning, professionalism and self-disclosure*. Doktorska disertacija. Newberg, Oregon: George Fox University.
- Howard, T. (2012) *(Re)Figuring Pedagogical Flesh: Phenomenologically (Re)Writing the Lived Experiences of Tattooed Teachers*. Diplomski rad. Ottawa: Faculty of Education.
- Howard, T., Lloyd, R. (2012) To feel a look, to see the flesh: Phenomenological reflections of a pierced and tattooed pre-service teacher. *Cultural and Pedagogical Inquiry*. [online], 4 (2). Dostupno na: <https://journals.library.ualberta.ca/cpi/index.php/cpi/article/view/18086/14747> [05. ožujka 2021.]
- Irwin, K. (2001) Legitimizing the first tattoo: Moral passage through informal interaction. *Symbolic Interaction*. [online], 24 (1). Dostupno na: <https://booksc.org/book/20890634/af4deb> [13. travnja 2020.]
- Youngbauer, V., Ridgeman, M. (2017) Teachers' Inked: Tattooed Narratives of High School Teachers. U: Jones, J., R. ur., *Feather boas, black hoodies and John Deere hats: Discussions of diversity in K-12 and higher education*. Nizozemska: Sense Publishers, str. 89-101.

- Kappeler, P., M. Stahl, J., Wohlrab, S. (2006) Modifying the body: Motivations for getting tattooed and pierced. *Body Image*. [online], 4 (1). Dostupno na: <https://booksc.org/book/20036046/af9ded> [13. travnja 2020.]
- Kirkland, D. E. (2009) The skin we ink: tattoos, literacy and a new english education. *English Education*. [online], 41 (4). Dostupno na: <https://booksc.org/book/48803893/dfcbba> [14. travnja 2020.]
- Kramer, R., J. (2006) Generation Y: Tattoos, piercings and other issues for the private and public employer. *The Urban Lawyer*. [online], 38 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/50456218/6ba5a5> [28. siječnja 2021.]
- Kuckartz, U. (2019) Qualitative text analysis: A systematic approach. U: Kaiser, G., Presmeg, N. ur., *Compendium for early career researchers in mathematics education*. Njemačka: Springer Open, str. 181-199.
- Leader, K., J. (2015) Stories on the skin: Tattoo culture at South Florida university. *Arts and Humanities in Higher Education*. [online], 3. Dostupno na: <https://booksc.org/book/41319054/63ad38> [14. travnja 2021.]
- Mallozzi, C., A. (2012) Cultural models of bodily images of women teachers. *Societies*. [online], 2 (4). Dostupno na: <https://booksc.org/book/71363297/29e819> [13. travnja 2020.]
- McLeod, J., M. (2014) *The hidden mark: An ethnographic examination of visibility in heavily tattooed professionals*. Diplomski rad. Kanada: Royal Roads University.
- Papić, A. (2020) *Obrazovna iskustva i aspiracije mladih na otoku – primjer otoka Ugljana*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Pentina, I., Spears, N. (2011) Reasons behind body art adoption: what motivates young adults to acquire tattoos. *Journal of Customer Behaviour*. [online], 10 (1). Dostupno na: <https://booksc.org/book/57962591/5deffe> [28. siječnja 2021.]
- Simons, M., L. (2015) *Children's perceptions of personal attributes of female teachers with a tattoo*. Doktorska disertacija. Ann Arbor: ProQuest.
- Swami, V. (2011) Marked for life? A prospective study of tattoos on appearance anxiety and dissatisfaction, perceptions of uniqueness and self-esteem. *Body Image*. [online], 8 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/20036289/83adad> [05. ožujka 2021.]

Timming, A., R. (2015) Visible tattoos in the service sector: A new challenge to recruitment and selection. *Work Employment & Society*. [online], 29 (1). Dostupno na: <https://booksc.org/book/31566707/4efcd1> [09. veljače 2021.]

Topolovčan, T. (2017) Utemeljena teorija u istraživanjima odgoja i obrazovanja. U: Bognar, B., Opić, S., Ratković, S. ur., *Novi pristupi metodologiji istraživanja odgoja*. Zagreb: Učiteljski fakultet, str. 129-149.

Wiseman, D., B. (2010) Perceptions of a tattooed college instructor. *Psychological Reports*. [online], 106 (3). Dostupno na: <https://booksc.org/book/28271737/8e9f23> [25. travnja 2020.]

Prilozi

Prilog 1 – Intervju protokol

1. Koja je uloga tetovaže u oblikovanju privatnog i profesionalnog identiteta sudionika? → Koliko ste imali godina kada ste se prvi put tetovirali i koji je bio glavni razlog? Što Vam Vaše tetovaže predstavljaju? Kako su one utjecale na Vaš identitet i Vas kao osobu? Jesu li na neki način oblikovale ili promijenile Vaša uvjerenja o tjelesnosti, prihvaćanju različitosti i očekivanom izgledu odgojno-obrazovnih djelatnika? Mislite li da su one također dio Vašeg profesionalnog identiteta, na koji način? Je li Vaš privatni identitet veoma različit od profesionalnog te je li to Vaša želja ili je određeno politikom ustanove u kojoj radite?

2. Na koji način sudionici poimaju vlastito tetovirano tijelo i koje strategije tjelesne ekspresije primjenjuju u odgojno-obrazovnoj instituciji u kojoj rade? → Smatrate li da Vi svoje tetovirano tijelo doživljavate na drugačiji način od onih koji ga promatraju izvana? Mislite li da tijelo kao medij komunikacije znatno utječe na rad u odgojno-obrazovnim institucijama? Na koji se način u tim institucijama promatra tetovirano tijelo prema Vašim dosadašnjim iskustvima? Postoje li određena pravila odijevanja u ustanovi u kojoj radite? Jeste li se prilikom razgovora za posao odijevali tako da prekrivate vidljive tetovaže? Jeste li ih kasnije, ili možda još uvijek, morali prekrivati odjećom ili drugim odjevnim predmetima? Kako to utječe na Vas i Vaš osjećaj pripadnosti ustanovi u kojoj radite? Ukoliko ste radili u nekoliko različitih institucija, jesu li one imale različita pravila po pitanju tetovaža? Kakav je generalni stav prema tetoviranim ženama u odgoju i obrazovanju u odnosu na muškarce, ima li uopće razlike? Postoje li određena očekivanja kako bi jedna odgajateljica ili učiteljica trebala izgledati?

3. Na koji način vidljive tetovaže sudionika oblikuju njihove odnose s kolegama, roditeljima, djecom i drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa? → Kako su reagirali poslodavci kada bi saznali da ste tetovirani? Jeste li bili tetovirani prije nego ste počeli raditi ili kada ste već dugo bili u nekoj ustanovi? Kakvi su stavovi Vaših kolega i roditelja s kojima ste u izravnoj interakciji prema Vašim vidljivim tetovažama? Jeste li ikada imali neugodne situacije zbog toga? Kako reagiraju djeca kada vide tetovaže, možete li s njima otvoreno o tome razgovarati? Kako tetovaže oblikuju odnose s učenicima i utječu li na pronalaženje zajedničkih interesa ili poticanje komunikacije? Smatrate li da one utječu na Vašu autentičnost u poučavanju i kako? Jeste li ikada mogli Vaše tetovaže uklopiti u procese učenja i poučavanja? Kako se one mogu koristiti u, primjerice, učenju o poštivanju različitosti, razvijanju kritičkog mišljenja ili poticanju kreativnosti? Mislite li da bi se na primjeru tetovaža moglo učiti o odgovornom ponašanju i promišljanju prilikom donošenja važnih odluka? Što mislite da bi se moglo napraviti kako bi se smanjila diskriminacija prema tetovažama u odgojno-obrazovnoj zajednici?

TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA

INFORMACIJSKI LETAK ZA SUDIONIKE ISTRAŽIVANJA

1. Cilj i svrha istraživanja

Ovim istraživanjem želi se dobiti uvid u samopoimanje tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika (motivacija za tetoviranje, odabir motiva tetovaže, smisao tetovaže za osobu, kontekstualne odrednice donošenja odluke o tetoviranju) i njihova iskustva u radnome okruženju (iskustva vidljivo tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika prilikom zapošljavanja, reakcije nadređenih, kolega te roditelja i djece s kojima ispitanik radi na vidljivu tetovažu, , kontekstualno posredovani modaliteti odnošenja prema vlastitome tijelu u privatnoj i javnoj sferi i slično).

2. Zašto vas pozivamo da sudjelujete u istraživanju?

Za istraživanje je presudno da imate vidljive tetovaže koje su potaknule pozitivne ili negativne reakcije okoline, kako bismo dobili uvid o poimanju tjelesnih modifikacija na djelatnicima odgojno-obrazovnog sustava.

3. Morate li sudjelovati u istraživanju?

Ne. Sudjelovanje nije obavezno te se u bilo kojem trenutku možete povući iz istraživanja bez objašnjenja razloga odustanka.

4. Što podrazumijeva sudjelovanje u istraživanju?

Razgovarat ćemo o Vašem iskustvu temeljenom na tetovažama kao čimbeniku koji potiče reakcije okoline, u ovom slučaju odgojno-obrazovne zajednice. Razgovor bi trebao trajati približno sat vremena te će se odvijati u bilo kojem dogovorenom neutralnom prostoru u kojem nećete osjećati pritisak okoline ili putem videopoziva, ukoliko nije moguće ostvariti fizički kontakt. Razgovor će se odvijati samo jednom, osim ako se ne dogode tehničke poteškoće, pri čemu na dodatni razgovor možete ili ne morate pristati. Razgovor se u etnografskim istraživanjima najčešće snima, a dijelovi transkribiranih razgovora mogu se objaviti, no, biti će u potpunosti anonimni. Istraživač je dužan o tome Vas obavijestiti prije samog razgovora, pri čemu će od Vas tražiti potpisanu suglasnost.

5. Postoje li mogući rizici ukoliko se uključite u istraživanje?

Nisu predviđeni rizici prilikom uključivanja u istraživanje te je Vaše sudjelovanje u potpunosti dobrovoljno, a objava zvučnih ili slikovnih zapisa odobrava se temeljem potpisane suglasnosti.

6. Koju korist imate ukoliko se uključite u istraživanje?

Nije predviđena materijalna kompenzacija, no, svojim sudjelovanjem omogućit ćete bolje razumijevanje ove problematike na znanstveni način.

7. Nadoknada troškova

Obzirom da će se razgovor odvijati u Vašem neposrednom radnom ili životnom okolišu ili putem videopoziva, nisu predviđeni financijski troškovi koji bi trebali biti nadoknađeni.

8. Što se događa s podacima/građom koju ćemo prikupiti?

Projekt „Tijelo kao slikovnica – samopoimanje i iskustva tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika“ financira Filozofski fakultet. Nositelj projekta: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju. Voditelj/ica projekta: Tena Trgovčević. Kontakt: Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, tel: 0993838389, el. pošta: trgovcevic.diplomski@gmail.com.

Sva prikupljena građa je povjerljiva, a podaci anonimizirani te će se uništiti nakon njegovog dovršenja. Pristup podacima imaju isključivo istraživač i suradnici u istraživanju (mentori), a njihova je upotreba ograničena restriktivnim mehanizmima Etičkog kodeksa struke. Svi dijelovi građe koji mogu poslužiti za javnu objavu i prema kojima Vas se može identificirati kao sudionika istraživanja, moći će biti objavljeni isključivo uz Vašu prethodno potpisanu suglasnost.

9. Planirali se objava rezultata istraživanja?

Rezultati istraživanja mogu biti objavljeni u znanstvenim i stručnim časopisima te drugim, isključivo znanstvenim svrhama. Rezultati istraživanja nastali na etički standardnim postupcima, uvijek su javni i dostupni svoj zainteresiranoj znanstvenoj i stručnoj javnosti te će biti dostupni u repozitoriju diplomskih radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

10. Tko je procijenio etičnost ovog istraživanja?

Etičke aspekte ovog istraživanja procijenilo je etičko tijelo nositelja istraživanja/mentor istraživanja.

11. Koga možete kontaktirati ako vas brine nešto u vezi s istraživanjem ili se želite uložiti prigovor u vezi s istraživanjem?

Ukoliko imate pitanja i nedoumica u vezi s bilo kojim aspektom ovog istraživanja, molimo Vas da se obratite glavnom istraživaču: Tena Trgovčević, na telefon: 0993838389 ili el. poštu: trgovcevic.diplomski@gmail.com, odnosno mentoricama istraživanja dr.sc. Sanji Potkonjak, izv. prof. na telefon: 01/4091-133 ili el. poštu: spotkonjak@ffzg.hr te doc. dr. Sc. Mariji Bartulović na telefon: 01/6120-168 ili el. poštu: mbartulo@ffzg.hr. Voditelj istraživanja Vam je dužan odgovoriti u roku od 10 radnih dana te navesti kako će postupiti u vezi s Vašim pitanjem. Ukoliko niste zadovoljni odgovorom voditelja istraživanja molimo da formalnu pritužbu uputite na Etičko povjerenstvo Filozofskoga fakulteta <https://web2020.ffzg.unizg.hr/ustroj/tijela/eticke-povjerenstvo/> koje će po dužnosti riješiti vaš problem u najkraćem mogućem vremenu,

Ostala pitanja i kontakt

Ukoliko želite dobiti dodatne informacije o istraživanju prije nego što se kao sudionik istraživanja (ispitanik) uključite u projekt, molimo da kontaktirate voditelja istraživanja:

[Tena Trgovčević]
[Filozofski fakultet]
[Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb]
Tel: [099/3838389]
El. pošta: [trgovcevic.diplomski@gmail.com]

TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA

INFORMIRANI PRISTANAK – standardni obrazac

Ime prezime istraživača: Tena Trgovčević
Adresa: Trsatska 20, 10360 Sesvete
Tel: 099 3838 389
e-mail: trgovcevic.diplomski@gmail.com

Molim Vas da sudjelujete u istraživanju o samopoimanju i iskustvima tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika.

Čime se bavi ovo istraživanje?: Ovim istraživanjem želi se dobiti uvid u samopoimanje tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika (motivacija za tetoviranje, odabir motiva tetovaže, smisao tetovaža za osobu, kontekstualne odrednice donošenja odluke o tetoviranju) i njihova iskustva u radnome okruženju (reakcije nadređenih, kolega te roditelja i djece s kojima ispitanik radi na vidljivu tetovažu, iskustva vidljivo tetoviranih odgojno-obrazovnih djelatnika prilikom zapošljavanja, kontekstualno posredovani modaliteti odnošenja prema vlastitome tijelu u privatnoj i javnoj sferi i slično).

Što se od vas traži?: Vaše sudjelovanje u istraživanju temelji se na Vašem iskustvu kao vidljivo tetoviranog zaposlenika u odgojno-obrazovnom sustavu. S Vama bih obavila razgovor u trajanju do 1 h.

Rizici i korist: Uključivanje u istraživanje ne predviđa nikakve rizike. Sudjelovanje u istraživanju neće se materijalno kompenzirati. Istraživanje želi pomoći boljem razumijevanju uloge tijela u odgojno-obrazovnom sustavu u kontekstu tjelesnih modifikacija, točnije tetovaža.

Pristanak na istraživanje: Vaše sudjelovanje je u potpunosti dobrovoljno i temeljeno na pristanku. Kako bi eliminirali bilo kakav mogući rizik, svako javno objavljivanje informacija (zvučni ili slikovni zapis) u svrhu izrade diplomskog rada koje Vas mogu identificirati, morate odobriti svojom suglasnošću. Istraživači ne smiju samostalno određivati o dostupnosti zvučnih i slikovnih zapisa bez Vaše prethodne suglasnosti.

Povjerljivost podataka: Sva građa proizašla iz istraživanja tretirat će se povjerljivo a Vaši podaci će biti anonimizirani. Podaci i građa će se čuvati u arhivi istraživača za vrijeme trajanja istraživanja.

Koga možete kontaktirati ako imate pitanja u vezi s istraživanjem?:

Ukoliko imate pitanja i nedoumica u vezi s bilo kojim aspektom ovog istraživanja, molim Vas da se obratite glavnom istraživaču: Tena Trgovčević na telefon: 0993838389 ili el. poštu: trgovcevic.diplomski@gmail.com

Izjava o informiranom pristanku:

Pročitao sam sve informacije i dobio odgovore na sva pitanja. Potvrđujem da sam punoljetan/na te suglasan/suglasna sudjelovati u istraživanju TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA.

Potpis: _____ Datum: _____

Prilog 4 – Suglasnost za korištenje zvučnog zapisa

IZJAVA OTPUŠTANJA PRAVA NA KORIŠTENJE ZVUČNOG ZAPISA

Ime prezime istraživača: Tena Trgovčević
Adresa: Trsatska 20, 10360 Sesvete
tel: 099 3838 389

Sudionik istraživanja (ime i prezime): _____

Adresa: _____

OIB (alternativno): _____

Svojim potpisom ja _____ dajem izričitu suglasnost za upotrebu zvučnih zapisa koje je istraživač snimio za vrijeme trajanja istraživanja TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA.

Dajem izričitu suglasnost da se zvučni zapisi mogu koristiti isključivo za potrebe istraživanja u svrhu izrade diplomskog rada.

Svi zvučni zapisi snimljeni su s mojim znanjem te ovim putem dajem svoju izričitu suglasnost i pristanak za njihovo korištenje u navedene svrhe. Svojim potpisom dajem dozvolu da se zvučni zapisi uređuju u svrhe objave rezultata istraživanja.

Svjestan sam da će snimljeni zvučni zapisi biti dostupni kod objave diplomskog rada u otvorenom pristupu, stručnim ili znanstvenim časopisima te drugim, isključivo znanstvenim svrhama, no, svi podaci će biti anonimizirani, čime se ne može ugroziti moja privatnost te na isto pristajem.

Potvrđujem da je moj pristanak dan za cijelo vrijeme trajanja istraživanja te sam upućen da će nakon završetka istraživanja svi podaci i prikupljena građa biti uništeni.

Nemam pravo na nikakvu novčanu naknadu te se odričem svih moralnih i materijalnih prava. Ovime u znak suglasnosti i prihvaćanja svega naprijed navedenog ovu izjavu vlastoručno potpisujem.

Potpis: _____ Datum: _____

TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA, Tena Trgovčević, Trsatska 20, 10360 Sesvete, 0993838389, trgovcevic.diplomski@gmail.com

Prilog 5 – Suglasnost za korištenje fotografije

IZJAVA OTPUŠTANJA PRAVA NA KORIŠTENJE FOTOGRAFIJE

Ime prezime istraživača: Tena Trgovčević

Adresa: Trsatska 20, 10360 Sesvete

tel: 099 3838 389

Sudionik istraživanja (ime i prezime): _____

Adresa: _____

OIB (alternativno): _____

Svojim potpisom ja _____ dajem izričitu suglasnost za upotrebu fotografija koje je istraživač snimio tijekom istraživanja TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH DJELATNIKA.

Dajem izričitu suglasnost da se fotografije mogu koristiti isključivo za potrebe istraživanja u svrhu izrade diplomskog rada.

Sve fotografije snimljene su s mojim znanjem te ovim putem dajem svoju izričitu suglasnost i pristanak za njihovo korištenje u navedene svrhe. Svojim potpisom dajem dozvolu da se fotografski zapisi uređuju u svrhu objave rezultata istraživanja.

Iako će moji podaci biti anonimizirani, svjestan sam da će identificirajuće informacije u obliku fotografije biti dostupne kod objave diplomskog rada u otvorenom pristupu, stručnim ili znanstvenim časopisima te drugim, isključivo znanstvenim svrhama, čime se može ugroziti moja privatnost te na isto pristajem.

Potvrđujem da je moj pristanak dan za cijelo vrijeme trajanja istraživanja te sam upućen da će nakon završetka istraživanja svi podaci i prikupljena građa biti uništeni.

Nemam pravo na nikakvu novčanu naknadu te se odričem svih moralnih i materijalnih prava. Ovime u znak suglasnosti i prihvaćanja svega naprijed navedenog ovu izjavu vlastoručno potpisujem.

Potpis: _____ Datum: _____

TIJELO KAO SLIKOVNICA – SAMOPOIMANJE I ISKUSTVA TETOVIRANIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH
DJELATNIKA, Tena Trgovčević Trsatska 20, 10 360 Sesvete, 099 3838 389,
trgovcevic.diplomski@gmail.com

